

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

74208

DİVÂN-I HÜMÂYÜN ÇAVUŞBAŞILIĞI
(XVI-XVII. Yüzyıllar)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Murat ULUSKAN

Danışman

Prof. Dr. Mustafa Çetin VARLIK

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM
DOKÜMANTASYON

İstanbul 1998

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	III
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VIII
BİBLİYOGRAFYA	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇAVUŞBAŞILIK VE GÖREVE TAYİN USÛLLERİ

I. MAKAMIN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ	7
II. ÇAVUŞBAŞILARIN TAYİN VE AZİLLERİ	10
A. Hangi Makamlardan Seçildikleri	10
B. Görevden Alınmaları	16
III. DİĞER ÇAVUŞBAŞILAR	19
A. Rikâb-ı Hümayûn Çavuşbaşısı	19
B. Şehzâde Çavuşbaşısı	21
IV. MAİYYETİ	23
A. Çavuşbaşı'ya Doğrudan Bağlı Olanlar	23
1. Çavuşlar Kâtibi	23
2. Çavuşlar Emîni	24
3. Haberci Çavuş	25
4. Duâcı Çavuş	26
5. Kılavuz Çavuş	27

6. Çavuşbaşı Kisedarı	28
7. Çavuşlar Bölükbaşısı	28
B. Çavuşbaşı'ya Dolaylı Olarak Bağlı Olanlar	29
1. İstanbul Subaşılığı	29
2. İstanbul Münâdîliği ya da Dellallığı	32
3. İstanbul Arzuhalçileri	33

İKİNCİ BÖLÜM

VAZİFELERİ

I. ADLİ VAZİFELERİ	35
A. Tevkif ve Hapis	35
B. Katl	37
C. Teftiş	39
D. Nefy ve Kal'abend	40
II. TEŞRİFATİ VAZİFELERİ	41
A. Divân-ı Hümâyûn Toplantıları	41
B. Elçi Karşılama	43
III. ORDUDAKİ VAZİFELERİ	45
IV. İSTANBUL ASÂYİŞİ İLE İLGİLİ VAZİFELERİ	49
V. DİĞER VAZİFELERİ	51
A. Makam Müjdeleme	51
B. Davet	54
C. Ulaklık	55
VI. GELİR VE HARCAMALARI	57
A. Gelirleri	57
B. Harcamaları	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEŞRİFATTAKİ YERİ

I. TOPLANTI VE TÖRENLERDE	61
A. Divân-ı Hümâyûn Toplantılarında	61
B. Sadrazam Divânlarında	65
C. Bayramlarda	65
II. ELÇİ KARŞILAMALARINDA	70
A. Karşılanması ve Sadrazam Tarafından Kabûlü	70
B. Pâdişah Tarafından Kabûlü	71
SONUÇ	74
EKLER	75

ÖNSÖZ

Dünya tarihi içerisinde altıyüz yıllık bir dönemi ihtiva etmesiyle büyük bir yere ve öneme haiz olan Osmanlı Devleti'nin; stratejik bir coğrafî konuma, geniş sınırlara ve karmaşık demografik yapıya rağmen yüzyıllar boyunca varlığını sürdürebilmesi, köklü ve sağlam bir idarî mekanizmaya, kuvvetli bir orduya ve iyi işleyen müesseselere sahip olmasına bağlıydı. Kuruluşundan itibaren belirli bir süreç içerisinde oluşan ve gelişen Osmanlı devlet teşkilâtı ve müesseselerini, işleyişlerini ve vazifelerini öğrenmek, şüphesiz Osmanlıyı ve Osmanlı tarihini daha iyi tanımamıza ve anlamamıza yardımcı olacaktır.

Bu çalışmamızda, divân hizmetkârlarından olup Osmanlı sarayında ve divân toplantılarında adlî ve teşrifatî birçok vazifeleri olan ve önemi zamanla artan divân-ı hümayûn çavuşbaşılığını incelemeye çalıştık. Daha önce üzerinde çalışılmamış bir konu olması ve hakkında çok yetersiz bilginin bulunuşu, karşılaşılan zorlukların başında gelmekteydi. Bu yüzden daha çok, Osmanlı tarihinin temel kaynaklarından olan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki mevcut belgelerden ve devrin kroniklerinden imkânlar nisbetinde faydalanmaya çalıştık.

Çalışmamız giriş kısmı ile birlikte üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, çavuşluk ve çavuşbaşılık tabirlerinin tarihsel gelişiminden bahsedilerek, eski Türk-İslâm devletlerindeki bazı müesseselerle olan benzerlikleri üzerinde duruldu. Birinci bölümde, çavuşbaşının Osmanlı Devleti'nde makam olarak ortaya çıkışı ve gelişimi, tayin ve azilleri, sorumluluğu altındaki maiyyeti incelendi. İkinci bölümde, çavuşbaşının adlî ve teşrifatî vazifeleri, ordudaki görevleri açıklanarak, İstanbul'un asâyişi ile ilgili konumu üzerinde duruldu. Son olarak üçüncü bölümde, divân-ı hümayûn toplantılarında, elçi karşılama merasimlerinde ve bayramlarda çavuşbaşının teşrifattaki yeri ve tâbi olduğu kaideler belirtilerek gelir ve harcamaları tesbit edilmeye

çalışıldı. Çalışmamızın sonunda ise ek olarak, eksiklikleriyle de olsa divân-ı hümâyûn çavuşbaşılarının bir listesi oluşturulmaya çalışıldı.

Çalışmamız sırasında kıymetli teşvik ve desteklerini gördüğüm danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Çetin Varlık'a teşekkür ederim. Tez hazırlama süresi içerisinde teşvikleriyle rahat çalışma imkânları tanıyan bölüm başkanım Prof. Dr. Mücteba İlgürel'e ayrıca teşekkür ederim. Bu araştırmanın başından sonuna dek fikirleri ve yardımları ile bize destek olan Yard. Doç. Dr. Muzaffer Doğan, Öğr. Gör. Dr. Erhan Afyoncu ve Araştırma Görevlisi Recep Ahıskalı'ya da teşekkürü bir borç biliyorum. Ayrıca arkadaşlarım Metin Ziya Köse ve Seda Bayındır'a, kıymetli arşiv çalışanlarına ve mânevî destekleriyle her zaman arkamda olan aileme şükran duygularımı ifade ediyorum.

Murat ULUSKAN

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DİA	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
dos.	Dosya
DTCFD	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
Haz.	Hazırlayan
HH	Hatt-ı Hümayun Tasnifi
İA	İslâm Ansiklopedisi
İÜİFM	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
İJMES	International Journal of Middle East Studies
KK	Kâmil Kepeci Tasnifi
MAD	Mâliyeden Müdevver Defterler
MD	Mühimme Defterleri
MTM	Millî Tettebbûlar Mecmuası
nr.	Numara
nşr.	Neşreden
S.	Sayı
s.	Sayfa
TD	Tarih Dergisi
TED	Tarih Enstitüsü Dergisi
TİD	Tarih İncelemeleri Dergisi
terc.	Tercüme eden
TOEM	Târih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TTK	Türk Tarih Kurumu
vr.	Varak

BİBLİYOGRAFYA

A. ARŞİV VESİKALARI

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

a. Bâb-ı Asafî Kalemleri

A.ÇVB, dos. nr. 1.

A.DVN, dos. nr. 8, 13.

A.RSK, dos. nr. 2, 77.

A.NŞT (Defter): nr. 1251, 1396, 1451-15.

A.RSK (Defter): nr. 1454, 1473, 1474, 1497, 1497, 1501, 1502, 1506, 1510, 1517, 1519, 1522, 1529, 1531, 1561, 1563, 1570, 1571, 1572, 1577, 1578, 1588, 1596, 1602, 1623, 1627, 1698/B.

b. Kâmil Kepeci Tasnifi (KK)

nr. 63, 72, 78, 94, 108, 110, 124, 126, 131, 138, 147, 152, 169, 171, 173, 175, 210, 217, 219, 221, 225, 238, 239, 251, 252, 254, 257, 258, 260, 261, 261/12, 261/13, 261/17, 261/20, 261/21, 261/23, 261/24, 270, 664 mük., 665, 666, 670, 673, 676 mük.2, 684, 1650, 1764, 1765, 1766, 3398, 7154, 7516.

c. Mâliyeden Müdevver Defterler (MAD)

nr. 416, 1606, 2231, 2775, 5510, 5682, 5966, 6012, 7118, 7422, 18486.

d. Mühimme Defterleri (MD)

nr. 4, 6, 7, 23, 33, 37, 99.

e. Mühimme Zeyli Defterleri

nr. 7, 12.

f. Mısır Mühimme Defterleri

nr. 3.

g. Ali Emirî Tasnifi

III. Murad

II. Süleyman

h. Cevdet Tasnifi

Saray

Zabtiye

ı. İbnülemin Tasnifi

Tevcihat

Saray

İ. Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi

B. YAYINLANMIŞ VESİKA VE KAYNAK ESERLER

AHMED REFİK, *Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul 1930.

_____, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, İstanbul 1935.

_____, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", *TOEM*, 8-11/49-62 (İstanbul 1335-37), 1-58.

AHMED VÂSİF EFENDİ, *Mehâsinü'l-Asâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*, haz. M. İlgürel, Ankara 1994.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, IX/1, İstanbul 1994.

ÂŞIKPAŞA-ZÂDE, *Tevârih-i Al-i Osman*, Âli Bey neşri, İstanbul 1332.

AYN ALİ EFENDİ, *Risâle-i Vazife-hârân ve Merâtib-i Bendegân-ı Âl-i Osman (Kavânîn-i Âl-i Osman der Hulasa-i Mezâmin-i Defter-i Dîvân ile birlikte neşredilmiştir)*, İstanbul 1979.

BARKAN, Ö. Lütfi, "İstanbul Saraylarına Âit Muhasebe Defterleri", *TTK Belgeler*, IX/13 (Ankara 1979), 1-380.

- CÂBÎ Ömer Efendi, *Câbi Tarihi, 1203-1229 (Tarih-i Sultan Selim-i Sâlis ve Mahmud-ı Sâni)*, Haz. M. Ali Beyhan, İÜSBE Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992.
- CELÂL-ZÂDE Mustafa Çelebi, *Tabakâtü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik*, Neşr. Petra Kapert, Weisbaden 1981.
- DEFTERDAR Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât*, Haz. A. Özcan, Ankara 1995.
- ES'AD EFENDİ, *Teşrifât-ı Kadîme*, (Önsöz ve İndeks, Cahid Baltacı), İstanbul 1979.
- EYYUBÎ EFENDİ, *Kanûnnâme*, Haz. A. Özcan, İstanbul 1994.
- FERİDUN BEY, *Münşeatü's-selâtin*, I, İstanbul 1274.
- GELİBOLULU Mustafa Âfi, *Künhü'l-ahbâr*, Süleymâniye Ktb. Es'ad Ef. Kısmı, Nr. 2162.
- HASAN BEY-ZÂDE, *Târih*, Haz. Nezih Aykut, İÜEF Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1980.
- HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ, *Telhîsü'l-beyân fi kavânîn-i âl-i Osman*, Haz. Sevim İlgürel, İstanbul 1998 (Baskıda).
- İBN BİBİ, *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Alaiye (Selçuknâme)*, Haz. Mürsel Öztürk, I-II, Ankara 1996.
- İBN-İ KEMAL, *Tevârih-i Al-i Osman*, I. Defter, Yay. Ş. Turan, Ankara 1991.
- Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar, Kitâb-ı Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn*, Neşr. Yaşar Yücel, İstanbul 1988.
- KOÇI BEY, *Risâle*, (Neşr. Zuhuri Danışman), İstanbul 1972.
- LÜTFİ PAŞA ÂSAFNÂMESİ, Neşr. M. S. Kütükoğlu, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, 49-101.
- MEHMED B. AHMED, *Defter-i Teşrifât*, İÜ. Ktb. TY. nr. 9810.
- MEHMED HÂSİB RÛZNÂMESİ, Haz. Süleyman Göksu (MÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1993.
- MEHMED NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, Yay. F. R. Unat - M. A. Köymen, İstanbul 1995.
- NAİMÂ, *Târih*, I-VI, İstanbul 1297.

ÖZCAN, Abdulkadir, “Fatih’in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı âlem için Kardeş Katli Meselesi”, *Tarih Dergisi*, 33 (İstanbul 1982), 1-56.

PEÇUYLU İBRAHİM, *Târih*, I-II, İstanbul 1281.

RÂŞİD, *Târih-i Râşid*, İstanbul 1282.

SELÂNİKÎ, *Târih-i Selânikî*, I-II, Haz. M. İpşirli, İstanbul 1989.

SOLAK-ZÂDE, *Târih*, İstanbul 1298

ŞEM’DANÎ-ZÂDE Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür’i’t-tevârih*, I-III, Haz. Münir Aktepe, İstanbul 1976-81.

Tevcihat Defteri, TSMK, Hazine Kısmı nr. 1647, 1648.

TEVKİ-İ ABDURRAHMAN PAŞA, “Kanunnâme”, *MTM*, III (İstanbul 1331), 497-544.

TOPÇULAR KÂTİBİ Abdülkâdir Efendi, *Tarih*, Haz. Ziya Yılmaz, İÜSBE Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990.

ULUÇAY, Çağatay, “Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar”, *Kanunî Armağanı*, Ankara 1970, 227-259.

C. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

AFYONCU, Erhan, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Defterhâne-i Âmire (XVI-XVIII. Yüzyıllar)*, MÜSBE Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997.

AHISKALI, Recep, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Reisü’l-küttâblık Müessesesi*, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992.

AHMED REFİK, *Eski İstanbul*, İstanbul 1931.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye’nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, I (1243-1453), Ankara 1959; II (1453-1559), Ankara 1971.

AKYILDIZ, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, İstanbul 1993.

- AZRAK, A. Ülkü, "Joseph Von Hammer'in Osmanlı Yönetimi Üzerine Bazı Analizleri", *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, 9 (Nisan 1996), 145-153.
- BALTACI, Cahit, "Arpalık", *DİA*, III, 392-393.
- BUSBECG, Ogier Ghiselin De, *Türkiyeyi Böyle Gördüm*, Haz. Aysel Kurutluoğlu, Tarihsiz.
- ÇUBUKÇU, Asri, "Devâtdâr", *DİA*, IX, 221-222.
- _____, "Emîr-i Meclis", *DİA*, XI, 141-142.
- DOĞAN, Muzaffer, *Sadâret Kethüdâlığı (1730-1836)*, MÜSBE Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995.
- D'OHSSON, Mouradgea, *Tableau General de L'Empire Ottoman*, VII, Paris 1824.
- EMECEN, Feridun, "Başbâki Kulu", *DİA*, V, 126-127.
- _____, *Sefere Götürülen Defterlerin Defteri*, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, 241-268.
- _____, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989.
- GİBB H. and BOWEN H., *Islamic Society and the West, Islamic Society in the Eighteenth Century*, I, London Newyork Toronto 1950.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, "Bâbîâli", *İA*, II, 174-177.
- GÖYÜNÇ, Nejat, "Serdâr", *İA*, X (T. W. Haig'in yazdığı maddenin ikmâl kısmı), 512-513.
- _____, "XVI. Yüzyılda Rufûs ve Önemi", *TD*, XVII/22 (Mart 1967), 17-34.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1991.
- HAMMER, "XVIII'inci Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Teşkilâtı ve Bâbîâli", *İÜHF*, VII/2-3 (1941), 564-586.
- İLGÜREL, Mücteba "Subaşılık Müessesesi", *Journal of Turkish Studies*, Orhan Şaik Gökyay Armağanı, II, Harvard 1984, 251-261.
- İNALCIK, Halil, "Şikâyet Hakkı: Arz-i hâl ve Arz-i mahzarlar", *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII (İstanbul 1988), 33-54.

- İNCİCIYAN, P. G., "XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti: Osmanlılarda Devlet Geliri", *Hayat Tarih Mecmuası*, I/7(Ağustos 1965), 52-58.
- _____, "XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti; Çavuşlar", *Hayat Tarih Mecmuası*, I/5 (Haziran 1965), 65-68.
- _____, *XVIII. Asırda İstanbul*, (terc. H. D. Andreasyan), İstanbul 1956.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Arzuhal", *DİA*, III, 447-448.
- _____, "Bâbiâli", *DİA*, IV, 378-386.
- _____, "Elçi", *DİA*, XI, 3-15.
- KARACA, Filiz, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, İÜSBE Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997.
- KORTANTAMER, Samira, "Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi", *TİD*, II (İzmir 1984), 27-45.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Çavuş", *İA*, III, 362-369.
- _____, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Te'siri Hakkında Bazı Mülâhazalar*, neşr. Orhan F. Köprülü, İstanbul 1981.
- KRAMERS, J. H., "Sü-başı", *İA*, XI, 79 (İ. Kafesoğlu'nun ikmâl ettiği madde).
- KÜTÜKOĞLU, M. S., "Defterdar", *DİA*, IX, 94-96.
- _____, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1994.
- LEVY, R., "Muhtesib", *İA*, VIII, 532-533.
- LEWIS, Bernard, "Meşveret", *TED*, sayı 12 (İstanbul 1982), s. 775-782.
- LYBYER, A. H., *Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi*, (çev. S. Cılızoğlu), İstanbul 1987.
- MANTRAN, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, (çev. M. A. Kılıçbay, E. Özcan), I, Ankara 1990.
- _____, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, (çev. M. A. Kılıçbay), İstanbul 1991.
- _____, "Ca'uşh", *Encyclopadia of Islam*, II, 16.
- MEHMED REFİK, "Enderun-ı hümayun devâir-i âliyesinden: Arz Odası", *TOEM*, 7/38 (İstanbul 1 Haziran 1332), 110-116.

- MEHMED SÜREYYÂ, *Sicill-i Osmanî*, Haz. N. Akbayer, İstanbul 1996.
- MERÇİL, Erdoğan, "Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi", *Bellekten*, LIX/225 (Ağustos 1995), 327-340.
- MUMCU, Ahmet, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun*, Ankara 1986.
- [PAKALIN], Mehmet Zeki, "Eslâfda Bayram Tebrikâtı", *TOEM*, 5/36 (1 Şubat 1331), 754-766.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Asesbaşı", *DİA*, III, 464.
- _____, "Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", *TD*, 33, İstanbul 1982, 7-56.
- TANERİ, Aydın, "Hâcib", *DİA*, XIV, 508-511.
- _____, "Emîr-i Dâd", *DİA*, XI, 130.
- _____, "Müsâmeretü'l-Ahbâr'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilâtı Bakımından Değeri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV/6-7 (Ankara 1966), 127-171.
- THEVENOT, Jean, *1655-1656'da Türkiye*, (çev. Nuray Yıldız), İstanbul 1970.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., "On sekizinci asırda Buğdan'a voyvoda tayini", *Tarih Semineri Dergisi*, I/2 (İstanbul 1937), s. 32-37.
- _____, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", *Bellekten*, XXXIX/156 (Ankara 1975), 659-696.
- _____, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1988.
- _____, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1988.
- _____, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1988.
- _____, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1988.
- VARLIK, Mustafa Çetin, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974.
- _____, "Kütahya'nın Şehzâde Sancağı Olarak İdaresi", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5 (İstanbul 1990), 315-324.
- ZETTERSTEEN, K.V., "Şurta", *İA*, XI, 585.

D. LÛGATLER

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Ankara 1996.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul 1983.

SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul 1986.

GİRİŞ

Osmanlı devlet teşkilâtı içerisinde divân-ı hümâyûnun en eski memurlarından biri olan çavuşbaşı, sorumluluğu altındaki dergâh-ı âli çavuşları ile birlikte divân toplantılarında adlî ve teşrifatî vazifeler icra eden mühim bir görevlidir. Divân-ı hümâyûn ve görevlilerinin oluşumunda hiç şüphesiz daha önceki Türk-İslâm devletlerinin ve müesseselerinin büyük tesiri olmuştur. Osmanlı Devleti, bu devletlerden birçok ıstılah ve teşkilâtı aynen almakla birlikte, bir kısmını da isimlerini değiştirerek ve yeni vazifeler yükleyerek yenilemiştir. Dolayısıyla Osmanlılar'da çavuşbaşı ve divân çavuşlarının, icra ettikleri vazifeler yönünden daha önceki Türk-İslâm devletlerinde tam olarak mukabiline rastlanmasa da benzer görevlilerle karşılaşmak mümkündür.

Nitekim çavuş kelimesi, müslümanlıktan önceki çeşitli Türk devletlerinden itibaren bir kısım saray hizmetlileri ile birlikte, aynı zamanda askerî rütbe olarak kullanılan çok eski bir tabirdir. *Dîvânü'l lugati't-Türk'* te "çavuş" olarak zikredilen bu kelimenin ilk kullanım şekli, eski Uygur metinlerinde geçen *çabiş* tabiridir¹. Uygurlar'da ve Göktürkler'de kullanılan bu kelime, müesseselerini bu devletlerden alan müslüman Karahanlı Devleti'ne de aynı şekilde geçmiştir. Sözkonusu devletlerde hükümdara bağlı olarak eçilikle görevlendirilen çavuşlar, daha sonraki Türk devletlerinde ve Osmanlılar'da da bu vazifeyi sürdürmüşlerdir².

Gazneliler, Sâmânîler, Selçuklular ve Hârizmşahlar zamanında çavuş kelimesi ile aynı anlamda olarak *serheng* ve *dûrbâş* tabirleri de kullanılmaya başlanmıştır.

---

¹ Çavuş kelimesinin filolojik gelişimi için bkz. M. Fuad Köprülü, "Çavuş", *İA*, III, 362-363; R. Mantran, "Cä'üş", *Encyclopadia of Islam*, II, 16.

² Köprülü, "Çavuş", 364; Aynı şekilde Abbâsî halifelerinin maiyyeti arasında da rikâbdar ve çavuş gibi vazifeliler bulunmaktaydı (İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1988, s. 12).

Hükümdar tarafından kendilerine havale olunan emirlerin icrası ve tebliği bunların başlıca vazifesiydi. Divanhâne’de buldukları sırada kapı önünde durup yüksek sesle halkın şikâyeti olup olup olmadığını sorar, varsa arzederlerdi. Vazifeleri bakımından Osmanlılardaki divân-ı hümâyûn çavuşlarına benzeyen serhenglerin, Anadolu Selçukluları zamanında mevcudu beşyüz kadardı³. Merasimlerde bellerinde gümüş kemerler ve ellerinde altın ve gümüş yaldızlı asâlar olan çavuşlar; hükümdar bir yere giderken Türkçe “savulun!”, Arapça “tarrikû” ya da Farsça “dûr” veya “dûr-bâş” diye bağırarak yol açarlardı⁴.

Selçuklular ve Atabegler vasıtasıyla Memlûklara geçen çavuş kelimesi, Memlûk kaynaklarında *çâviş*, *sâviş* şeklinde geçmektedir. Mısır Memlûkları’nda devletin son zamanlarına kadar varlığını sürdüren çavuşlar görev olarak, halka yapılacak tebligatı yüksek sesle bildirirler ve yeni hükümdarın cülûs merasiminde alkış vazifesini yaparlardı. Resmî yürüyüşlerde de hükümdarın önü sıra yürürlerdi⁵. İlhanlı, Akkoyunlu ve Safevî devletlerinde ise çavuş kelimesinin yerini, daha çok asker sınıflarının tanzimi işleriyle uğraşan, teşrifatçı, yasakçı ve muhafaza memuru denilen *yasavul* almıştır. Yasavullar çavuşlarınkine benzer bir şekilde ellerinde “çöpü yasak” denilen ucu bakır kaplı bir sopa taşırlardı⁶.

Divân-ı hümâyûn çavuşları için olduğu gibi, çavuşbaşılar için de benzer görevler icra eden müesseseler Türk-İslâm devletleri içerisinde bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti’nde çavuşbaşının, bir divân vaziflisi olarak padişah ve sadrazamın emri altında adlî ve teşrifatî konularda yerine getirdiği görevler, daha önceki Türk-

³ Sultan Alaeddîn Keykubad’ın Konya’ya girişi sırasında “...Kazvinli, Deylem’li, Frenk, Rum, ve Rus beşyüz çavuş (serheng) demir topuz (debbuz), gülrz (durbaş) ve nacaklarıyla (teberzin) devlet sahibinin rikabının yanında koşuyorlardı. ...” (İbn Bibi, *El Evamirü’l-Ala’iye Fi’l-Umuri’l-Alaiye (Selçuk nâme)*, Haz. Mürsel Öztürk, I, Ankara 1996, 234).

⁴ Köprülü, “Çavuş”, 365; İbn-i Bibi, *a.g.e.*, I, 126; II, 105; Köprülü, serhenglerin ellerinde murassa değnek taşımaları âdetinin, Sâsânîler’den kalma bir saray an’anesi olarak tahmin edilebileceğini belirtmektedir (M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı müesseselerine Te’siri Hakkında bâzı müllâhazalar* (neşr. Orhan F. Köprülü), İstanbul 1981, s. 212).

⁵ Köprülü, “Çavuş”, 365; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 307.

⁶ *Medhal*, s. 228-229, 274.

İslâm devletlerinde bir kişi üzerinde toplanmış değildi. Bunlar farklı adlarda olup, bir kısmı teşrifatî bir kısmı da adlî konularda vazifeliydi.

Bu konuda ilk olarak, İslâm devletleri arasında önemi ve görevleri devletlere göre değişiklik arzeden ve Sâsânîler zamanında ortaya çıktığı bilinen Hâciblik müessesesini görmekteyiz Bu dönemde görevleri tam olarak bilinmemekle birlikte Emevîler devrinde hâcibin vazifesi, görevlileri ve ziyaretçileri hükümdarın huzuruna çıkartıp merasimleri düzenlemektir. Abbâsîler döneminde ise bu makamın önemi daha da artmış ve hâcibü'l-hüccâb ünvanını alarak sarayda halifeyi korumak, saray görevlilerini kontrol etmek ve merasimleri düzenlemekle görevlendirilmişlerdir⁷.

Karahanlılarda hâcib, sarayda hükümdar ve vezirden sonra gelen en büyük makam sahibiydi. Halk ile hükümdar arasında bir vasıta aracı olup, hak talebiyle divân-ı mezâlîme başvuruları kabul eder, onlara yol göstererek hükümdarın huzuruna çıkarırdı. Huzura kabulle ilgili merasimi düzenlemek, ülkeye gelen elçilerle ilgilenerek gidiş ve gelişlerinde onları karşılayıp uğurlamak da hâcibin vazifeleri arasındaydı⁸. Saray ve idare teşkilâtında Abbâsî kurumlarını örnek alan Sâmânî ve Gazneli devletlerinde de hâcib, sarayla ilgili bu teşrifatî vazifelerini devam ettirmiştir. Elçilerin ve huzura çıkacak olanların saraya gelişlerinde karşılanmaları ve yol gösterilmesi gibi sarayla ilgili usullerin yerine getirilmesini sağlardı⁹.

Büyük Selçuklular'da ve Hârizmşahlar'da ise önemli bir mevki işgal eden hâcibü'l-hüccâbın yanısıra bir de hâcib-i dergâh denilen saray hâcibi bulunmaktaydı. Bu görevli de saraydaki merasimleri düzenleyerek, devlet erkânı ve saray mensuplarına

⁷ Aydın Taneri, "Hâcib", *DİA*, XIV, 508; Sözlükte "araya girmek, mani olmak, örtmek, gizlemek" manalarına gelen hâcib, "bir kişinin bir yere gitmesine engel olan kimse, kapıcı" demektir.

⁸ Taneri, "Hâcib", 509.

⁹ Güler Nuhoglu, *Beyhakî Tarihi'ne Göre Gazneliler'de Devlet Teşkilâtı ve Kültür*, İÜEF Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü basılmamış doktora tezi, İstanbul 1995, s. 183-189'dan naklen Filiz Karaca, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, İÜSBE Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Anabilim Dalı basılmamış doktora tezi, İstanbul 1997, s. 13.

hükümdarın huzurunda nasıl hareket edeceklerini öğretir ve kontrol ederdi¹⁰. Anadolu Selçukluları'nda ise ellerinde birer çomak bulunan hâcibler, hükümdarın kabulleri sırasında protokol işlerini yerine getirir ve teşrifatı organize ederlerdi¹¹. Memlûklar'da hâcibü'l-hüccâbın başlıca vazifesi, dârüladl divânına getirilenleri sultanın huzura çıkararak divân mübâşirliği görevi yapmaktı. Emrinde, ellerinde sopalarla hizmet eden hâcibler bulunmakta olup, bunların durumu da Osmanlılardaki divân çavuşlarına benzemektedir. Hâcibü'l-hüccâb, Memlûklar döneminde vazifesi genişleyerek dârüladlin başına geçmiş ve aynı zamanda zabıta işlerinden sorumlu hale gelmiştir¹².

Hâciblerden başka Gazneliler'de yine teşrifatla ilgili olarak resuldar ismi verilen görevliler vardı. İsminden de anlaşılacağı üzere elçilerin karşılanması, kalacağı yere götürülmesi, hükümdarın huzuruna çıkarılması gibi vazifeleri olan resuldar, başka ülkelere gidecek elçilerin hazırlığını yapmakla da yükümlüydü¹³.

Memlûk Devleti'nde devâdâr denilen görevliler ise, değişik hizmetlerde bulunmaktaydılar. Elçileri karşılayıp huzura çıkarmak, haftanın belli günlerinde bizzat sultanın da katıldığı mezâlim divânlarında bulunarak hâcibler ile ayakta beklemek ve mahkemeye giriş çıkışları düzenleyerek disiplini sağlamak devâdârın vazifesiydi. Ayrıca sultanın fermanıyla emîrler gibi bazı yüksek rütbeli devlet görevlilerinin tutuklanmasında da görevlendirilirdi¹⁴. Bir diğer görevli ise Anadolu Selçukluları, İlhanlılar ve Memlûklar'ın saray teşkilâtında görülen emîr-i meclis idi. Bu görevli de, merasimlerde sultanın teşrifatçısı olarak görev yapar ve hükümdarla görüşmek isteyenleri huzura alırdı¹⁵.

¹⁰ Taneri, "Hâcib", 509; Uzunçarşılı, hâcibü'l-hüccâbın bazen Emîr-i dâd yani Adliye vekili vazifesi gördüğünü belirtmektedir (*Medhal*, s. 34).

¹¹ A. Taneri, "Müsâmeretü'l-Ahbâr'ın Türkiye Selçukluları Devlet Teşkilâtı Bakımından Değeri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV/6-7 (Ankara 1966), 141; Uzunçarşılı, *Medhal*, s.79.

¹² M. Fuad Köprülü, "Hâcib", *IA*, VI/1, 37; Samira Kortantamer, " Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II (İzmir 1984), 39.

¹³ Mehmet İpşirli, "Elçi", *DİA*, XI, 6-7; F. Karaca, *a.g.t.*, s. 13-14.

¹⁴ Asri Çubukçu, "Devâtdâr", *DİA*, IX, 222; S. Kortantamer, *a.g.m.*, 39; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 356-357.

¹⁵ A. Çubukçu, "Emîr-i Meclis", *DİA*, XI, 141-142; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 336.

Anadolu Selçukluları'ndaki emir-i dâd müessesesi birçok bakımdan çavuşbaşıliğa benzemektedir. Uzunçarşılı'nın ifadesiyle "Adliye vekîli ve daha doğrusu İstintak (Sorgulama) dairesi şefi veya Tevkifhâne müdürü" olarak görevleri açıklanan emir-i dâd¹⁶; şer'î kanunların dışında örfî davalara bakan divân-ı mezâlimde alınan kararları uygulamakla görevliydi¹⁷. Aynı zamanda, sultanın emriyle soruşturmalarda görevlendirilebilmekte¹⁸ hatta nüfûzlu emîrleri ve vezirleri dahi tutuklayabilmekteydi. Nitekim Alâeddin Keykubat devrinde (1120-1237) orta dereceli emîrlere Emîr Kemâleddin Kâmyâr, Zaireddin Mansur ve Şemseddin'in malları, sultanın emriyle emîr-i dâd tarafından müsâdere edilmiş ve kendileri de sürgüne gönderilmişlerdi¹⁹. Bunların yanında divânda oturmayan emîr-i dâdlar, devlet erkânının karşılanması ve elçilik gibi vazifeleri de yerine getirmekteydi²⁰.

Çavuşbaşı'nın asâyiş ve zabıta ile ilgili vazifelerinden dolayı, XIX. yüzyıl tarihçilerinden Brunhauer, çavuşbaşının eski İslâm devletlerinde halifelerin zabıta ve polis şefi olarak görülen sâhibü'ş-şurta²¹'nin görevlerini yerine getirdiğini belirtmektedir²². Uzunçarşılı da aynı şekilde bu vazifeliyi, çavuşbaşının mukâbili olarak görmektedir²³.

¹⁶ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 98; Ancak yapılan araştırmalarda, emîr-i dâd'ın iddia edildiği gibi divân-ı mezâlim'in başkanı ya da adliye vekîli olduğuna dair kesin bilgilere varılamamıştır (Erdoğan Merçil, "Selçuklularda Emîr-i Dâd Müessesesi", *Belleten*, LIX/225 (Ağustos 1995), 330, 339).

¹⁷ Aydın Taneri, "Emîr-i Dâd", *DİA*, XI, 130; A. Taneri, *a.g.m.*, 160.

¹⁸ Sultan Rükneddin II. Süleyman Şah devrinde (1197-1204) gulâmlardan birinin ihtiyar bir kadının elindeki yoğurt kâsesini kaparak yemesi üzerine kadın şikâyetçi olmuş, Sultan da bu durumu araştırması için emîr-i dâd'ı görevlendirmişti (İbn Bibi, *Selçuk nâme*, I, 84).

¹⁹ İbn Bibi, *a.g.e.*, I, s. 289; Diğer misâller için bkz. *a.g.e.*, I, 286; II, 130, 174.

²⁰ Emîr-i dâd Fahreddin Ali, Moğol hânı Mengü'ye gönderilen elçilik heyeti içerisinde yer almıştı (E. Merçil, *a.g.m.*, 335, 339).

²¹ Abbâsîler ve Endülüs Emevîleri'nde sâhibü'ş-şurta, genel emniyet ve asâyişten sorumlu bir makam olarak kadınlardan daha fazla yetkilere sahipti (K. V. Zettersteen, "Şurta", *İA*, XI, 585).

²² W. Behrner, *Memoire sur les institutions de police chez les Arabes, les Persans et les Turcs*, *Journal Asiatique*, 5 serie, c. XVI (1860), s. 115-116'dan naklen R. Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, (çev. M. A. Kılıçbay, E. Özcan), I, Ankara 1990, 142.

²³ Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 396.

Sonuç olarak, çeşitli Türk-İslâm devletlerinde bu görevliler bazen aynı bazen de farklı adlar altında vazifelerini yapmışlardır. Osmanlılardaki divân-ı hümâyûn çavuşbaşılıarı da tarihsel süreç ve etkileşim içerisinde benzer adlî ve teşrifatî görevleri yerine getirmişlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇAVUŞBAŞILIK VE GÖREVE TAYİN USÜLLERİ

I. MAKAMIN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Kaynaklarda *Çavuşbaşı*, *Çavuşlar başı*¹, *Ser-çavuş(-ân)*², *Ser-çavuşân-ı dergâh-ı âî*³; makam olarak da *Çavuşbaşılık*⁴, *Çavuşbaşılık-ı dergâh-ı âî*⁵, *Divân-ı hülmâyûn çavuşbaşılığı*⁶ şeklinde ifade edilen çavuşbaşılık müessesesinin tam olarak ne zaman ihdas edildiği bilinmemektedir. Osmanlı Devleti'nde Orhan Gazi'nin son zamanlarında oluşmaya başlayan divân-ı hülmâyûn, özellikle I. Murad devrinden itibaren belirginleştiğinden⁷, çavuşbaşılık makamının da divânın şekillenmesi ile orantılı olarak ortaya çıktığı ve gelişimini sürdürdüğü tahmin edilebilir.

---

¹ Celâl-zâde Mustafa Çelebi, *Tabakâtü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik*, Neşr. Petra Kapert, Weisbaden 1981, vr. 241b.

² Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, Haz. A. Özcan, Ankara 1995, s. 35, 80.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), Kâmil Kepeci Tasnifi (=KK), nr. 666, s. 256, 286; nr. 1650, s. 12; BOA, Bâb-ı Âsafî Nişan Kalemi (=A.NŞT), nr. 1251, s. 8/3; BOA, Bâb-ı Âsafî Ruus Kalemi (=A.RSK), nr. 1577, s. 44; *Zübde-i Vekayiât*, s. 177.

⁴ A.RSK, nr. 1502, s. 47; nr. 1517, s. 63; nr. 1529, s. 49; nr. 1602, s. 2; BOA, İbnü'l-Emin Tasnifi (=İ.Emin)-Tevcihat Kısmı, nr. 1047.

⁵ A.RSK, nr. 1474, s. 169; nr. 1519, s. 82; nr. 1522, s. 19; nr. 1531, s. 7; nr. 1563, s. 96; KK. 257, s. 29, 92.

⁶ A.NŞT, nr. 1451-15, s. 2.

⁷ Divân-ı hülmâyûn'un oluşum ve gelişim süreci için bkz. Ahmet Mumcu, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hülmâyûn*, Ankara 1986, s. 21-27; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, I (1243-1453), Ankara 1959, 323-333.

Divân'ın en eski hizmetkârlarından olan çavuşbaşının, özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluş aşamasında nasıl bir vazife icra ettiği hususu pek açık değildir. Çünkü ilk devir kaynaklarında, Osmanlı müesseselerinin oluşumu ile birlikte çavuşbaşılık hakkında da yeterli bilgiye rastlanmamaktadır. Meselâ Sultan Osman'ın yanında fetih hareketlerinde bulunan Samsa Çavuş, tarihî kaynaklarda hiçbir şekilde çavuşbaşı olarak geçmemesine rağmen, üçyüz yıl sonraki bir belgede Sultan Osman'ın çavuşbaşısı olarak zikredilmektedir⁸. Ertuğrul Gazi ile birlikte önce Söğüt'e yerleşen, daha sonra kardeşi Süleymiş ile birlikte Bizans'a ait Mudurnu'da yaylak ve kışlak sahibi olarak hıristiyan halk ile birlikte yaşayan Samsa Çavuş'un⁹, kaynaklarda belirtilen faaliyetleri ile çavuşbaşılığın daha sonraki tarihlerde bildiğimiz görevleri bir tutarlılık arz etmemektedir¹⁰. Bu durum; çavuşbaşılığın, Sultan Osman zamanında ortaya çıkmamasına rağmen, Sultan Orhan'dan itibaren oluşmaya başlayan Osmanlı müesseseleri içerisinde yerini aldığı ve temelinin makam olarak olmasa bile şahıs olarak Samsa Çavuş'a kadar dayandığı düşüncesini akla getirmektedir.

Fatih devrine kadar divân-ı hümayûnun işleyişi ve çavuşbaşılık hakkında tatminkâr bilgiler bulunmamış olmasına rağmen, II. Murad zamanında divânın düzenli olarak toplanması ve divânda hizmet gören divân çavuşlarının varlığı, bunlardan sorumlu bir makamın varlığını ispat eder niteliktedir. Tesbit edilebilen ilk çavuşbaşısı ise Sultan I. Murad devrinde rastlanmakta olup, Osmanlı tarihinin ilk devirlerini ele alan kaynaklardan Âşıkpaşazâde ve Neşrî'nin eserlerinde zikredilmektedir. Yıldırım Bâyezid'in, Germiyan-oğulları'ndan Süleyman Şah'ın kızı Devlet Hatun ile düğünleri münasebetiyle gelin almaya giden heyetin içerisindekiler anlatılırken, "*Çavuş-başı Süle*

⁸ Gurre-i Zilka'de 1010 (23 Nisan 1602) ve 10 Ramazan 1012 (10 Şubat 1604) tarihli Anadolu Beğlerbeğisi'ne yazılan hükümlerde merhum Sultan Osman'ın Çavuşbaşısı Samsa Çavuş evlâdından altmışlı çavuşlardan Mustafa Çavuş'un elinden alınan timarının geri verilmesi istenmektedir (KK, nr. 147, vr. 5a; nr. 152, vr. 49a).

⁹ Mehmed Neşrî, *Kütüb-ı Cihan-nümâ, Neşrî Tarihi*, Yay. F. R. Unat-M. A. Köymen, İstanbul 1995, s. 91; İbn-i Kemal, *Tevârih-i Al-i Osman*, I. Defter, Yay. Ş. Turan, Ankara 1991, s. 116-117.

¹⁰ Samsa Çavuş'un, Taraklı-Yenicesi ve Göynük'e yapılan akınlarda, Sorgun'un zabtında Sultan Osman'ın yanında önemli hizmetleri olmuş; daha sonra Orhan Bey'in fermanıyla İznik ve civarına da akınlarda bulunmuştur (Neşrî, s. 121,129; İbn-i Kemal, *a.g.e.*, I. Defter, s. 118, 178, 180).

Çavuş-oğlu Temür-Han” ve kapı halkından bin yarar sipâhinin de gönderildiği belirtilmektedir¹¹.

Bu makamın divân-ı hümâyûndaki statüsü hakkında ilk bilgiler Fatih kanunnâmesi’nde bulunmaktadır. Çavuşbaşının reisülküttâb ve kapıcılar kethüdâsı ile beraber hizmetkâr olduğu ve divânda oturmadığı, derecesinin de altı bölük ağalarından sonra ve kapıcılar kethüdâsından önce geldiği belirtilmektedir¹². XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yoğunlaşan Osmanlı arşiv belgeleri ve kaynaklarında ise divân teşkilâtı içerisinde çavuşbaşılık makamının yeri, önemi ve vazifeleri daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren divân-ı hümâyûnun ehemmiyetini kaybederek, divân işlerinin büyük ölçüde sadrazam divânına kaydırılmasıyla neticesinde divân-ı hümâyûn cülûs bahşişi, askere mevâcib dağıtılması ve elçi kabulü gibi merasimlerde toplanır hale gelmişti. XVIII. yüzyıldan itibaren ise hâcegân rütbesinde yer alan reisülküttâb ve çavuşbaşı da önemini artırarak daire ve maiyyeti ile beraber diğer divân kalemleri ile Paşakapısı’na yani sadrazam dairesine nakledilmiş ve tüm bu görevliler “Hademe-i Bâb-ı Âsâfi” veya “Hademe-i Bâb-ı Âli” ismini almışlardı¹³.

¹¹ Âşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Âli Bey neşri, İstanbul 1332, s. 58; *Neşri*, s. 207; Bu düğün hakkında teferruatlı bilgi için bkz. Mustafa Çetin Varlık, *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*, Ankara 1974, s. 57-67.

¹² “*Ve çavuşbaşı ve reisülküttâb ve kapucular kethüdâsı hizmetkârdır. Divânda oturmazlar.*” (Abdulkadir Özcan, “Fatih’in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı âlem İçin Kardeş Katli Meselesi”, *Tarih Dergisi (=TD)*, 33 (İstanbul 1982), 35). “*Ve ağalardan yeniçeri ağası sâir ağaların bityüğüdür. Baş yeniçeri ağası, anun altına mîr-i alem, anun altına mîrâhûr devlet-i Pâdişâhîde iki olmuştur. Mîrâhûr-ı sâni altına çakırcıbaşı, anun altına sipâhi oğlanları ağası, altına silâhdarlar ağası, altına sâir bölük ağaları, onların altına çavuşbaşı, anun altına kapucular kethüdâsı, anun altına cebecibaşı, anun altına topçubaşı oturur.*” (a.g.m, 32).

¹³ Mehmet İpşirli, “Bâbiâli”, *Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (=DİA)*, IV, 379; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara 1988, s. 68-69, 262; Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1991, s. 27.

Çavuşbaşılardan elkâbı ise, Fatih kanunnâmesinde özel olarak yer almamaktadır. Bunun yerine kanunnâmede yeniçeri ağası ile birlikte Rikâb-ı hümayûn ağaları da denilen özengi ağalarına elkab olarak “İftihârü’l-emâcid ve’l-ekârim câmi’ü’l-mehâmid ve’l-mekârim el-muhtass bi-mezîdi inâyeti Meliki’d-dâim ... dâme mecdehu” denmektedir¹⁴. Arşiv belgelerinde çavuşbaşı için bu elkâba rastlanmakta olup¹⁵, daha kısaltılmış bir şekilde “iftihârü’l-emâcid ve’l-ekârim”¹⁶ ya da “kıdvetü’l-emâcid ve’l-ekârim”¹⁷ elkâbları da yer almaktadır. Elkâbdan sonra gelen dua kısmı ise “zîde mecdehu”¹⁸, “dâme mecdehu”¹⁹ ya da “dâme izzuhu”²⁰ şeklinde tamamlanırdı. Dergâh-ı âli çavuşlarının elkâbı ve dua cümlesi, kanunnâmede “kıdvetü’l-emâsil ve’l-akrân ..... çavuş zîde kadruhu”²¹, belgelerde ise hemen hemen aynı şekilde “kıdvetü’l-emâsil ve’l-emâcid ..... zîde kadruhu”²² şeklinde yer almaktaydı.

II. ÇAVUŞBAŞILARIN TAYİN VE AZİLLERİ

A. Hangi Makamlardan Seçildikleri

XV. ve XVI. yüzyıllarda çavuşbaşılardan bu makama getirilirken, divân-ı hümayûn hizmetkârlarından olan divân çavuşlarının kıdemli ve tecrübeli mensubları

¹⁴ *Fâtih Kanunnâmesi*, A. Özcan neşri, s. 49.

¹⁵ A.ÇVB, dos. 1/53; Cev-Zabtiye, nr. 3891.

¹⁶ BOA, Bâb-ı Âsafî Divan Kalemî (=A.DVN), dos. 8/7 (1009); A.RSK. 1506, s. 2 (1043); KK. 270, s. 32, 67 (1067); BOA, Mühimme Defteri (=MD). 99, s. 141/2 (1101).

¹⁷ A.RSK, dos. 2/106.

¹⁸ BOA, Mâliyeden Müdevver Defterler (=MAD). 2775, s. 807/2, 925/2, 966/2 (973); KK, nr. 173, vr. 39b (1024); nr. 175, vr. 27b (1028).

¹⁹ A.RSK, nr. 1501, s. 32 (1041); nr. 1506, s. 2 (1043); nr. 1510, s. 17 (1049); nr. 1561, s. 2 (1159); BOA, Mühimme Zeyli, nr. 7, s. 35/84 (1013); KK. 270, s. 32, 67 (1067); A.DVN, dos. 8/17.

²⁰ KK. 63, s. 526/1 (960).

²¹ *Fâtih Kânunnâmesi*, A. Özcan neşri, s. 50.

²² BOA, Ali Emîri Tasnifi (=A.Emîri)-III. Murad Kısmı, nr. 369 (995).

içerisinden olmalarına dikkat edilmekteydi. Ağa zümresi içerisinde yer alan ve Kapı²³ ricâlerinden olan çavuşbaşılar, XVII. yüzyıldan itibaren ise dergâh-ı âli çavuşlarının yanısıra rikâb-ı hümâyûn ağaları²⁴ arasından da seçilmeye başlamıştır. Bunların tayin işlemlerinde ise son kararı veren Padişah'tır. Sadrazam'ın sözlü ya da yazılı olarak bu isteğini belirtmesi üzerine, padişah da konu ile ilgili kararını sadrazamın telhisi üzerine kısaca hattı ile belirtirdi²⁵. Tayinleri yapılan şahıslar ise âdet üzere Padişah'ın huzuruna çıkarak hil'at giyip el öperlerdi²⁶. Aynı zamanda sadrazam değişiklikleri de bu tayinlerde rol oynamaktaydı. Göreve yeni gelen sadrazam, eski çavuşbaşı ile çalışabildiği gibi, anlayamadığı durumlarda kendi tanıdığı ve itimad ettiği başka birini de çavuşbaşı olarak tayin edebilmekteydi²⁷.

Fâtih dönemine kadar adları tesbit edilebilen çavuşbaşılarının bu göreve hangi makamlardan getirildikleriyle ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Fâtih devrinde 868 (1463-64) tarihinde çavuşbaşılık görevinde bulunan Ahmed Çavuş'u, Neşri eserinde "*Server Çavuş oğlu Çavuşbaşı Ahmed*" olarak zikretmektedir²⁸. Bu bilgi, XV. yüzyılda çavuşbaşılarının çavuş zümresi içerisinde seçildiği düşüncesini akla getirmektedir. Hatta Hammer de II.Murad devrinde Mihaloğlu Köse Mihal ve

²³ Başlangıçta hükümdar sarayı manasında kullanılan Kapı tabiri, daha sonraları Paşakapısı da denilen veziriazam dairesiyle aynı anlamda kullanılmaktaydı (Tayyib Gökbilgin, "Bâbü'ali", *İslâm Ansiklopedisi (=İA)*, II, 174).

²⁴ "Özengi Ağaları" da denilen bu ağalar, pâdişahın atının yanında yürütme imtiyazına sahiptiler. Bunlar; yeniçeri ağası, emîr-i alem, kapıcılar kethüdâsı, kapıcıbaşılar, çavuşbaşı, şikâr ağaları denilen çakırcı, şahinci ve arabacıbaşılar, mirâhurlar, çarşnigirbaşı, altı bölük ağaları (sipâh, silahdar, gurebâ-yı yemîn ve yesâr, ulûfeciyan-ı yemîn ve yesâr ağaları), cebeci, topçu ve atmacacı başılar idi (M. Z. Pakalın, "Rikâb-ı Hümâyün Ağaları", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1983, III, 45; Midhat Sertoğlu, "Özengi Ağaları", *Osmanlı Tarih Lûgatı*, İstanbul 1986, s. 275).

²⁵ A.RSK. 1502, s. 47; A. RSK. 1519, s. 82.

²⁶ "... Çavuşbaşı olan Kurd Paşalı Mustafa Ağa meccânen ref' buyurulup, yerine Kazgancî-zâde Ömer Çavuş Çavuşbaşı olup, girilip pâye-i serîr-i a'lâya yîtz sirdüler." (Selânikî, *Târih-i Selânikî*, haz. M. İpşirli, II, İstanbul 1989, 830).

²⁷ Sadrazam İbşir Paşa, 1065 (1654-1655)'de Sarı Mahmud Ağa'yı azl edip yerine itimad ettiği Ayşe Sultan kethüdâsı Ahmed Ağa'yı çavuşbaşılığa tayin etti (Naimâ, *Târih*, VI, 40).

²⁸ Neşri, s. 775; Âşıkpaşa-zâde'de ise "Salvar Çavuş oğlu Çavuşbaşı Ahmed" olarak geçmektedir (*Âşıkpaşazâde*, s. 168).

Samsama Çavuş ailelerinin, mirahur ve çavuşbaşılık ünvanlarını veraset yolu ile tekellerine aldıklarını iddia etmektedir²⁹. Neşrî de eserinde I. Murad devrini anlatırken, Yıldırım Bâyezid'in gelin almak için Germiyan oğullarına gittiğinde karşı taraftan Çaşnıgîrbaşı Paşacık Ağa'yı da istediğini ve bunun oğullarının daha sonra Osmanlı sarayında çaşnıgîrbaşılık görevini sürdürdüklerini kaydetmektedir³⁰.

Osman Bey'in silah arkadaşlarından olan Samsa ya da Samsama Çavuş, o dönem olaylarını nakleden kroniklerde çavuşbaşı ünvanıyla anılmamasına rağmen 1010 (1602) tarihli bir hükümde “*Merhum Sultan Osman'ın Çavuşbaşısı Samsa Çavuş*” olarak zikredilmektedir³¹. Kaynaklarda rastladığımız ilk çavuşbaşı Süle Çavuş'un³², Samsa Çavuş'un kardeşi Sülemiş³³ ile aynı kişi olduğu düşünülürse, sözkonusu olan verâset usûlünün ilk devirler için uygulandığı kabul edilebilir. Fakat bu usûlün ne zamana kadar devam ettiği hakkında kesin bir şey söyleyebilmek mümkün değildir³⁴.

Çavuşbaşılardan dergâh-ı âli çavuşları zümresi içinden seçimi konusunda XV. yüzyıla ait yeterli bilgi bulunmamaktadır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren rastladığımız bazı bilgilerde ise, çavuşbaşılardan seçiminde bu zümrenin mensubu

²⁹ Hammer bunu batıdaki aristokrasinin oluşumu dönemindeki duruma benzer görmekte, bu durumun merkezi yapıyı güçlendirdiği için teşvik gördüğünü belirtmektedir. Hammer, *Die Geschichte des Osmanischen Reiches*, I, Pest. 1927, s. 359, 560'dan naklen A. Ülkü Azrak, “Joseph Von Hammer'in Osmanlı Yönetimi Üzerine Bazı Analizleri”, *Dünyâ ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, 9 (Nisan 1996), 151.

³⁰ “... Sonra Paşacık Ağa'yı Bayezid Han kayın-atasından dilek idüb, koyuvirmedî. Çaşni-gîr başı idinüb, sonra oğlu Elvan Beğ dahi Çaşni-gîr başı olub, onun oğlanları dahi Çaşni-gîr başı olub, Osman kapısında mukarrer oldılar. ...” (Neşrî, s. 209).

³¹ bkz. dipnot 8.

³² Neşrî, s. 207.

³³ Sultan Orhan devri (1326-1361) beylerinden olan Sülemiş (Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, s. 1525), kaynaklarda Samsa Çavuş'un kardeşi olarak zikredilmektedir (Neşrî, s. 91; *İbn-i Kemal*, I.Defter, s. 116).

³⁴ Lybyer da eserinde farklı bir iddia ile Başmabeyncilik görevinin kuşaklar boyunca Samsamat Çavuş ailesinin elinde kaldığını belirterek, bu verâset usûlünün Kanunî Sultan Süleyman döneminde yönetim sisteminden çıkarıldığını belirtmektedir (A. H. Lybyer, *Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Yönetimi*, çev. S. Cılızoğlu, İstanbul 1987, s. 113).

olmalarının önemli bir tercih sebebi olduğunu ve buna özellikle dikkat edildiğini görmekteyiz. Nitekim Cemâziyelâhır 941 (Aralık 1534) tarihinde çavuşbaşılığa dergâh-ı âli çavuşlarından Hasan Bey getirilmişti³⁵. Yine 18 Ramazan 982 (1 Ocak 1575)'de dergâh-ı âli çavuşlarından Hasan Çavuş, Sultan III.Murad'a saltanat müjdesinde bulunmuş ve bunun karşılığında çavuşbaşı tayin edilmişti³⁶. Aynı dönem içinde benzer başka tayinlere de rastlanmaktadır³⁷.

XVI. yüzyıldaki uygulamalara bakıldığında çavuşbaşılığın seçiminde son derece dikkatli davranıldığı görülmektedir. Bir adayın çavuşbaşı tayin edilmesinde aranan şartlar arasında dergâh-ı âli çavuşlarının emekdâr ve ihtiyarlarından olması³⁸, kanunlara vukufiyet derecesi, vazifelerinde ehil ve bilgili olması ilk planda tercih sebebiydi. Aksi takdirde yaptıkları önemli hatalar derhal görevlerinden alınmalarına sebep olmaktadır. Meselâ Evâhir-i Şevval 1007 (Mayıs 1599) tarihinde sefere memur olan Mustafa Ağa'nın yerine vekil tayin edilmiş olan sâbık matbah emini Ömer Ağa'nın, elinde gümüş âsâ ile divânda oturmak gibi bir kusur işlemesi eski çavuşların şiddetli tepkisine neden olmuş ve çavuşbaşı Mustafa Ağa tekrar divân hizmetine çağırılmıştır³⁹.

XVII. yüzyılın başlarından itibaren ise tayin işlemlerinde eski teamüllerin uygulanmasında pek titiz davranılmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu dönemde yazılan ve Devlet teşkilâtı ile ilgili eserlerden biri olan *Kitâb-ı Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn* 'de işlerinin ehli olmayan insanların hâricden gelerek makam sahibi olmalarının bürokrasinin işleyişinde huzursuzluklara ve bozulmalara sebep olduğu belirtilmektedir. Eserde “..Nitekim kanun bilür eski çavuşlardan Çavuşbaşı

³⁵ KK. 1764, s. 244.

³⁶ Aynı Hasan Çavuş, Sultan II. Selim'e de saltanat müjdesinde bulunmuştur. (*Selânikî*, I, 104-105; Mustafa Çetin Varlık, “Kütahya'nın Şehzâde Sancağı Olarak İdaresi”, *Türklik Araştırmaları Dergisi*, 5 (İstanbul 1990), 321).

³⁷ 7 Receb 968 (23 Mart 1561) yılında dergâh-ı âli çavuşlarından olup subaşılık görevinde olan Mehmed Çavuş çavuşbaşılığa getirilmişti (MD. 4, s. 198/2059).

³⁸ 8 Rebi'ülâhır 999 (3 Şubat 1591)'de Hızır Ağa'nın vefatı üzerine yerine çavuşların kıdemlisi Koca Hüseyin çavuşbaşı tayin olmuştur (*Selânikî*, I, 230).

³⁹ a.g.e, II, 809; Fatih kanunnâmesine göre çavuşbaşılar hizmetkâr olup divânda oturmazlardı (*Fâtih Kanunnâmesi*, A. Özcan neşri, s. 35).

iderler ağa olduğu gibi üstâd olur, hiç kimseye sormaz ki Çavuşbaşılığın hizmeti nedür, nice edeyüm deyü şaşmaz; gûyâ ki on yıldan berü Çavuşbaşydı şöyle hizmet ider, ale'l-husûs ki hâricden re'isü'l-küttâb olmak hemân üslûbî ve kanûn-i kadîmi çak başından bozmağa sebep olur...” şeklindeki ifadeyle eski uygulamaların fazileti anlatılarak bu dönemdeki bozulmalar ortaya konmaya çalışılmıştır ⁴⁰.

Bunun yanısıra aynı yüzyılda çavuşbaşılardan, dergâh-ı âli çavuşlarından başka Rikâb-ı hümâyûn ağalarından da tayin olunmaya başladığı görülmektedir. Kapıcıbaşılık ⁴¹, gurebâ-i yemîn ağalığı ⁴², kapıcılar kethudâlığı ⁴³, sipâhi ağalığı ⁴⁴ ve silâhdar ağalığı ⁴⁵ gibi Rikâb-ı hümâyûn ağaları zümresi içerisinde tayin yapılabilmekteydi.

XVIII. yüzyılda ise rikâb-ı hümâyûn ağalarının dışında çavuşbaşılığa getirilenler arasında, Başbâkikulu olanlar da önemli bir yer tutmaktaydı. 1143-1172 (1730-1758) yılları arasında çavuşbaşılık yapan 22 kişiden dokuzu başbâkikulluğundan tayin edilmişti ⁴⁶. Başbâkikullarının bu göreve tercih edilmelerinin başlıca sebepleri arasında, başbâkikulunun defterdârın maiyyetinde olup devlet

⁴⁰ Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar: Kitâb-ı Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn, haz. Yaşar Yücel, İstanbul 1988, s. 112.

⁴¹ 4 Safer 1048 (16 Haziran 1638)'de bölük ağalığından dergâh-ı âli kapıcıbaşılığına getirilmiş olan Müstedam Ağa-zâde Mustafa Ağa (MAD. 6012, s. 8), ardından 13 Cemâziyelâhır 1054-15 Şevvâl 1055 (18 Temmuz 1644 - 4 Aralık 1645) tarihleri arasında çavuşbaşılık yapmıştır (KK. 258, s. 41; MAD. 416, s. 6-7).

⁴² 17 Rebi'ülevvel 1000-16 Safer 1005 (2 Ocak 1592-8 Ekim 1596) tarihleri arasında yaklaşık 5 yıl çavuşbaşılık yapan Çoban Süleyman Ağa, gurebâ-i yemîn ağalığından getirilmişti (A.RSK. 1474, s. 169; *Selânikî*, I, 261-262; II, 631-632).

⁴³ Evâhir-i Şevvâl 1032-12 Rebi'ülevvel 1036 (Ağustos 1623-1 Aralık 1626) tarihleri arasında çavuşbaşı olan Ali Ağa kapıcılar kethudâlığından getirilmişti (A.NŞT. 1251, s. 8/3; MAD. 5510, s. 4; Naimâ, *Târih-i Naimâ*, II, İstanbul 1281-83, 401-402).

⁴⁴ 3 Ramazan 1060-29 Zilka'de 1061 (30 Ağustos 1650-13 Kasım 1651) tarihleri arasında çavuşbaşı olan İbrahim Ağa sipâhiler ağalığından getirilmişti (A.RSK. 1497, s. 10/2; A.RSK. 1519, s. 82; A.RSK. 1522, s. 19).

⁴⁵ 21 Rebi'ülevvel 1065-20 Şa'ban 1065 (29 Ocak 1655-25 Haziran 1655) tarihleri arasında çavuşbaşı olan Ahmed Ağa silahdar ağalığından getirilmişti (A.RSK. 1529, s. 8, 49).

⁴⁶ A.RSK. 1570, s. 2-3; Şem'danî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mîr'î't-tevârih*, haz. Münir Aktepe, İstanbul 1976, I, 29, 32.

gelirlerinin tahsili işleriyle uğraşması ve hazineye borcu olanları gerektiğinde hapsetmekle görevli olması⁴⁷ gibi nisbeten çavuşbaşının görevleriyle benzeşen fonksiyonları gelmekteydi. Aynı şekilde bu yüzyıl içerisinde önemi artan başbâkikulluğuna getirilenler arasında çavuşbaşılar da yer almaktaydı. Bu bakımdan gerek başbâkikulu gerekse çavuşbaşı olanların karşılıklı tayin edilmelerinde, tahsilât ve hapis gibi bazı icraî görevlerin birbirlerinin bir kısım görevleriyle uyuşması önemli bir tercih sebebi olarak ortaya çıkmaktadır⁴⁸. Bu da bize XVIII. yüzyılda çavuşbaşılarının tayin işlemlerinde, genellikle bu göreve yatkın ve paralellik arzeden vazifelerin göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir.

XVIII. yüzyılda meydana gelen değişikliklerden biri de ilk defa kalemiye sınıfından ağalığa mahsus bir memuriyete, reisülküttâblıktan çavuşbaşılığa tayin yapılmasıdır. Muharrem 1177 (Temmuz 1763) tarihinde çavuşbaşı tayin olunan Recâi Efendi, riyâset görevinden azledilerek bu makamdan çavuşbaşılığa getirilen ilk kişi olmuştur⁴⁹. Beş ay kadar bu makamda kalan Recâi Efendi, Cemâziyelâhır 1177 (Aralık 1763) tarihinde sadâret kethüdâlığına tayin olunmuştur⁵⁰. Bu tarihten itibaren zaman zaman reisülküttâblardan çavuşbaşı tayin edilmeye devam edilmiş olup, bunların toplam sayısı tesbit edebildiğimiz kadarıyla altıdır⁵¹. Aynı şekilde bu yüzyılın

⁴⁷ Daha tafsilâtlı bilgi için bkz. F. Emecen, “Başbâki Kulu”, *DİA*, V, 127; Uzunçarşılı, *Merkez*, s. 333.

⁴⁸ Nitekim İnciciyan da Başbâkikulu’nu, icra ettiği vazifelerinden dolayı “*Defterdar Kapısı’nın Çavuşbaşısı*” olarak zikretmektedir (P. G. İnciciyan, “XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti: Osmanlılarda Devlet Geliri”, *Hayat Tarih Mecmuası*, 1/7(Ağustos 1965), 58.

⁴⁹ Bu tarihe kadar reisülküttâblardan çavuşbaşı tayin olunduğu hiç görülmemiştir (*Mür’i’-tevârih*, II.A, İstanbul 1978, 60).

⁵⁰ Cemâziyelâhır 1178 (Kasım-Aralık 1764)’de sadâret kethüdâlığından azledilen Recâi Efendi, Şevvâl 1182 (Şubat 1769)’de tekrar reisülküttâb olmuştur (*a.g.e.*, II.A, 73, 114-115; Sicill-i Osmanî, s. 1364).

⁵¹ İki sözü edilen Recâi Efendi, daha sonra Şevval 1179’da Yenişehirli Osman Efendi, 20 Muharrem 1188’de ikinci kez Recâi Efendi, Şa’ban 1222’de Mehmed Arif Ağa, 5 Şevval 1229’da Mustafa Mazhar Efendi ve 18 Rebi’ülâhır 1239’da Mehmed Sadık Efendi çavuşbaşılık makamına getirilmişlerdir. Kaynaklar için tabloya bakınız.

başlarından itibaren çok sık olmasa bile sadaret kethüdâlarından da çavuşbaşı tayin edilmeye başlanmıştır⁵².

B. Görevden Alınmaları

Çavuşbaşının görevden alınmaları çeşitli şekillerde olmaktadır. Bunlar vefat⁵³, azil ve terfi etme gibi durumlardır. Bunun arasında çavuşbaşılıktan ihtiyar ve hizmet edemeyecek durumda olup emekli olanlarla⁵⁴, görevi başında öldürülenler de bulunmaktaydı⁵⁵.

Çavuşbaşının görevleri başında halka zulmetmeleri, divâna gelen şikâyetçilere karşı kötü muamelede bulunmaları azledilerek sürgün⁵⁶ ya da kal'abend⁵⁷ cezasına çarptırılmalarına sebep olmaktadır. Çok ağır suçlarda ise idam cezası verilmekteydi⁵⁸.

⁵² Şevvâl 1128 (Eylül-Ekim 1716) tarihinde sadâret kethüdâsı Lipovalı Ahmed Ağa çavuşbaşılığa getirilmişti (Râşid, *Târih-i Râşid*, İstanbul 1282, IV, 344).

⁵³ 986-999 (1578-1591) yılları arasında onüç sene gibi uzun süre çavuşbaşılık hizmetinde bulunan Hızır Ağa, 8 Rebi'ülâhır 999 (3 Şubat 1591) tarihinde ansızın vefat etmiştir (*Selânikî*, I, 230).

⁵⁴ 960-968 (1553-1561) yılları arasında sekiz sene çavuşbaşılık yapan Sinan Ağa, 7 Receb 968 (23 Mart 1561)'de emekli olmuştur (K.K. 210, s. 243; MD. 4, s. 198/2058); Yine 999 (1591) yılında üç ay çavuşbaşılık yapan Koca Hüseyin Ağa da, yaşlı ve hizmete iktidâr olmadığından emekli olmuştu (*Selânikî*, I, 241-242).

⁵⁵ 976 (1568)'da bir tutuklama görevine gönderilen Çavuşbaşı Bektaş oğlu Mehmed Ağa, maiyyetindeki birkaç çavuş ile beraber öldürülmüştü (*a.g.e.*, I, 76).

⁵⁶ Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın damadı olup çavuşbaşı olan Mustafa Ağa'nın mağrur ve halka karşı sert muamele göstermesi üzerine bu durum Padişah'a arz edilmiş ve Mustafa Ağa Safer 1113 (Temmuz 1701)'de azl olunarak devlet merkezinden uzaklaştırılmıştı (*Zübde-i Vekayiât*, s. 715).

⁵⁷ Divân-ı hümâyûn çavuşlarından iken bir vak'a sırasında isyancıların himâyesiyle çavuşbaşı olan Ali Ağa, halka zulmettiği şikâyet olununca 4 Cemaziyelâhır 1115 (15 Ekim 1703)'de azl olunarak Boğazkesen kalesinde kal'abend cezasına çarptırılmıştı (*a.g.e.*, s. 829).

⁵⁸ Patrona Halil İsyanı sırasında zorbalardan tarafında çavuşbaşı yapılan Derviş Mehmed Ağa, yenicilerden olan isyanın ele başısı Patrona Halil ve adamlarına casusluk ettiği

XVI. yüzyılda çavuşbaşılıktan terfi veya başka göreve tayin maksadıyla ayrılmak durumunda kalan çavuşbaşılar ağa zümresi içerisindeki mirâhurluk⁵⁹ ve kapıcıbaşılık⁶⁰ gibi görevlere tayin edilebilmekteydi. Bunun yanı sıra aynı yüzyılda çavuşbaşılar arasından sancak beyliğine getirilenler de bulunmaktadır. Meselâ, 956-960 (1549-1553) yılları arasında çavuşbaşılık yapan Şücâ' Ağa, Şevval 960 (Eylül 1553)'da Kefe sancak beyliğine getirilmişti⁶¹. Yine 8 Receb 999-17 Rebi'ülevvel 1000 (12 Mayıs 1591-2 Ocak 1592) tarihleri arasında yaklaşık sekiz ay çavuşbaşılık yapan Mustafa Ağa, daha sonra sırasıyla Gazze ve Silistre sancak beyliğinde, en son olarak da Halep Beylerbeyliği yoluyla Niğbolu sancak beyliği görevinde bulunmuş⁶², Eflâk üzerine yapılan bir seferde de serdar olarak tayin olmuştu⁶³.

Bu yüzyılın sonlarından itibaren özellikle XVII. yüzyılda çavuşbaşılar arasında beylerbeyilik, vezirlik hatta sadrazamlık gibi yüksek makamlara çıkabilenlere de rastlanmaktadır. Sadâret makamına yükselebilen çavuşbaşılardan biri Durak Mehmed Ağa'dır ki "Boynu eğri" lakabıyla anılırdı. Defalarca çavuşbaşılık yapmış olan Durak Mehmed Ağa, Karaman ve Kastamonu Beylerbeyliği görevlerinde bulunmuş, beylerbeylikten tekrar çavuşbaşılığa dönmüş, ardından kısa bir süre de 2 Receb 1066-26 Zilka'de 1066 (26 Nisan 1656-15 Eylül 1656) tarihleri arasında sadrazamlık yaparak azledilmişti⁶⁴. Bir kısım çavuşbaşılar ise vezirlik rütbesi ile

---

anlaşıldığından bostancıbaşı hapsine verilerek 1143 (1730-1731)'de idam edilmişti (*Mür'î't-tevârih*, I, 18-19).

⁵⁹ Ramazan 938-Cemâziyelâhır 941 (Nisan 1532-Aralık 1534) yıllarında arasında çavuşbaşılık yapan Hüseyin Beğ, ardından küçük mirâhurluk görevine getirilmiştir (KK. 1764, s. 170, 237, 244).

⁶⁰ "Sâbikâ çavuşbaşı olan Mustafa Ağa'ya üslûb-ı sâbık üzere koyun emâneti ile maan kapucıbaşılık virilmek buyruldu. 15 Rebilülâhur 1030 (9 Mart 1621)" KK. 257, s. 29.

⁶¹ KK. 1766, s. 7; KK. 664 mük., s. 80.

⁶² *Selânikî*, I, 241, 259, 261-262, 280, 423; II, 452, 461, 556, 599; 1004 (1596)'de harpde şehit düşmüştür (*Sicill-i Osmanî*, s. 1181).

⁶³ 21 Rebi'ülevvel 1003 (4 Aralık 1594)'de sâbık Çavuşbaşı Mustafa Ağa Eflâk üzerine serdar olmuştur (*Selânikî*, I, 413, 418).

⁶⁴ 1042-1058 (1632-1648) yılları arasında üç kez çavuşbaşılık yapan Durak Ağa'nın, kaynaklarda paşalıktan ağalığa tenezzül eylediği bildirilmektedir (A.RSK. 1502, s. 47; A.RSK. 1497, s. 10/2; *Naimâ*, IV, 404). Receb 1066-Zilka'de 1066 (Nisan, Mayıs 1656-

beylerbeyi olarak tayin olunmuştur. Meselâ Şa'ban 1095 (Temmuz 1684)'de Çavuşbaşı Mehmed Ağa, vezâret rütbesi ile Rumeli Beylerbeyi olmuştu⁶⁵. Yine Muharrem 1100 (Ekim 1688) tarihinde Çavuşbaşı Salt Ahmed Ağa vezirlikle Şam Beylerbeyliği'ne getirilmişti⁶⁶. Bu misâlleri çoğaltmak mümkündür.

Bunun yanısıra usullere aykırı bazı tayinlere de rastlanmaktaydı. Meselâ 1036 (1626) tarihinde ilk defa çavuşbaşılıktan yeniçeri ağalığına tayin yapılmıştı⁶⁷. Daha sonraki tarihlerde ise sadece iki kez bu makama yapılan tayine rastlanmaktadır⁶⁸. Yine bu tayinler sırasında dikkat çeken bir başka nokta da, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önem kazanan sadâret kethüdâlığı makamına çavuşbaşılardan sık sık tayin yapılmaya başlanmasıdır⁶⁹. Bu durum XVIII. yüzyılda da devam etmiş olup, Çavuşbaşılardan ağayan zümresi içerisinde gelmesi bu makama getirilmelerinde bir tercih sebebi olmuştur⁷⁰. Aynı yüzyılda Reisülküttâblık makamına getirilen ilk

---

Ağustos, Eylül 1656) tarihleri arasında yaklaşık 4 ay sadrazamlık yapmıştır (*Sicill-i Osmanî*, s. 422-23).

⁶⁵ *Zübde-i Vekayiât*, s. 177; *Râşid*, I, 444.

⁶⁶ *Zübde-i Vekayiât*, s. 307; *Râşid*, II, 61; Yine aynı şekilde Rebi'ülevvel 1137 (Kasım-Aralık 1724)'de Çavuşbaşı Ebubekir Ağa vezirlikle Habeş Valisi olmuştu (*Râşid*, VI, 234); 26 Cemâziyelevvel 1198 (17 Nisan 1784)'de de Çavuşbaşı Süleyman Ağa vezirlikle Erzurum valiliğine getirilmişti (Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Asâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*, haz. Prof. Dr. Mücteba İlgürel, Ankara 1994, s. 182-183).

⁶⁷ Evâhir-i Şevval 1032 (Ağustos 1623)'de çavuşbaşı tayin olunan Ali Ağa (A.NŞT. 1251, s. 8/3), hilâf-ı âdet 12 Rebi'ülevvel 1036 (1 Aralık 1626)'da Yeniçeri ağalığı'na tayin olundu (Nezihi Aykut, *Hasan Bey-zâde Tarihi*, İÜEF Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1980, s. 360; Ziya Yılmaz, *Topçular Kâtibi Abdülkâdir Efendi Tarihi*, İÜSBE Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1990, s. 657; *Naimâ*, II, 402).

⁶⁸ Receb 1072 (Şubat-Mart 1662) tarihinde Salih Ağa (*Râşid*, I, 23), 1075 (1664-65) tarihinde İbrahim Ağa çavuşbaşılıktan yeniçeri ağalığına tayin olmuşlardır (Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, IX/1 (I. Ahmed Devri Kanunnâmeleri), 380).

⁶⁹ Çavuşbaşı Sarı Süleyman Ağa 22 Zilka'de 1083 (11 Mart 1673)'de sadâret kethüdâlığına getirilmiştir (*Zübde-i Vekayiât*, s. 35). Yine Çavuşbaşı Mustafa Ağa Şevval 1106 (Mayıs-Haziran 1695)'de, Çavuşbaşı Abdi Ağa 5 Rebi'ülâhır 1108 (31 Ekim 1696)'de sadâret kethüdâlığına getirilmiştir (*a.g.e.*, s. 540, 601). Diğer misaller için listeye bakınız.

⁷⁰ XVIII. yüzyılda çavuşbaşılıktan sadâret kethüdâlığına getirilenler için bkz. Muzaffer Doğan, *Sadâret Kethüdâlığı (1730-1836)*, MÜSBE Basılmamış Doktora Tezi, s. 32-38, 42.

çavuşbaşı ise Yenişehirli Osman Efendi olup 13 Cemâziyelâhır 1181 (5 Kasım 1767)'de bu göreve tayin edilmişti⁷¹.

Sadrazamlık Makamına Yükslebilen Çavuşbaşılar

	Adı	Çavuşbaşılığı	Sadrazamlığı
1	Mere Hüseyin Paşa (2.kez sadrazam olmuş)	N 1024 (9-10.1615)	4 R 1032-4 Za 1032 (1) (5.2.1623-30.8.1623) 4 R 1032-4 Za 1032 (2) (5.2.1623-30.8.1623)
2	Boynu Yaralı Mehmed Paşa (3.kez çavuşbaşı olmuş)	B 1057-19 B 1058 (3) (8.1647-9.8.1648)	2 B 1066-26 Za 1066 (26.4.1656-15.9.1656)
3	Sarı Süleyman Paşa	R 1080-22 Za 1083 (8-9 1669-11.3.1673)	21 M 1097-11 Za 1098 (18.12.1685-18.9.1687)
4	Hacı Ali Paşa	Z 1096-12 Z 1097 (10-11.1685-30.10.1686)	9 B 1103-20 B 1104 (27.3.1692-27.3.1693)
5	Hacı İvaz Mehmed Paşa	1145-22 S 1148 (1732-33--13.7.1735)	11 Z 1151-28 Ra 1153 (22.3.1739-23.6.1740)
6	Nişancı Hacı Ahmed Paşa	18 Ş 1148-3 L 1150 (2.1.1736-23.1.1738)	28 Ra 1153-15 S 1155 (23.6.1740-21.4.1742)
7	İvaz-zâde Halil Paşa (2.kez çavuşbaşı olmuş)	C 1177-R 1178 (2) (12.1763--9-10.1764)	13 Ş 1183-5 B 1184 (12.12.1769-25.10.1770)

III. DİĞER ÇAVUŞBAŞILAR

A. Rikâb-ı Hümâyûn Çavuşbaşısı

Osmanlı Devleti'nde ordu sefere gittiğinde merkezdeki birçok görevli gibi çavuşbaşı da padişah ya da serdâr-ı ekrem ile beraber sefere intikal ederdi⁷². Merkezde ise yerine çavuşbaşı vekîli⁷³, çavuşbaşı kaymakamı⁷⁴ denilen bir vekil kalırdı. Makam

⁷¹ *Mür'i't-tevârih*, II.A, 107; Çeşmî-zâde Mustafa Reşid, *Çeşmî-zâde Tarihi*, haz. B. Kütükoğlu, İstanbul 1956, s. 61.

⁷² "... manâsıbdâ asîl olanlar, Serdâr-ı ekrem ile gidüp, vekilleri Âstâne'de kalmak âdet-i kadîme-i Devlet-i aliyye olmağla ..." (*Mür'i't-Tevârih*, II.A, 114).

⁷³ İ.Emin-Tevcihat, nr. 1539; *Mür'i't-tevârih*, II.A, 115.

⁷⁴ *Topçular Kâtibi*, s. 56, 839.

olarak ise *Kaim-makam-ı Çavuşbaşılık*⁷⁵ ve *Çavuşbaşılık Kaim-makamlığı*⁷⁶ ya da *Vekâlet-i Çavuşbaşılık*⁷⁷ ve *Çavuşbaşılık Vekâleti*⁷⁸ tabirleriyle adlandırılırdı.

Vekillerin seçiminde yine asillerde aranan özellikler dikkate alınır, vazifesini icra etmede yetersiz olanlar derhal görevden uzaklaştırılırdı⁷⁹. Asıl çavuşbaşı seferde ya da başka bir yerde görevde iken vekili de onun merkezdeki vazifelerini yerine getirirdi. Bazen de yapılacak seferlerde asıl çavuşbaşının İstanbul'da hizmette bırakıldığı, yerine vekilinin gönderildiği de olurdu⁸⁰.

Çavuşbaşı vekilliğinin XVII. yüzyıla gelinceye kadar daimî bir makam olduğuna dair kesin bir bulguya rastlayamadık. XVII. yüzyılda ise, arşiv kayıtlarından daimî bir çavuşbaşı vekilliğinin var olduğunu ve bunların tayinlerinin de sadrazamın buyruğusu ile yapıldığını görmekteyiz⁸¹.

XVIII. yüzyılda çavuşbaşı vekâletine getirilenler arasında nişancılık⁸² ve reisülküttâblık⁸³ gibi önemli vazifelerde bulunmuş olanlar da yer almaktaydı. Bu

⁷⁵ KK. 270, s. 98.

⁷⁶ *Selânikî*, II, 809.

⁷⁷ A.RSK. 1571, s. 27-28.

⁷⁸ A.NŞT. 1396, s. 3.

⁷⁹ Evâhir-i Şevval 1007 (Mayıs 1599)'de sefere memur olan Çavuşbaşı Mustafa Ağa'nın yerine kaymakam olan sâbık Matbah Emîni Ömer Ağa'nın elinde gümüş asâ ile divânda oturmak gibi bir kusur işlemesi eski çavuşların şiddetli tepkisine neden olmuş, bunun üzerine Mustafa Ağa tekrar divân hizmetine çağrılmıştı (*Selânikî*, II, 809).

⁸⁰ Şa'ban 1003 (Nisan-Mayıs 1595)'de Sadrazam Ferhad Paşa ile birlikte Eflak seferinde görevlendirilenler arasında çavuşbaşı kaymakamı Süleyman Çavuş bulunmaktaydı (*Topçular Kâtibi*, s. 56).

⁸¹ 13 Rebi'ülevvel 1101 (25 Aralık 1689)'de çavuşbaşılık kaymakamlığı Mahmud Beğ'e tevcih olunmuştu (MAD. 18486, s. 50); Yine 25 Zilhicce 1067 (3 Ekim 1657) tarihli bir ruus buyruğusunda çavuşbaşılık kaymakamlığı hizmetinde istihdam olunmak üzere Mustafa Ağa'nın tayin edildiği kaydedilmektedir (KK. 270, s. 98).

⁸² Eski nişancı olan Lâleli el-hac Mustafa Efendi'ye 23 Zilhicce 1201 (5 Ekim 1787) tarihinde Rikâb-ı hümâyün'da çavuşbaşılık vekâleti tevcih olundu (A.RSK. 1623, s. 5; A.RSK. 1596, s. 20).

⁸³ 15 Rebi'ülevvel 1216 (26 Temmuz 1801)'de Reisülküttâb Mahmud Raif Efendi'ye çavuşbaşılık vekâleti tevcih olunmuştu (A.RSK. 1627, s. 3). Yine Safer 1188 (Nisan-

makamdan ayrılanlar çavuşbaşılık⁸⁴, silâhdar ağalığı⁸⁵ gibi daha yüksek makamlara kadar da çıkabilmekteydi⁸⁶.

B. Şehzâde Çavuşbaşısı

Çelebi Sultan adıyla sancağa çıkarılan Osmanlı şehzâdeleri⁸⁷, özellikle Anadoludaki beyliklerden alınan bölgelerde devlet otoritesini sağlayarak hakimiyeti pekiştirmek ve şehzâdelerin tecrübe kazanmalarını sağlamak amacıyla “sancak” haline getirilen bu yerlere tayin edilmekte idi⁸⁸. Şehzâdelerin sancağa çıkarılmaları merasimle olur ve yanlarında bir kısım eşya ile birlikte devlet merkezindeki divânın küçük bir numunesi bulunurdu. Bu divânda başta vezir makamında olan bir lala, nişancı, defterdar, reisülküttâb, çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsı gibi vazife sahipleri olurdu⁸⁹.

Kanunî Sultan Süleyman, şehzâdeliğinde 1509-1512 yılları arasında Kefe sancak beyliğinde vazifeli idi. Bu sırada Receb 917 (Eylül-Ekim 1511) tarihinde şehzâdenin maiyyetinde hocası olarak Mevlânâ Hayreddin, kapıcıbaşı İshak Bey, mirâhuru Ahmet Bey, ser-zevvâkini Ömer Bey, silahdarbaşı İskender Bey,

---

Mayıs 1774)’de reis vekili Recâi Efendi, çavuşbaşı vekili olmuştu (*Mitr’i’t-tevârih*, III, İstanbul 1981, 5).

⁸⁴ Rebi’ülâhır 1153 (Haziran-Temmuz 1740) tarihinde çavuşbaşı vekili Salih Ağa çavuşbaşılığa getirilmişti (A.RSK. 1570, s. 3).

⁸⁵ 21 Şevval 1123 (2 Aralık 1711)’de silahdar ağalığı, Rikâb-ı hümayunda çavuşbaşı vekili Hasan Ağa’ya tevcih olunmuştu (İ. Emin-Tevcihat, nr. 1539).

⁸⁶ Meselâ 13 Rebi’ülâhır 1127 (17 Nisan 1715) tarihinde Cidde Sancağı, çavuşbaşı vekili Hasan Ağa’ya beğlerbeğlik ile tevcih edilmişti (İ. Emin-Tevcihat, nr. 1768).

⁸⁷ Uzunçarşılı, “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri”, *Belleten*, XXXIX/156 (Ankara 1975), 667; Uzunçarşılı, *Saray*, s. 122-123.

⁸⁸ Halil İnalçık, “Eyalet”, *DİA*, XI, 549; M. Ç. Varlık, *a.g.m.*, 322; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s. 26-27.

⁸⁹ Uzunçarşılı, *a.g.m.*, 668.

ulufecilerbaşısı Hamza Bey, çavuşbaşısı Sinan Bey, kapıcılar kethüdâsı Sinan Bey ve şahincilerbaşısı olarak da Hasan Bey bulunmaktaydı⁹⁰.

Kanunî'nin oğlu Şehzâde Sultan Mehmed'in 949 (1542-1543) tarihinde Manisa Sancak Beyi iken maiyyetindeki ağalar arasında çavuşbaşı Kurd Bey de bulunmaktaydı⁹¹. Diğer oğlu Şehzâde Sultan Mustafa'nın çavuşbaşılığını ise Mustafa Ağa yapıyordu⁹². Sultan III. Murad'ın oğlu Şehzâde Sultan III. Mehmed, 2 Zilhicce 991 (17 Aralık 1583)'de Manisa Sancağı'na gönderilirken maiyyetinde lalası Ali Bey, hocası Nevâlî Efendi, defterdarı başruznâmçeci Hüsam Beğ-zâde, nişancısı Tekeli Mehmed Çavuş, çavuşbaşısı Cafer Ağa, mirâhuru Keyvan Bey, reisülküttâbı Abdurrahman Çelebi, kapıcılar kethüdâsı Ahmed Bey ve diğer bazı hizmetliler bulunmaktaydı⁹³.

Şehzâde çavuşbaşısı da merkezdeki asıl çavuşbaşı gibi şehzâde sultanların yanında hizmet etmekteydiler. Buradaki vazifelerinin yanısıra kendilerine bazen önemli görevler de verilebiliyordu. Nitekim 960-968 (1552-1561) yılları arasında Kanunî'nin oğlu Şehzâde Selim'in çavuşbaşılığını yapan Ali Ağa⁹⁴, Muharrem 968 (Eylül-Ekim 1560) tarihinde İran'a elçi olarak gönderilmiş ve Şehzâde Bâyezid'in kendilerine teslimini istemişti⁹⁵.

⁹⁰ Çağatay Uluçay, "Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi İlgili Bazı Notlar ve Vesikalar", *Kanunî Armağanı*, Ankara 1970, 238.

⁹¹ Uzunçarşılı, *a.g.m.*, 688.

⁹² 21 Muharrem 962 (16 Aralık 1554) tarihli bir ruus buyrulduşunda Merhum Sultan Mustafa'nın çavuşbaşısı Mustafa'ya Vilâyet-i Rum'da verilen yirmi bin akçelik zeâmetin hükmünün Rumili'ne yazılması isteniyordu (A.RSK. 1454, s. 39). Yine ismi belirtilmemekle birlikte 11 Muharrem 978 (15 Haziran 1570) tarihli bir ruus buyrulduşunda merhum Sultan Mustafa'nın çavuşbaşısının yaşlılığından dolayı zeâmetinin bir kısmı tekâüd olarak kendisine, diğerlerinin oğullarına paylaştırılması belirtiliyordu (KK. 221, s. 3).

⁹³ *Selânikî*, I, 142; Uzunçarşılı, *Saray*, s. 127-128; Emecen, *a.g.e.*, 37-38.

⁹⁴ *Sicill-i Osmanî*, s. 234.

⁹⁵ Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü'l-ahbâr*, Süleymâniye Ktb. Es'ad Ef. Kısmı, Nr. 2162, vr. 372a; Peçuyulu İbrahim (=Peçuyî), *Târih*, I, İstanbul 1281, 408; Solakzâde, *Târih-i Solakzâde*, İstanbul 1298, s. 564.

Şehzâde sancaklarında çavuşbaşının yanısıra divân çavuşları da mevcuttu. Bu çavuşlardan sadrazamlık mevkiine yükselenler dahi bulunmaktaydı. Bunlardan biri Sultan III. Mehmed zamanında sadrazamlık yapan Lala Mehmet Paşa'dır. 16-25 Rebi'ülevvel 1004 (19-28 Kasım 1595) tarihleri arasında on gün sadrazamlık yapan Lala Mehmed Paşa, Sultan III. Murad'ın şehzâdeliğinde çavuşlarından olup, daha sonra Şehzâde Sultan III. Mehmed'in nişancısı, defterdarı ve lalası oldu. En son olarak da Sultan Mehmed tahta çıkınca vezirliğe ve sadrazamlığa getirildi⁹⁶.

Sultan III. Mehmed tahta çıktığında kanun üzere erkek kardeşlerini boğdurduğundan kendisinden başka saltanat varisi kalmamıştı. 1595 tarihinden itibaren yetişkin şehzâde olmaması sebebiyle şehzâdelerin sancağa çıkarılması usûlü terkedilerek veliaht olan büyük şehzâdeye Anadolu'da sembolik bir sancak verilerek buranın idaresi için bir mütesellim gönderilmesi usûlü konmuştu. Fakat bu usûl de 1648'de kaldırılarak bundan sonra erkek şehzâdelerin sarayda kafes hayatı yaşamaları kabul edilmişti⁹⁷.

IV. MAİYYETİ

A. Çavuşbaşı'ya Doğrudan Bağlı Olanlar

1. Çavuşlar Kâtibi

Dergâh-ı âli çavuşlarının İstanbul ve İstanbul dışında görevli olanlarının sicillerini ve hesaplarını tutan çavuşlar kâtibi, divân-ı hümayûna sevk edilen idarî ve cezaî meseleleri zabta geçirirdi⁹⁸. Çavuşlar emîni ile birlikte yürüttüğü vazifeleri de bulunmaktaydı. Dergâh-ı âli çavuşlarının kâtibi olan bu görevlinin tayini, kanunları

⁹⁶ Peçuyî, II, 283.

⁹⁷ Uzunçarşılı, *a.g.m.*, 666.

⁹⁸ İnciciyan, "XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti; Çavuşlar", *Hayat Tarih Mecmuası*, I/5 (Haziran 1965), 67; Hammer, "XVIII'inci Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Teşkilâtı ve Bâbı-âli", *İÜHF*, VII/2-3 (1941), 578.

üzere çavuşların kıdemlileri arasından çavuşbaşının arzı ile yapılmaktaydı⁹⁹. Seçiminde bu görevin üstesinden gelebilecek ehil birisinin olmasına dikkat edilir, aksi takdirde derhal görevinden alınır¹⁰⁰. Çavuşbaşı'nın diğer yardımcıları arasından da bu göreve getirilenler olmaktadır¹⁰¹.

2. Çavuşlar Emîni

Çavuşbaşı'nın arzı ile tayini yapılan çavuşlar emîni¹⁰², dergâh-ı âli çavuşlarının emîridir. Divân tarafından para veya bedenî cezaya çarptırılanların infazına nezaret ederdi. Yüksek rütbeli memurların ve özellikle müderris, kadı, nâib gibi ulemâ sınıfından itibar sahibi şahsiyetleri tutuklamak ve göz hapsinde tutmak çavuşlar kâtibi ve emîninin başlıca vazifelerindendi¹⁰³. Ayrıca İstanbul'daki arzuhalcilerin seçimi de arzuhalcibaşı, çavuşlar emîni ve kâtibi tarafından yapılır, izin tezkireleri çavuşbaşı tarafından verilirdi¹⁰⁴.

⁹⁹ 29 Ca 1066 (26 Mart 1656) tarihinde “*Kitâbet-i Çavuşân-ı dergâh-ı âli kanunları üzere ocakları ihtiyârlarından Ahmed Çavuş’a ağaları arzı ile virilmek buyruldu.*” (A.RSK. 1529, s. 210); Aynı şekilde 14 Ramazan 1071 (13 Mayıs 1661) tarihinde Çavuşbaşı İbrahim Ağa'nın arzı ile kitâbet-i çavuşân hizmeti Mustafa Çavuş'a verilmişti (KK. 217, s. 145).

¹⁰⁰ 16 Za 1067 (26 Ağustos 1657) tarihinde çavuşlar kâtibi olan Ahmed Çavuş'un kitâbet hizmetine iktidârı olmadığı anlaşıldığından görevinden alınıp, yerine ocak emekdarlarından ehl-i kalem olan Mustafa Çavuş, Çavuşbaşı İbrahim Ağa'nın arzı ile bu göreve getirilmişti (KK. 270, s. 67).

¹⁰¹ 2 Safer 1191 (12 Mart 1777) tarihinde çavuşlar duâcısı Hüseyin Efendi, çavuşlar kâtibi olmuştu (*Mür'i't-tevârih*, III, 46).

¹⁰² 18 Ramazan 1071 (17 Mayıs 1661) tarihinde Çavuşbaşı İbrahim Ağa'nın arzı ile, yaşlanan çavuşlar emîninin yerine dergâh-ı âli çavuşlarından Mehmed Çavuş getirilmiştir (KK. 217, s. 145); Aynı şekilde diğer misâller için bkz. KK. 147, vr. 6a/4 (1010/1601-2 tarihli); İ. Emin-Tevcihat, nr. 1021 (1115/1703-4 tarihli).

¹⁰³ İnciciyan, gös.yer; Hammer, gös.yer; 1174 (1760-61) tarihinde Mekke kadısı olan Kebîri-zâde, bir borcundan dolayı çavuşlar kâtibinin konağında hapsolmüştü (*Mür'i't-tevârih*, II.A, 38).

¹⁰⁴ Evâil-i Cemâziyelâhır 1178 (25 Kasım-1 Aralık 1764) tarihli İstanbul'daki arzuhalcilerin usul ve nizamlarına dair Çavuşbaşı Ahmed Ağa'ya gönderilen hüküm (Ahmed Refik, *Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul 1930, s. 207/250).

Bunun yanısıra her ikisinin de teşrifatî bazı görevleri bulunmaktaydı. Eflâk ve Boğdan voyvodalarının tayin ve azilleri Osmanlı Devleti tarafından yapılırdı. Bizzat padişah tarafından seçilen voyvodayı İstanbul'a geldiğinde karşılamaya çavuşlar kâtabi ve emini birkaç divan çavuşuyla beraber gider ve divân-ı hümâyûna getirirdi¹⁰⁵. Ayrıca çavuşlar eminine her sene yardım olarak beşyüz kuruş verilirdi¹⁰⁶.

3. Haberci Çavuş

Bazı kaynaklarda hatalı bir şekilde “cebeci çavuş” olarak da zikredilen haberci çavuşa¹⁰⁷, *çavuşân-ı sürûş u şân* da denilmekteydi¹⁰⁸. Yavuz ve Kanunî dönemlerindeki divân merasimlerinde bu isme ve tabire rastlanması, bu memuriyetin eskiliğini ve itibarını göstermesi bakımından önemlidir¹⁰⁹.

Haberci çavuş, divân toplantılarında ve merasim günlerinde padişahın ya da sadrazamın gelişini yüksek sesle haber veren bir memurdu¹¹⁰. Onun vazifesi gereği

¹⁰⁵ Uzunçarşılı, “On sekizinci asırda Buğdan’a voyvoda tayini”, *Tarih Semineri Dergisi*, 1/2 (İstanbul 1937), 33; Uzunçarşılı, *Saray*, s. 417.

¹⁰⁶ 5 Safer 1216 (17 Haziran 1801) tarihinde divân-ı hümâyûn çavuşlar emini Yusuf Bey’in, her sene verile gelen bu paranın kendisine verilmesi için sunduğu arzuhal (Cev-Saray, nr. 4548).

¹⁰⁷ Hammer’in adı geçen makalesinde muhtemelen tercüme yanlışlığından dolayı Cebeci Çavuş olarak belirtilen Haberci Çavuş’u, Uzunçarşılı da kaynak belirtmese bile muhtemelen oradan alıntı yaparak aynı şekilde zikretmiş olmalıdır (*Saray*, s. 418). Halbuki tesbitlerimize göre Hammer’in de kaynak olarak kullandığı, aslı Ermenice olan ve 1804’de basılan 11 ciltlik İnciciyan’ın *Dünya Coğrafyası* adlı eserinden tercüme edilen sözkonusu makalede, bu şahıs Haberci Çavuş olarak belirtilmektedir.

¹⁰⁸ *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 25b; “Sürûş”un kelime manası “melek; cebrâil” olup (F. Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 972), haberci çavuşa da vazifesinden dolayı böyle bir sıfat verildiği düşünülebilir.

¹⁰⁹ Yavuz Sultan Selim’in vefatının hemen ardından 11 Şevvâl 926 (23 Eylül 1520)’da divânda *çavuşân-ı sürûş u şân* yüksek sesle dua etmişti (*Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 25b).

¹¹⁰ Evâhir-i Zilka’de 936 (17-26 Temmuz 1530)’da Kanunî’nin oğulları şehzâde Sultan Mustafa, Mehmed ve Selim’in sünnet merâsimleri sırasında padişahın gelişini *senâ-yı çavuşân-ı sürûş u şân* yüksek sesle duyurmuştu (*a.g.e.*, vr. 196a).

yüksek sesle bağırmaktan dolayı kaynaklarda kendisinden *velvele-i senâ-yı sürûş u şân* ya da *hengâme-i senâ-yı sürûş u şân* şeklinde de bahsedilmektedir¹¹¹.

XVIII. yüzyılda haberci çavuş, sadrazam divânına gelecek olan devlet erkânının Kapı'ya yaklaştığını gözleyerek karşıladı. Erkân toplandıktan sonra atına binerek sadrazama gider ve onu haberdar ederdi. Sadrazamın divâna hareketinden sonra da haberci çavuş önden gelerek divân erkânına “hazır olun” şeklinde bağırrır ve sadrazamın gelişini haber verirdi¹¹².

4. Duâcı Çavuş

Pâdişah ya da sadrazamın merasim alaylarında ata bindikleri ve indikleri vakit yüksek sesle dua etmek duâcı çavuşun vazifesiydi. *Çavuşân-ı duâ-gûyân*'ın¹¹³ duâsına orada bulunan dergâh-ı âli çavuşları da hep birden “Hû” sesiyle karşılık verirlerdi¹¹⁴. Ramazan ve Kurban bayramlarında arife günlerinde duâcı çavuş, padişahın huzurunda dua okurdu. Bu vazifesinden dolayı duâcı çavuş olanlara, her bayram ertesi in'am olarak üçbin çürük akçe verilmesi âdet olmuştu¹¹⁵. Ayrıca divân hademelerine bayramda dağıtılan atıyyeden de duâcı çavuş üçyüz kuruş almaktaydı¹¹⁶.

¹¹¹ 21 Receb 928 (16 Haziran 122) ve 28 Muharrem 939 (30 Ağustos 1532) tarihlerinde pâdişahın divâna gelişinde haberci çavuşun yüksek sesle bağırarak divân erkânına haber vermesi (a.g.e, vr. 73b, 228b).

¹¹² İnciciyan, gös.yer; Hammer, gös.yer.

¹¹³ *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 435a.

¹¹⁴ İnciciyan, gös.yer; Hammer, gös.yer.

¹¹⁵ 17 Şevvâl 1167 (6 Ağustos 1754), 19 Şevvâl 1174 (24 Mayıs 1761) ve 19 Zilhicce 1207 (28 Temmuz 1793) tarihlerinde duâcı çavuşların, bayramlarda kendilerine verilmesi âdet olan üçbin çürük akçe için sundukları arzuhaller (Cev-Saray, nr. 4567, 7826, 1283).

¹¹⁶ 1249 (1833-34) senesinde Bayram için verilen atıyyeler arasında duâcı çavuşa 300 kuruş, kılavuz çavuşa ise 100 kuruş verilmişti (Cev-Saray, nr. 2245).

Diğer görevliler gibi çavuşbaşının arzı ile dergâh-ı âli çavuşları arasından seçilen duâcı çavuş¹¹⁷, İstanbul'da bulunmasının yanısıra seferler sırasında da görevlendirilirdi¹¹⁸. XVI. yüzyıl belgelerinde duâcı çavuşun, mensubu olduğu dergâh-ı âli çavuşları gibi önemli görevlere atanabildiği¹¹⁹ ve kıdemine göre timar ya da zeamet gelirine sahip olduğu görülmektedir¹²⁰.

5. Kılavuz Çavuş

Belgelerde “kulaguzluk” olarak zikredilen kılavuz çavuş, çavuşbaşıya bağlı eski bir görevli idi¹²¹. Bir de kendisinin yardımcısı *kılavuz yamağı* bulunup her ikisinin de tayini çavuşbaşının arzı ile olmaktadır¹²². Görevi, padişah ve sadrazam alaylarında kendilerine yol açmaktı. Kılavuz yamağı ise özellikle Cuma namazı alaylarında kılavuz çavuşu temsil eder ve onun yokluğunda kendisine vekâlet ederdi¹²³.

¹¹⁷ 29 Cemâziyelevvel 1066 (26 Mart 1656) tarihinde duâcılık hizmetine dergâh-ı âli çavuşlarının ihtiyarlarından İbrahim Çavuş, Çavuşbaşı Mustafa Ağa'nın arzı ile getirilmişti (A.RSK. 1529, s. 208).

¹¹⁸ 20 Muharrem 1044 (16 Temmuz 1634) tarihinde sefer sırasında dergâh-ı âli çavuşlarına duâcı ve kâtib lâzım olduğunu Çavuşbaşı Durak Ağa mektupla bildirerek ocak emekdarlarından Mustafa Çavuş'un kitâbet ve duâcılık hizmetinin üstesinden gelebileceğini arzetmişti (A.RSK. 1506, s. 8).

¹¹⁹ 3 Ramazan 997 (16 Temmuz 1589) tarihinde İstanbul İhtisablığı, dergâh-ı âli çavuşlarından Duâcı Ahmed Çavuş'a verilmiştir (KK. 252, s. 12).

¹²⁰ 28 Muharrem 981 (30 Mayıs 1573) tarihli bir belgede, Duâcı Pîr Ali Çavuş'un vefatı üzerine Hamid Sancağı'ndaki 24 bin akçelik zeametinin bir kısmının isteği üzerine oğluna verildiği belirtilmektedir (KK. 225, s. 267).

¹²¹ “... *Ve Kılavuzlar Çavuşbaşı'nda olurdu, kanun-ı kadîm üzere ...*” (Topçular Kâtibi, s. 853).

¹²² 21 Muharrem 1222 (31 Mart 1807) tarihinde *Kulaguzluk-ı Çavuşân-ı Dergâh-ı âli* hizmetine kılavuz yamağı olan Seyyid Mehmed Tahir Çavuş, Çavuşbaşı Mehmed Arif Ağa'nın arzı üzerine getirilmişti. Boşalan *kulaguzluk* makamına ise dergâh-ı âli çavuşları emekdarlarından Osman Çavuş tayin edilmişti (KK. 261/20, s. 3).

¹²³ İnciciyan, gös.yer; Hammer, gös.yer.

Ayrıca kılavuz çavuş, İstanbul içindeki esnafı kontrol etmek için hazırlanan Esnaf Alayı içerisinde subaşı ve asesbaşı ile birlikte yer alırdı¹²⁴.

6. Çavuşbaşı Kisedarı

Çavuşbaşı'ya ait tüm evrak ve yazışmalar çavuşbaşı kisedarı tarafından muhafaza edilirdi. Üzerine açıklamalar yazılmış arzuhallerin kontrolünü ve divân toplantısı sırasında hizmet edecek çavuşların isimlerinin tesbitini ve düzenlemesini yapardı. Ayrıca çavuşbaşı namına davalarda, lehine hüküm verilen iddiacı tarafından verilmesi gereken paranın tahsilini de çavuşbaşı kisedarı yerine getirirdi. Söz konusu para müslüman ya da hıristiyan Osmanlı vatandaşları için ise yüzde iki nisbetindeydi. Tahsil edilen harcın bir kısmı doğrudan çavuşbaşıya verilir, gerisi mahkeme sonunda hükmü icra eden ve mübâşir adı verilen çavuşlar arasında taksim edilirdi. Harcın yüzde onu çavuşbaşı kisedarına aitti¹²⁵. Ayrıca çavuşbaşı kisedarına tayini sırasında Sadrazam tarafından hil'at giydirilirdi¹²⁶. Kendisine yardımcı olarak bir de kisedar yamağı bulunmaktaydı¹²⁷.

7. Çavuşlar Bölükbaşısı

Dergâh-ı âli çavuşlarının XVII. yüzyıl başlarından itibaren taksim edilen kırk bölüğünün başındaki çavuşlara Çavuşlar Bölükbaşısı denirdi. Her bölükte onbeş kişi

¹²⁴ Zilka'de 1182 (Mart-Nisan 1769) tarihinde İstanbuldaki ekmek fırınları, kasaplar, bakkallar, manavlar ve bunun gibi esnafı kontrol eden Esnaf Alayı'nın içerisinde kılavuz çavuş da subaşı ve asesbaşı ile birlikte bulunmaktaydı (*Mür'i't-tevârih*, II.A, 116-117).

¹²⁵ İnciciyan, gös.yer; Hammer, gös.yer.

¹²⁶ 24 Zilhicce 1238 (31 Ağustos 1823) tarihinde "Çavuşbaşı kisedarlığı, Mustafa kethüdâ mersûmun mühlîrdârî Yahya Efendi'ye tevcîhiçün huzûr-ı Sadr-ı âli'den ilbâs hil'at olundu" (KK. 676 mük.2, s. 102).

¹²⁷ 4 Şevval 1238 (13 Haziran 1823) tarihinde çavuşbaşı kisedarlığına kisedar yamağı getirilmişti (KK. 676 mük.2, s. 92).

bulunmaktaydı. Bölüklerden ikisi hergün nöbet tutardı. Biri padişaha refakat etmek için sarayda, diğeri de çıkacak emirleri yerine getirmek için her vakit Paşakapısı'nda hazır bulunurdu¹²⁸.

B. Çavuşbaşı'ya Dolaylı Olarak Bağlı Olanlar

1. İstanbul Subaşılığı

Osmanlı Devleti'nde her şehrin ve kazanın asâyişinden sorumlu olarak subaşılar bulunmakta olup bunlar iki kısma ayrılmaktaydı: Biri köy ve kasabalardaki timar subaşıları da denilen il subaşıları, diğeri de şehir niteliğindeki büyük merkezlerde bulunan mirî subaşılar yani şehir subaşılarıydı¹²⁹. Şehrin büyüklüğüne ve küçüklüğüne göre subaşının ehemmiyeti de o ölçüde artmaktaydı. Fâtih Sultan Mehmed zamanında ihdâs edilen İstanbul subaşılığı¹³⁰ da şüphesiz bu büyük devlet merkezinin asâyiş ve düzeninden sorumlu bir makam olarak sorumluluğu yüksek önemli bir görevdi.

XVI. yüzyıldan itibaren rastlanılan arşiv belgelerinde, İstanbul subaşılığı'na getirilenlerin genellikle dergâh-ı âli çavuşları zümresi içerisinde seçilip divân tarafından tayin olundukları görülmektedir¹³¹. Fakat bu durum, dergâh-ı âli çavuşları çavuşbaşının maiyyeti içerisinde olmasına rağmen, özellikle XVI. ve XVII. yüzyıllarda İstanbul subaşılığı'na getirilenlerin tayininde çavuşbaşının oynadığı rol hakkında kesin bir fikir vermemektedir. Buna rağmen XIX. yüzyıl başına ait bir belgede İstanbul

¹²⁸ İnciciyan, gös.yer; Hammer, gös.yer.

¹²⁹ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, II (1453-1559), Ankara 1971, s. 29; M. Z. Pakalın, "Subaşı", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, 260.

¹³⁰ Kritobulos, *Tarih-i Sultan Mehmed Han-ı Sâni*, s. 20'den naklen R. Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, (çev. M. A. Kılıçbay, E. Özcan), I, Ankara 1990, s. 147 ve Pakalın, aynı madde, III, 259.

¹³¹ 9 Muharrem 989 (13 Şubat 1581) tarihinde İstanbul Subaşılığı, dergâh-ı âli çavuşlarından Hasan Çavuş'a verilmişti (KK. 238, s. 258); Aynı şekilde yine dergâh-ı âli çavuşlarından 27 Zilhicce 999 (15 Ekim 1591)'de Rıdvan Çavuş (A.RSK. 1473, s. 171); 3 Muharrem 1054 (12 Mart 1644)'de Hüseyin Çavuş (KK. 258, s. 5); 3 Cemâziyelevvel 1088 (3 Temmuz 1677)'de Veys Çavuş'a (İ. Emin-Tevcihat, nr. 45) bu görev verilmiştir.

subaşılığı'na çavuşbaşının arzı ile bir dergâh-ı âli çavuşunun getirilmesi¹³², bu görevlinin tayininden zamanla çavuşbaşının sorumlu hale geldiğini göstermektedir.

İstanbul'un asâyişi ile de yakından ilgilenen çavuşbaşına İstanbul subaşı yardımcısı olmaktadır ve bazı görevlerinden dolayı onun emri altındadır¹³³. Nitekim 7 Receb 968 (23 Mart 1561) tarihinde İstanbul subaşı olan dergâh-ı âli çavuşlarından Mehmed Çavuş'un çavuşbaşılık makamına getirilmesi, iki vazifeli arasındaki ilişkiyi daha belirgin hale getirmektedir¹³⁴. Şehrin asâyişini korumada İstanbul kadısı ile birlikte hareket eden İstanbul subaşı sadece divâna karşı sorumluydu ve asesbaşı ve aseslerden müteşekkil iki de yardımcısı vardı. Hem İstanbul subaşı hem de asesbaşı tutuklama, sürgün, müsâdere ve idam gibi adlî vakalarda çavuşbaşına yardım etmekle vazifelidiler¹³⁵. Asesbaşı yardımcıları aseslerle birlikte geceleri şehrin güvenliğini sağlamakla görevliydi¹³⁶. Ayrıca şehrin en büyük hapisanesi olan İstanbul subaşısının yönetimindeki Baba Cafer Zindanı'nın muhafazasından sorumluydu¹³⁷.

İstanbul subaşı, divân toplantılarında suçluların yakalanıp mahkemeye sevk ve cezalandırılmaları ile ilgili adlî konularda bir infaz memuru olarak yer alırdı. Verilen emirleri çavuşbaşı vasıtasıyla alır ve yerine getirirdi¹³⁸. İstanbul'daki esnafın

¹³² 4 Ramazan 1223 (30 Mayıs 1808) tarihli bir ruus kaydında İstanbul subaşılığına Çavuşbaşı Seyyid Mehmed Tahsin Ağa'nın arzı ile dergâh-ı âli çavuşlarından Seyyid Mehmed Said Çavuş'un getirildiği belirtilmektedir (KK. 261/21, s. 71).

¹³³ J. H. Kramers, "Sü-başı", *İA*, XI, 79 (İ. Kafesoğlu'nun ikmâl ettiği madde); Mantran, *17. Yüzyıl*, I, 147.

¹³⁴ MD. 4, s. 198/2059.

¹³⁵ Hammer, *a.g.m*, 577-78.

¹³⁶ Abdülkadir Özcan, "Asesbaşı", *DİA*, III, 464; Ayrıca Koçi Bey de IV. Murad'a sunduğu risâlesinde, subaşı ve asesbaşının gece gündüz İstanbul'un muhafazası ile meşgul olduğunu belirtmektedir (*Koçi Bey Risâlesi*, Yay. Zuhuri Danışman, İstanbul 1972, s. 102). Nitekim Thevenot, subaşının bütün gece sokakta dolaştığını, birine rastladığında da onu kadiya götürdüğünü yazmaktadır (Jean Thevenot, *1655-1656'da Türkiye*, çev. N. Yıldız, İstanbul 1978, s. 162).

¹³⁷ Gibb H. and Bowen H., *Islamic Society and the West, Islamic Society in the Eighteenth Century*, I, London Newyork Toronto 1950, 325-26.

¹³⁸ Mantran, *17. Yüzyıl*, I, 146-147.

denetlenmesi işinde de İstanbul subaşı, ihtisab ağası ile birlikte fiyatların kontrolünü yapar ve kanunsuz iş yapanları adamları vasıtasıyla cezalandırır¹³⁹.

Divân toplantısının olduğu günlerde diğer görevliler gibi İstanbul subaşı da emir beklerdi¹⁴⁰. İstanbul'un asâyişi ile ilgili konularda divân tarafından verilen kararlar İstanbul kadısına hitaben yazılmaktaydı. Zaman zaman İstanbul subaşısından emrin yerine getirilmesinde yardım istenerek İstanbul kadısına iletilmek üzere hüküm kendisine teslim edilmekteydi. Meselâ 28 Rebûlâhır 982 (16 Ağustos 1574) tarihinde İstanbul kadısına yazılan hükümde, İstanbul'da şeriatca dilenmeğe hakkı olmayanların dilendirilmemeleri istenerek şehir subaşı olan dergâh-ı âli çavuşlarından Şah Çavuş'un da bu hususun teftişinde kendisine yardımcı olacağı belirtilmişti. En son olarak da hüküm, ulaştırması amacıyla İstanbul subaşısına verilmişti¹⁴¹. Gerek arşiv kayıtlarında gerekse diğer kaynaklarda İstanbul subaşısının bu vazifesiyle ilgili muhtelif kayıtlara rastlanmaktadır¹⁴².

Gelirini ulûfe olarak hazineden alan İstanbul subaşısının bir diğer vazifesi de mahkemelerde suçlulardan alınan *cerîme* ve bu gibi asâyiş ile ilgili ceza gelirlerini hazineye yatırmaktı. Bu gelirlerden bir kısmı da subaşıya kalırdı. Bu yüzden kendisine bir çeşit mal tahsildârı olarak "Zaim" adı da verilmekteydi¹⁴³. Ayrıca pâdişahların cülûslarına katılma, veziriazam tayinlerinde ve elçilerin huzura kabullerinde bulunma gibi birçok teşrifâtî görevleri de bulunmakta idi¹⁴⁴.

¹³⁹ *a.g.e*, I, 147-148.

¹⁴⁰ Mücteba İlgürel, "Subaşılık Müessesesi", *Journal of Turkish Studies, Orhan Şaik Gökyay Armağanı*, II, Harvard 1984, 251-261.

¹⁴¹ Ahmed Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, İstanbul 1935, s. 143/11; Aynı şekilde 23 Ramazan 966 (29 Haziran 1559) tarihinde İstanbul kadısı ve subaşısına yazılan hükümde İstanbul surlarına ev yapılmaması ve bunun için önlemler alınması emredilmekteydi (*a.g.e*, s. 58/1).

¹⁴² Misâl olarak bkz. MD. 33, s. 223/457; A.DVN, dos. 13/22; Peçuyî, II, 72-73, 362-63.

¹⁴³ Akdağ, *a.g.e*, II, s. 318-19.

¹⁴⁴ İlgürel, *a.g.m*, 260-61.

2. İstanbul Münâdîliği ya da Dellallığı

Her ikisi de kelime olarak “nidâ eden, tellal” anlamına gelen münâdîlik ve dellallık¹⁴⁵, divân tarafından alınan bir kararı İstanbul içindeki halka ya da bir gruba yüksek sesle duyurma görevidir. Bunu yapacak olan görevli ise çavuşbaşının sorumluluğu altında bulunmaktadır¹⁴⁶.

Münâdîlerin tayinleri de İstanbul subaşısı gibi çavuşbaşının arzı ile gerçekleşirdi. Arşiv kaynaklarında daha çok İstanbul’daki süvâri dellallarının tayinine rastlanmaktadır. Meselâ 9 Cemâziyelâhır 998 (14 Nisan 1590) tarihinde çavuşbaşı Hızır Ağa’nın arzı ile süvâri dellallardan Galatalı Ramazan’ın ölümü üzerine yerine Mehmed getirilmişti¹⁴⁷.

Seferlerde ise ordudaki dellallardan birinin “Dellal başı” olarak seçilmesi eski bir kanundu. Buna dayanarak 23 Şa’ban 1076 (27 Şubat 1666) tarihinde sefere gidileceği vakit ordudaki münâdî dellalların biri, Çavuşbaşı Mahmud Ağa’nın arzı ile dellal başı seçilmiş idi¹⁴⁸. Yine Gurre-i Zilhicce 1011 (12 Mayıs 1603)’de Galata münâdîliği¹⁴⁹ ve 5 Zilhicce 1111 (24 Mayıs 1700) tarihinde de İstanbul bedestânı münâdîliğine getirilenler çavuşbaşının arzı ile bu göreve gelmişlerdi¹⁵⁰. Bütün İstanbul’daki dellalların kontrolü ise İstanbul subaşısı tarafından yapılmaktaydı¹⁵¹.

¹⁴⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1996, s. 173, 724; Pakalın, *a.g.e.*, III, 615.

¹⁴⁶ Şevvâl 974 (Nisan-Mayıs 1567) tarihinde bir sebepten dolayı yeniçeri ağasına ve diğer bölük ağalarına divân tarafından tenbihde bulunulmuş, bu arada çavuşbaşıya da “*Münâdîlere tenbih eylesin*” denmiştir (*Selânikî*, I, 62).

¹⁴⁷ KK. 251, s. 254; Aynı şekilde 8 Safer 1000 (25 Kasım 1591) tarihinde İstanbul’da süvâri münâdîlerinden Cemal bin Hamza’nın yaşlanması üzerine Çavuşbaşı Mustafa Ağa’nın arzı ile yerine oğlu Hasan getirilmiştir (KK. 126, s. 284/1); Diğer misâller için bkz. KK. 126, s. 282/4; MD. 37, s. 93/1065.

¹⁴⁸ A.RSK, dos. 77/31.

¹⁴⁹ KK. 147, vr. 121b/2.

¹⁵⁰ İ. Emin-Tevcihat, nr. 1158.

¹⁵¹ İlgürel, *a.g.m.*, 255.

3. İstanbul Arzuhalcileri

Osmanlı Devleti'nde halk tarafından bir haksızlığın şikâyeti, bir yanlışlığın düzeltilmesi ya da bir görev istenmesi gibi durumlarda padişahdan başlayarak yetkili diğer alt makamlara kadar verilebilen arzuhal¹⁵², yazılış bakımından sunulacak makama göre farklılıklar göstermekteydi. Ehil kimseler tarafından kaleme alınması gereken arzuhal yazımı aynı zamanda dikkat, tecrübe ve devlet teşkilâtını tanımayı gerektiren oldukça zor bir işti.

Bu zorluk, halkın talebiyle birlikte arzuhal yazımının da bir gelir kaynağı haline gelmesine sebep olmuş ve zamanla arzuhalcilik adıyla bir meslek grubu ortaya çıkmıştır. İstanbul'da ise arzuhalcilerin denetimi ve idaresi arzuhalcibaşı tarafından yapılmaktaydı. Evâil-i Cemâziyelâhır 1178 (25 Kasım-4 Aralık 1764) tarihinde İstanbul'daki arzuhalcilerin usûl ve nizamlarına dair Çavuşbaşı Ahmed Ağa'ya hitaben yazılan bir hükümde; Arzuhalcilerin seçiminin eskiden beri arzuhalcibaşı, çavuşlar emîni ve kâtibi marifetiyle ehil kimseler arasından seçildiği ve izin tezkirelerinin de çavuşbaşı tarafından verildiği belirtilmektedir¹⁵³. Aynı hükümde ehil olmayan bazı kişilerin izinsiz sağda solda arzuhal yazdıkları ve izinsiz dükkân açtuklarına da değinilerek, sözkonusu görevlilerden bu kişilere mani olunması ve şiddetle cezalandırılması istenmekteydi.

¹⁵² H. İnalçık, "Şikâyet Hakkı: Arz-i hâl ve Arz-i mahzarlar", *Osmanlı Araştırmaları*, VII-VIII (İstanbul 1988), 33-35; M. İpşirli, "Arzuhal", *DİA*, III, 447.

¹⁵³ "...arzuhalci taifesi kadimden beru arzuhalcibaşı ve Divanı hümayun çavuşları ocağı zabitanından çavuşları emini ve kâtibi marifetile müstakim arzuhal tahririne kadir hoşnüvis ve ehli ırz ve şer'i şerife ve kanunu münife ve kaidei miriyeye vakıf mülcerebbill etvar kimesneler intihab ve çavuş b a ş ıbulunanlar tarafından izinlerini havi virilân tezkeresi (ile) istihdam oluna gelmişiken ..." (A. Refik, *Hicrî On İkinci Asırda*, s. 207/250; A. Refik, *Eski İstanbul*, İstanbul 1931, s. 58).

İKİNCİ BÖLÜM

VAZİFELERİ

Çavuşbaşı, devlet merkezinde padişahın ve sadrazamın icraî ve adlî işlerinin görülmesinde, divanda hükmü verilen davaların tatbikinde emirleri yerine getiren önemli bir memurdu. Yüksek rütbeli devlet görevlilerinin padişahın emri ile tutuklanması, hapsedilmesi ve katli gerektiğinde çavuşbaşı önemli bir fonksiyon icra etmekteydi. Devlet kurumları içerisinde görülen usulsüzlükler, görevi kötüye kullanmalar, halka zulmeden idareciler verilen emir doğrultusunda çavuşbaşı tarafından teftiş edilebilirdi. Hatası ve usulsüzlüğü tesbit edilenler tutuklanarak hapsedilir ya da öldürülürdü.

Divân işlerinin paşakapısına kaymasıyla çavuşbaşının yerine getirdiği adlî vazifeler daha büyük önem kazanmıştır. D'Ohsson, "Saray Mareşali" olarak nitelendirdiği çavuşbaşını, sadrazam dairesinde görevli sadaret kethüdâsı, reisülküttâb ile birlikte üçüncü bir bakan olarak görmektedir¹. Çavuşbaşı, sadrazamın icraî işlerinde vekili olup, çeşitli mahkeme ve emirlerin infâzı, adî ve ticarî suçlar, borçlu alacaklı davalarıyla ilgilenmek çavuşbaşının görev alanı içersindeydi. Bu yüzden D'Ohsson, icra ettiği görevden dolayı çavuşbaşını "Polis Bakanı" olarak tarif etmektedir². Fakat bu tarifi Gibb ve Bowen yanılıcı bulmaktadır. Şehirdeki emniyetin muhafazası için farklı memurların bulunduğunu, çavuşbaşının suçu önlemekle değil suçun cezasıyla ilgilendiğini, adlî davaların infazıyla vazifeli olduğunu belirtmektedir³.

---

¹ D'Ohsson, *Tableau General de L'Empire Ottoman*, VII, Paris 1824, 17, 159.

² *a.g.e.*, 166-167.

³ Gibb and Bowen, *Islamic Society*, I, 119.

Divân toplandığında çavuşbaşı sadrazamdan önce gelir, sadrazam geldiğinde de onun soluna otur ve o gün arzedilecek hususunda kendisine bilgi verir. Huzura çıkmak isteyenleri çağırır, ufak meseleleri kendisi halleder, önemli meseleleri de büyük ve küçük tezkirecinin yardımlarıyla hulâsâ ederek görüşülmek üzere sıraya koyardı. Kesinleşen mahkeme kararının üzerine sadrazamın *sah* işaretini koymasıyla, çavuşbaşı da bu kararın icrasını uygulamakla vazifeli hale gelirdi⁴.

Çavuşbaşı tüm bu görevleriyle, adlî konularda yetkisi ve önemi gittikçe artan bir memuriyet haline gelmiş ve 1836 tarihinde Divân-ı Deâvî Nezâreti'ne dönüşmüştür⁵. Bu münasebetle çavuşbaşının ifâ ettiği vazifeleri birkaç başlık altında göstermek mümkündür.

I. ADLÎ VAZİFELERİ

A. Tevkif ve Hapis

Divân-ı hümâyûn ictimâlarında olduğu gibi sadrazamın ikinci divânında da görevli olan çavuşbaşı, divâna gelen şikâyetçilerin arzuhallerini alıp onları düzenli bir şekilde sadrazamın huzuruna çıkartmakla görevli idi. Bu esnada divânın bir tertib ve güvenlik içerisinde yürütmesini sağlar, düzene uymayarak divânda kargaşa çıkartanları da emrindeki çavuşlar ile tutuklayıp hapsederdi⁶. Çavuşbaşı bunun dışındaki hapis olaylarında farklı roller de üstlenmekteydi.

⁴ İnciciyan, *a.g.m.*, 68-69; Hammer, *a.g.m.*, 576-77; Uzunçarşılı, *Saray*, s. 414-15; A.Mumcu, *Divân*, s. 127.

⁵ Divân-ı deâvî nezâretinin kuruluş aşaması ve yapılan düzenlemeler için bkz. Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, İstanbul 1993, s.166-176.

⁶ 8 Şa'ban 987 (29 Eylül 1579) tarihinde toplanan ikinci divânında Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa, kendisinden devamlı gelip harçlık alan bir şahıs tarafından divânda yine harçlık verirken hançerlenerek öldürülmüş, saldırgan ise hemen orada bulunan çavuşbaşı ve çavuşlar marifetiyle yakalanarak hapse gönderilmişti (*Hasan Beyzâde*, s. 104; *Sotak-zâde*, s. 601).

Pâdişah'ın fermânı veya sadrazamın buyruğusu ile tutuklanması ve hapsedilmesi emredilen şahısları çavuşbaşı, ya kendi dairesinde ya da emredilen yerde hapsederdi. Bu kimseler arasında yüksek dereceli devlet görevlileri de önemli bir yer tutardı. Herhangi bir sebepten dolayı görevinden alınan devlet görevlisi, verilen emir doğrultusunda çavuşbaşı tarafından hapsedilir ve evi mühürlenirdi.

Kaynaklarda bu konuyla ilgili olarak defterdarların hapsedilmesi gibi olaylara sıkça rastlamaktayız. Şöyle ki; Fâtih Kânunnâmesi'ne göre yılda bir kere gelir ve giderlerini arz etmek zorunda olan defterdarlar⁷, vazifeleri sırasında usulsüzlükleri ya da ihmalkârlıkları görüldüğünde görevlerinden azledilir, padişah fermanı ile çavuşbaşı tarafından hapsedilerek evleri mühürlenirdi⁸. Vilâyet defterdarlarının görevlerinden alınmalarındaki en büyük sebep ise vilâyetin gelirlerindeki azalmaydı. Muhasebe defterlerinde geçmiş yıldan daha aşağıda bir gelir görüldüğünde, defterdardan aradaki farkın hesabı sorulur, hatası sabit olduğu takdirde görevden alınarak hapsedilir, evi mühürlenir ve mallarına el konulurdu⁹.

Diğer önemli devlet görevlileri arasında ise vezir veya beylerbeyi olan şahısların çavuşbaşı marifetiyle tevkif edilerek hapsedildiğini görmekteyiz. Sorumlu buldukları beylerbeyilik sınırları içerisinde halka zulmeden beylerbeyi, halk ve kadılar tarafından divâna şikâyet edilirdi. Meselenin halli için ise vazifeli olarak çavuşbaşı gönderilebilmekte, o da verilen emre göre beylerbeyini

⁷ “Ve yılda bir kerre rikâb-ı humâyûnuma defterdarların irâd ve masrafım okuyalar. Hul’at-i fâhireler geydirile” (Fâtih Kanunnâmesi, A. Özcan neşri, 41); Geniş bilgi için bkz. M. S. Kütükoğlu, “Defterdar”, *DİA*, IX, 94-96.

⁸ “Ve sene 996 saferü'l-muzafferî guresinde (31 Aralık 1587) Baş-defterdar İbrahim Efendi ma'zûl buyurılıp ve ol gice Çavuşbaşı Hızır Ağa evinden çıkarup fermân-ı şerîf üzere Yedi-Kule'de habs idüp, mâ-melekin ve evlerin mühürledi. ...” (Selânikî, I, 197).

⁹ “Ve mukaddemâ Haleb defterdârı olanlardan ziyâde ve noksan muhâsebelerinde mukayese ve muvâzene üzere su'âller olunmuşdı. Âsitâne-i sa'âdetde hâlâ Tuna Defterdârı Mustafa Efendi'ye “Sen Defterdâr İbrahim Efendi'den iki senede yüz yetmiş bin altun aşığa muhâsebe virmişsün” diyül Çavuşbaşı Çoban Süleyman Ağa 'ya habse virildi. Ve evleri mühürlenüp cümle tecemmüllü raht u bahtı hisâb olundu. ...” (a.g.e, I, 392). Diğer misâller için bkz. a.g.e, II, 486, 492.

hapsedebilmekteydi¹⁰. Sefer zamanlarında ise serdarın emri altındaki çavuşbaşı, sefer sırasında kusuru görülen birini tutuklayarak hapsedebilirdi¹¹. Yine Osmanlı Devleti'nin dış ülkelerle ilgili problemlerinde ülkeye gelen yabancı bir elçi kendisinden istenileni yapmadığı takdirde bazen çavuşbaşının hapsine verilebiliyordu¹².

B. Katil

Devletin önde gelen ricâlından birisi suçlu görülüp hakkında idam kararı çıktığı zaman, bunun icrasında çavuşbaşı önemli bir rol üstlenmekteydi. Katil fermânı kendisine teslim edilen çavuşbaşı, bu işi genelde emrindeki birkaç çavuş, subaşı ve birkaç cellad ile birlikte yerine getirmekteydi. Meselâ 6 Cemâziyelâhır 1003 - 29 Şevval 1003 (16 Şubat 1595 - 7 Temmuz 1595) tarihleri arasında yaklaşık beş ay ikinci kez sadrazamlık yapan Ferhad Paşa, azledildikten sonra verilen emir ile bostancıbaşı tarafından Yedikule'de hapsedilmiş, daha sonra bir ferman ile 5 Safer 1004 (9 Ekim 1595) tarihinde Çavuşbaşı Çoban Süleyman Ağa'ya katli emredilmişti. O da yanında subaşı ve birkaç cellad ile birlikte bu görevi yerine getirmişti¹³.

Çavuşbaşı, icab ettiğinde sadrazamın yanısıra vüzerâ sınıfının bütün üyeleri için de aynı teâmülî uygulama yetkisine hâizdi. Meselâ Evâil-i Muharrem 974 (18-27 Temmuz 1566) tarihinde Üngürüs seferi sırasında Budin Beğlerbeği Arslan Paşa'nın, seferde gösterdiği tedbirsizlikten dolayı pâdişahın bir fermânı ile öldürülmesi

¹⁰ Evâsıt-ı Şa'ban 1005 (29 Mart-7 Nisan 1597) tarihinde Sivas beylerbeyliğinden azl edilen Mahmud Paşa hakkında zamanın kadıları ittifakla zulmünden şikâyetçi olmuşlar, bunun üzerine bir fermanla Çavuşbaşı Ömer Ağa evinden alıp Yedikule'de hapsedmişti (*a.g.e.*, II, 678).

¹¹ 22 Ramazan 1094 (14 Eylül 1683)'de Budin valisi İbrahim Paşa, sefer sırasında kusur işlediği gerekçesiyle serdarın emriyle çavuşbaşı tarafından hapsedilmişti (*Zübde-i Vekayiât*, s. 159-160).

¹² 9 Ramazan 1093 (11 Eylül 1682)'de bir anlaşmazlık sebebiyle ülkeye gelen Fransa balyosu, antlaşmaya yazılan bir maddeyi krala sormadan imzalamıyacağını belirtince çavuşbaşı hapsine verilmişti (*a.g.e.*, s. 127-128).

¹³ *Künhü'l-ahbâr*, vr. 613b; *Selânikî*, II, 529; *Hasan Bey-zâde*, s. 174-175; *Naimâ*, I, 128; *Peçuyî*, II, 170; *Solak-zâde*, s. 628.

emredilmiş, bunun için Burunsuz Çavuşbaşı ile onbeş nefer çavuş ve kapıcı görevlendirilmişti¹⁴. Aynı şekilde 23 Cemâziyelevvel 1003 (3 Şubat 1595) tarihinde, halka yaptığı zulümden dolayı Diyarbekir Beylerbeyliği'nden azledilerek Yedikule'de hapsedilen Deli İbrahim Paşa, padişah fermânı ile Çavuşbaşı Çoban Süleyman Ağa, Subaşı Rıdvan Çavuş ve dört nefer cellad tarafından boğdurulmuştu¹⁵.

Çavuşbaşı bu şekilde gerek devlet merkezinde gerekse merkeze intikal eden siyasî ve adlî meselelerde padişah ve sadrazamın daima emrindeydi. Gerektiğinde İstanbul dışına dahi gönderilebilmekteydi. Meselâ Evâsıt-ı Şevvâl 1005 (28 Mayıs-6 Haziran 1597) tarihinde Şam vilâyetinde Safed Sancağı Beyi Derviş Bey, halkın şikâyetçi olması üzerine azledilmiş, aynı zamanda bir ferman ile oraya gönderilen Çavuşbaşı Ömer Ağa tarafından öldürülmüştü¹⁶.

Bunların yanısıra çavuşbaşılar, bir devlet görevinde bulunmayan fakat toplumda huzursuzluk ve kargaşa yaratan kişilerden şikâyet üzerine de görevlendirilebilirdi. Meselâ Sultan III. Mehmed zamanında, Kira isminde yahudi bir kadın harem-i hümayuna girmeyi başararak sihir ve büyü gibi fitne fesad doğurucu faaliyetleriyle saray ve saray dışında birçok kimsenin huzurunu bozmuştu. Bunun üzerine Evâsıt-ı Ramazan 1008 (26 Mart-4 Nisan 1600) tarihinde Çavuşbaşı Ömer Ağa ve Kapıcılar Kethüdâsı Nasuh Ağa, ellerine bir hatt-ı hümayun verilerek kadının tutuklanıp hakkından gelinmesi için gönderilmişlerdi¹⁷.

Çavuşbaşı'nın yerine getirdiği bu vazife, zaman zaman bostancıbaşı ya da kapıcılar kethüdâsı tarafından da yerine getirilmekteydi. Meselâ 16 Zilhicce 1064 - 5 Recep 1065 (28 Ekim 1654-11 Mayıs 1655) yılları arasında yaklaşık 7 ay sadrazamlık

¹⁴ *Selânikî*, I, 25-27; Aynı şekilde 1063 (1652-53) tarihinde Mısır vâlisi Hadım Abdurrahman Paşa'nın halka zulmederek para topladığı anlaşılınca çavuşbaşıya katli emredilmişti (*Naimâ*, V, 340).

¹⁵ *Künhü'l-ahbâr*, vr. 610b; *Selânikî*, II, 439; Yine 1058 (1648)'de Anadolu'da görevli olan Kavanoz İbrahim Paşa, halka zulmettiği gerekçesiyle veziriazam iradesiyle Yedikule'ye hapsedilmiş, malları müsadere olunmuş ve Çavuşbaşı Boynu Eğri gönderilip katledilmişti (*Naimâ*, IV, 285).

¹⁶ *Selânikî*, II, 688.

¹⁷ Bu vaka hakkında geniş bilgi için bkz: *Selânikî*, II, 855; *Hasan Bey-zâde*, s. 221; *Topçular Kâtibi*, s. 221-222; *Naimâ*, I, 230-231; *Solak-zâde*, s. 654.

yapan İpşir Mustafa Paşa'nın, azledildikten sonra bir ferman ile boğdurulması Bostancıbaşı'ndan istenmişti¹⁸.

C. Teftiş

Devlet sınırları içerisindeki herhangi bir yerde zuhûr eden kargaşa ortamı ya da halkın idarecilerden şikâyetçi olması gibi durumların teftiş ve tahkîki için de çavuşbaşı görevlendirilebilmekteydi. Bununla ilgili bir misâle Osmanlı Tarihi'nin XVI. yüzyıl ilk yarısının temel kaynaklarından Celâl-zâde Mustafa'nın *Tabakâtü'l-memâlik ve Derecâtü'l-mesâlik* adlı eserinde rastlamaktayız. Gurre-i Zilhicce 930 (29 Eylül 1524) tarihinde Mısır'daki karışıklıklardan dolayı Yavuz Sultan Selim, oradaki düzeni sağlamak ve ıslahat çalışmaları bulunmaları amacıyla Veziriazam İbrahim Paşa'yı beylerbeyi olarak göndermiş, yanına da Rumeli Defterdârı İskender Çelebi, Ulûfeciler Ağası Hayreddin Ağa, Çavuşbaşı Sofu oğlu Mehmed ile otuz nefer çavuş, divân kâtiibi olarak Celâl-zade Mustafa Çelebi ile bazı hazine kâtipleri ve beşyüz nefer yeniçeri memur edilmişti¹⁹. Aynı şekilde 976 (1568-69) tarihinde Mısır'a gönderilen *Küçük Çavuş* ismiyle meşhur Burunsuz Çavuşbaşı'dan, Yemen Beylerbeyi Özdemiroğlu Osman Paşa'nın katli ve oradaki bazı kimselerin teftişi istenmişti²⁰.

Çavuşbaşı'nın teftiş için gönderildiği yerlerden biri de defterdarlardı. Daha önce de zikredildiği gibi Fatih Kanunnâmesi'ne göre yılda bir kez gelir ve giderlerini arzetmek zorunda olan defterdarlar²¹, usulsüzlük veya görevi kötüye kullanma gibi durumlarda azledilip hapsedildikleri gibi zaman zaman da teftiş edilmekteydiler. Meselâ Evâil-i Rebi'ülevvel 994 (20 Şubat-1 Mart 1586) tarihinde Baş-defterdar Burhâneddin

¹⁸ *Naimâ*, VI, 96-97.

¹⁹ *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 121a-121b; *Künhü'l-ahbâr*, vr. 299b; *Peçuyî*, I, 83; *Solak-zâde*, s. 448.

²⁰ "...Vezâret müjdesiyle gelen **Burunsuz Çavuşbaşı**ki **Küçük Çavuş** demekle meşhur idi. Yedi nefer çavuşla evvel gönderilmişidi. Osman Paşa serdâr iğvâsıyla Yemen'e gitmeyüp ile'l-ân Mısır'da ise katl olunması buyuruldu. Kezâlik ümerâ-i Mısır'dan Mehmed Beğ ile Mustafa Beğ'in salb olunmaları ve molla ağanın teftiş olunması emr olundu. ..." (*Künhü'l-ahbâr*, vr. 460a).

²¹ *Fâtih Kanunnâmesi*, 41.

Efendi azledilip teftiş için Çavuşbaşı Hızır Ağa görevlendirilmiş, o da defterdarın evini mühürleyerek defterlerini alıp getirmişti²².

Görevinden alınan devlet ricâlinin mallarının müsâdere edilip hazineye intikalinde de çavuşbaşı görevlendirilebiliyordu. Nitekim Evâil-i Şa'ban 1004 (30 Mart-8 Nisan 1596) tarihinde vefat eden Sadrazam Sinan Paşa'nın mallarının hazineye nakli ve kaydı için fermân ile Çavuşbaşı Çoban Süleyman Ağa görevlendirilmişti²³. Aynı şekilde 4 Ramazan 1006 (10 Nisan 1598) tarihinde Sadrazam Hasan Paşa görevinden alındıktan sonra yeniçeri Ağası, kapıcılar kethüdâsı ve Çavuşbaşı Ömer Ağa tarafından evleri mühürlenmiş ve malları hazineye naklolunmuştu²⁴.

Çavuşbaşılardan vazifelerinden biri de malikâneler üzerinde teftiş hakkı olmasıdır. Malikânesini başkalarına devreden mal sahibinin beratına çavuşbaşı bakar ve arzuhali sadrazama takdim ederdi²⁵.

D. Nefy ve Kal'abend

Çavuşbaşı'nın ifâ ettiği görevlerden biri de sürgün veya kal'abend cezasına çarptırılan kişileri, verilen emir mucebince tutuklayarak bu işlemi gerçekleştirmektir. Bunun için yanında her zaman olduğu gibi bir miktar çavuş bulunurdu. Meselâ Evâil-i Cemâziyelevvel 1065 (10-19 Mart 1655) tarihinde sâbık Defterdâr Moralı'nın, Yedikule'de hapiste iken bir hatt-ı hümayunla Kıbrıs'a nefyedilmesi emredilmişti. Bunun üzerine çavuşbaşı, yanında sekiz nefer çavuş ile Moralı'yı karadan Kıbrıs'a

²² *Selânikî*, I, 166. Yine Safer 1000 (Kasım-Aralık 1591) tarihinde "Ba'dehû sâbıkâ Tuna Defterdârı olup, "Mâl-ı ferâvânekl ü ketm eyledi" diyü Çavuşbaşı Mustafa Ağa teftiş eylediği Sarı Mustafa Efendi Trablusşâm Defterdârı olup, ..." , (a.g.e, I, 259).

²³ *Selânikî*, II, 582.

²⁴ a.g.e, II, 734.

²⁵ D'ohsson, a.g.e, VII, 168; İnciciyan, a.g.m, 69; Hammer, a.g.m, 578; Uzunçarşılı, *Saray*, s. 416.

göndermek için Üsküdar'a geçirmişti²⁶. Cemâziyelâhır 1234 (Mart-Nisan 1819) tarihinde de Kalkandelenli Recep Paşa'nın oğlu Derviş Bey'in kal'abend edilmesi hakkında Çavuşbaşı Zeynelâbidin Bey'e hüküm yazılmıştı²⁷. Sürgün ve kal'abend cezalarıyla ilgili çavuşbaşıya hitaben yazılan bu gibi hükümler XVIII. yüzyıldan itibaren yoğunluk arz etmektedir. XVI. yüzyılda da kürek cezalarına çarptırılanlarla ilgili hükümler arasında, çavuşbaşı tarafından teslimi istenenler bulunmaktaydı²⁸.

II. TEŞRİFATİ VAZİFELERİ

A. Divân-ı Hümâyûn Toplantıları

Çavuşbaşının daha sonra detaylı olarak değineceğimiz divân toplantıları teşrifatındaki görevleri oldukça yoğunluk arz etmektedir. Divân toplantılarının düzeninden çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsı birinci dereceden sorumlu bulunmaktaydı²⁹. Haftada dört gün toplanan divâna gelen veziriazam, vezirler, kazaskerler ve defterdarların karşılanması divân beyi olan çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsı tarafından yerine getirilirdi³⁰. Divân üyeleri yerini aldıktan sonra hazîne ve

²⁶ *Naimâ*, VI, 55; Yine Zilka'de 1177 (Mayıs 1764) tarihinde Şaphâne emini hakkında iftirada bulunan Karahisarlı müfsidin, memleketi olan Şarkî Karahisar'a nefyedilmesi için çavuşbaşıya ferman gönderilmişti (Cev-Zaptiye, nr. 3891).

²⁷ Cev-Zaptiye, nr. 4539.

²⁸ Bu konudaki misâller için bkz. M. İpşirli, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler", *TED*, 12 (İstanbul 1982), 226, 245.

²⁹ Kapıcılar kethüdâsı saray görevlisi olup sarayda yapılan merasimlerde vazifeli iken, çavuşbaşı sadrazamın hizmetinde olup hem padişahın hem de sadrazamın katıldığı merasimlerde bulunurdu. Dolayısıyla merasimler konusundaki öncelikli sorumluluk çavuşbaşındaydı (F. Karaca, *a.g.t.*, s. 34-35).

³⁰ "Divân'a her gün vüzerâm ve kadiaskerlerim ve defterdarlarım geldikde çavuşbaşı ve kapucular kethüdâsı önlerine düşüp istikbâl etsünler." (*Fâtih Kanunnâmesi*, 42).

defterhâne mühürlerinin veziriâzamdan alınarak açılması ve defterlerin getirilmesi çavuşbaşı marifetiyle yapılırdı³¹.

Tevkiî Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi 'nde Çavuşbaşı'nın daima sadrazamın hizmetinde ola geldiği, divânın tertibinden ve divâna sunulan arzuhlallerin alınıp verilmesinden sorumlu olduğu belirtilmektedir³². Divâna bir dava için arzuhâl ile gelip giden kimselere çavuşbaşı; kapıcılar kethüdâsı, tezkireciler, selâm çavuşu ve divân çavuşları ile birlikte mübâşirlik eder, gelenleri sıraya dizerek divân huzuruna çıkarırdı³³.

Divân-ı hümayûnda tatil zamanı geldiğinde çavuşbaşı elindeki asâsını yere vurarak toplantının sona erdiğini bildirir ve herkes dışarı çıkardı³⁴. Daha sonra matbah-ı âmireden yemekler getirilir ve çavuşbaşı, kapıcılar kethüdâsıyla birlikte sofraların kurulmasına nezaret ederdi³⁵. Divânda yemek yendikten sonra görülecek işler varsa toplantıya devam edilir, yoksa divân dağılırdı. Bu dağılma esnasında çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdâsı divanhâne kapısında selam durup gelenleri gönderdikden sonra divanhâneye girerlerdi. Çavuşbaşı veziriazamdan mühr-i şerîfi alıp ruznâme kesesini, mâliye defterhânesini, hazineyi ve defterhâneyi mühürleyip ardından mühr-i şerîfi veziriazama tekrar geri verirdi³⁶.

Çavuşbaşı divân-ı hümayun toplantılarında yerine getirdiği bu vazifeleri, Sadrazamın ikinci divânında da yerine getirirdi. Daha sonraları işlerin Paşakapısı'ndaki

³¹ "...İki tezkireci ve çavuşbaşı defterhâne ve hazîne mühürlerin açup defterleri getirirler. ..." (*Eyyubî Efendi Kanunnâmesi*, Haz. A. Özcan, İstanbul 1994, s. 27).

³² *Tevkiî Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi (=TAPK)*, *Millî Tetebbûlar Mecmuâsı (=MTM)*, III (İstanbul 1331), 526.

³³ "Ol hinde çavuşbaşı ve kapucular kethüdâsı ve tezkireciler ve selâm çavuşu ve sûr çavuşlar erbâb-ı mesâlihînin önüne düşüp doğru veziriazam hazretlerinin önüne gelüp iki geçeliden dizilirler" (a.g.e, 508).

³⁴ *TAPK*, 509.

³⁵ "Matbah-ı âmireden it'âme-i nefise gelir. çavuşbaşı ile kapucular kethüdâsı ta'âmın önünce yine içeri girerler ve matbah-ı âmire hüddâmıyla maan selâmlayup sîniler kuruluncaya dek durur, ba'dehû yerlerinde ta'âm yemeğe giderler." (gös. yer.).

³⁶ *Fâtiî Kanunnâmesi*, A. Özcan neşri, s. 499; *TAPK*, 509-510. *Eyyubî Efendi Kanunnâmesi* 'nde ilk önce hazinenin, daha sonra da iki defterhânenin mühürlendiği açıklanmakta ve mühürün teslimi sırasında divândakilerin ayağa kalktıkları belirtilmektedir (s. 29).

sadrazam divânına kaymasıyla birlikte çavuşbaşı da aynı görevlerini daha da artırarak devam ettirmiştir.

B. Elçi Karşılama

Osmanlı devleti, tarihinin uzun döneminde arzettiği siyasî güç ve üzerinde taşıdığı diğer şartlar sebebiyle yabancı devletlerle yoğun ilişkilerde bulunmuştur. Bu ilişkilerin doğal bir sonucu olarak da Osmanlı devletine birçok elçi gönderilmiştir. Osmanlı sınırlarından içeri girmelerinden itibaren misafir olarak kabul edilen, yol güvenlikleri ve iâşeleri devlet tarafından karşılanan elçilerin³⁷, karşılanmalarından kalacakları yere ve divâna götürülmeleri, sadrazam ve padişahla görüşmeleri Osmanlılarda yerleşmiş olan teşrifatî kurallarla belirlenmişti.

Çavuşbaşı'nın aslî görevleri arasında yer alan elçi karşılama, elçilerin gönderildiği ülkelere göre değişiklik arz etmekteydi. İran, Hint, Buhara taraflarından gelen elçiler ilk önce Üsküdar'dan alınıp bir kadirga ile karşıya geçirilir, buradaki karşılamada ise kanunlara göre yeniçeri ağası, rikâb-ı hümâyûn ağaları ve çavuşbaşı bulunurdu³⁸. Zaman zaman çavuşbaşı'nın önceden Üsküdar'a geçip karşılamada bulunması ve elçiyi karşıya geçirirken yanında refakat etmesi de istenebiliyordu³⁹. XVII. yüzyıldan itibaren ise bu karşılamalarda yeniçeri Ağası ve rikâb-ı hümâyûn

³⁷ M. İpşirli, "Elçi", *DİA*, XI, 8.

³⁸ 10 Zilhicce 999 (28 Eylül 1591) tarihinde gelen İran elçisi ve 12 Rebülâhır 1002 (4 Ocak 1594) tarihinde gelen Özbek elçisinin karşılanmalarında teşrifat kanunları gereği yeniçeri ağası, rikâb-ı hümâyûn ağaları ve çavuşbaşı bulunmuştu (*Selânikî*, I, 251-52, 350).

³⁹ Evâhir-i Rebi'ülevvel 1001 (25 Aralık 1592-3 Ocak 1593) tarihinde Osmanlı Devleti'ne ziyarete gelen Giiân hakimi Ahmed Han'ı Üsküdar'da karşılamak için yollananlar arasında Çavuşbaşı Süleyman Ağa da bulunmakta idi. Daha sonra Cıgala-zâde Kapdan Vezir Sinan Paşa başardasıyla İstanbul'a geçirmiş, orada da yeniçeri ağası ve rikâb-ı hümâyûn ağaları karşılamada bulunmuşlardı (*Selânikî*, I, 295-296).

ağalarına rastlanmamakta, daha çok çavuşbaşının maiyyeti çavuşlar ile bu karşılamayı tek başına yapmaya başladığı görülmektedir⁴⁰.

Aynı şekilde ordu seferde iken gelen elçilerin karşılanmalarında da çavuşbaşı bulunmakta idi⁴¹. Kanunî Sultan Süleyman'ın Macar seferi sırasında, 9 Zilka'de 938 (13 Haziran 1532) tarihinde Niş'e yaklaşıldığında, Ferdinand ve Alman imparatoru Şarlken'in elçilerini karşılayıp getirmek için çavuşbaşı yollanmıştı⁴².

Çavuşbaşı'nın gelen elçiler karşısında bazen lüzum üzere mihmandar olarak da tayin edildiği görülmektedir. Nitekim Zilhicce 1153 (Şubat-Mart 1741)'de İran Şâhı Nâdir Ali Şah'ın yolladığı elçiye Çavuşbaşı Derviş Mehmed Ağa mihmandar tayin olunmuş, elçiyi Bağdad'dan alıp getirmişti⁴³.

Gelen elçilerin karşılanmalarından sonra çavuşbaşı, elçiyi ikâmet edeceği konağa götürürdü⁴⁴. Avrupadan gelen elçiler karayoluyla geliyorlar ise Küçük Çekmece taraflarında konaklayıp çavuşbaşı ve bir kısım dergâh-ı âli çavuşları tarafından karşılanırdı⁴⁵. Daha sonra divânın toplanacağı güne kadar kalacakları konağa götürülürdü. Osmanlı Devleti'nde daimî elçileri bulunan hıristiyan devletlerin sefirleri XVI. yüzyılın ortalarına kadar Çemberlitaş'daki Elçi Hanı'nda ikamet ederlerdi. Bu tarihten itibaren gelen elçiler ise Galata ve Beyoğlu'nda yerleşmeye başlamıştı⁴⁶.

⁴⁰ 1066 (1655-56) yılında gelen Hint elçisi Üsküdar'dan İstanbul'a kadirge ile geçirildiğinde, iskelede çavuşbaşı ağa birkaç nefer çavuş ile karşılaşmış ve ikamet edeceği Koca Siyavuş Paşa Sarayına götürmüştü (*Naimâ*, VI, 177-178).

⁴¹ Zilka'de 1048 (6-15 Mart 1639) tarihinde yapılan Sultan IV. Murad'ın Bağdad Seferi sırasında İran Şâhı tarafından gönderilen elçi Sarı Han'ı karşılamaya çavuşbaşı ile bazı çavuşlar tayin olunmuşlardı (*Topçular Kâtibi*, s. 867).

⁴² *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 214b.

⁴³ *Mür'it-tevârih*, I, 102-103.

⁴⁴ Cemâziyelevvel 1049 (Eylül 1639) tarihinde gelen İran elçisini Çavuşbaşı karşılamış ve Davud Paşa Sarayı'na götürmüştü (*Topçular Kâtibi*, s. 876).

⁴⁵ Evâli-i Safer 1006 (13-22 Eylül 1597) tarihinde gelen Leh elçisi Küçük Çekmece'de konaklamış, ertesi gün kanun üzere Çavuşbaşı ve bir kısım dergâh-ı âli çavuşu karşılamaya çıkmışlardı (*Selânikâ*, II, 706).

⁴⁶ Uzunçarşılı, *Merkez*, s. 278; Cemâziyelâhır 1115 (12-21 Ekim 1703) tarihinde deniz yoluyla gelen Venedik elçisi, çavuşbaşı ağa mübâşeretiyile Galata'daki elçilere mahsus haneye getirilmişti (*Zübde-i Vekayiât*, 828-829); Yine Cemâziyelevvel 1153 (25 Temmuz-3

Elçilerin konaklarından divâna götürülmeleri de ilk devirlerde çavuşbaşı ile bir kısım ihtiyar çavuş vasıtasıyla yapılırdı⁴⁷. Meselâ 954 (1547) tarihinde İran Şâhı Tahmasb'ın kardeşi Elkas Mirza'nın Osmanlı Devleti'ne ilticâsı sonucu, kendisinin Pâdişah tarafından kabulü için "...Gürûh-ı çavuşân-ı sürûş u şân ağaları ile memur olup Elkas'ı Bâb-ı hümâyuna getürdiler..."⁴⁸. Aynı şekilde 1054 (1644-45) tarihinde Osmanlı Devleti'ne gelen Nemçe elçisi, Elçi Hanı'na yerleştirilmiş, daha sonra padişah tarafından galebe divânı yapılarak Çavuşbaşı Müstedam kethüdâ-zâde ve ihtiyar çavuşlar hana vararak elçiyi davet etmişlerdi⁴⁹.

XVIII. yüzyılda ise elçilerin divâna getirilme işinde çavuşbaşı ile beraber çavuşlar emini, çavuşlar kâtibi ve bir kısım dergâh-ı âli çavuşu da yer almaya başlamışlardı⁵⁰. Galata veya Beyoğlu'nda bulunan hıristiyan sefirler, törenle önce Tophane'ye oradan da çavuşbaşının kendisine mahsus yedi çifte kayığı ile Sirkeci tarafına getirilirdi⁵¹. Burada da çavuşbaşı tarafından karşılanan elçi, büyük ya da orta elçi olmasına göre törenle divâna ya da paşakapısına götürülürdü.

III. ORDUDAKİ VAZİFELERİ

Osmanlı Devleti'nde padişahın katılmadığı seferlerde komutan olarak veziriazamların serdâr-ı ekrem; vezir, beylerbeyi ve sancak beylerinden birinin de serdar olarak tayin edildiği görülmektedir. Sefer hazırlıkları ile bizzat meşgul olan serdarların azil ve nasb, timar ve zeâmet tevcihleri gibi geniş yetkileri vardı⁵². Bu

---

Ağustos 1740) tarihinde Nemçe büyük elçisi Davutpaşa'ya geldiğinde çavuşbaşı alay ile alıp Beyoğlu'ndaki konağına götürmüştü (*Mür'î't-tevârih*, I, 98).

⁴⁷ 8 Rebi'ulâhır 1001 (11 Ocak 1593) tarihinde Gılân vilayeti hakimi Ahmed Han'ın ikâmet ettiği konakdan divâna getirilmesinde teşrifat gereği Sağ Ulufecileri Ağası Şahbaz Ağa ve Çavuşbaşı Çoban Süleyman Ağa görevlendirilmişti (*Selânikî*, I, 299).

⁴⁸ *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 382a.

⁴⁹ *Naimâ*, IV, 99-100.

⁵⁰ 4 Receb 1114 (24 Kasım 1702) tarihinde Moskov elçisini konağından divân-ı hümâyûna çavuşbaşı ağa; emini, kâtibi ve çavuşlarıyla beraber götürmüştü (*Zübde-i Vekayiât*, s.751).

⁵¹ Uzunçarşılı, *Merkez*, s. 280, 284-286.

⁵² Nejat Göyünç, "Serdâr", *İA*, X (T. W. Haig'in yazdığı maddenin ikmâl kısmı), 513.

yüzden bunların seçimine pâdişah ve sadrazam tarafından dikkat edilir ve en uygun kimsenin seçilmesine çalışılırdı⁵³. Seçilen serdarın maiyyetine, kapıkulu askerlerinden bir miktar yeniçeri, cebeci, topçu ve süvari askerleri ile birlikte gerektiğinde kullanmaları için üstüne pâdişahın tuğrası çekilmiş boş ahkâm kâğıtları verilirdi⁵⁴.

Sefere çıkılacağı zaman padişah, bir ferman ile bunu bildirir ve serdar ile birlikte görevli olanlar açıklanarak gerekli hazırlıkların yapılması istenirdi. Meselâ Şevval 1012 (Mart 1604) tarihinde Macaristan üzerine yapılan bir seferde padişah, veziriazam Ali Paşa'ya bir ferman yollayarak sefere memur olduğunu ve bir an önce hazırlıklara başlamasını emreder. Bunun üzerine serdâr-ı ekrem ile birlikte Yeniçeri ağası Hasan Ağa ve taifesi, Çavuşbaşı Çoban Süleyman Ağa, Reisülküttâb Mîm Efendi, Defter Emîni Abdi Efendi ve bir miktar çavuş, müteferrika, divân ve defterhâne kâtipleri de sefere memur olmuşlardı⁵⁵.

Özellikle XVII. yüzyılın ilk yarısında yapılan seferlerdeki hazırlıklar, sefere giden ve kalan divân kalemleri ve görevlilerinin tayini, sefere giden defterler⁵⁶ hakkında Osmanlı tarihinin değerli kaynaklarından Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi'nin *Târih* 'inde detaylı mâlumat verilmektedir. Bu eserde yer alan önemli bir bilgi de, sefere memur olan devlet görevlilerinin sefere giderken nasıl bir konaklama düzeni içerisinde yer aldıklarıdır. Meselâ Zilka'de 1038 (Haziran 1629) tarihinde İran üzerine yapılacak bir seferde ordu Üsküdar'a geçmiş ve yüksekçe bir yerde pâdişahın

⁵³ “Bir diyâra sefer iktizâ eylese pâdişâh gitmeyüp serdâr gitmek lâzım olsa vezîr-i a'zamâ lâzım ve mühimm olan budur ki: Vüzerâ-yı 'izâmdan bir sâhib-i tedbîr ve ma'kul-i fehm ve kadr-şinâs vezîr-i 'âkıl serdâr nasb oluna. Amma niçe def'a istihdâm olunmuş umûr-âide gerekdür. Ve kul tâifesi ile imtizâc ve müdârâta kâdir kimesne gerekdür. Ve sadr-ı a'zam olan ta'yîn olunan serdârı gözetmek kânûndur. ...” (Mübâhat S. Kütükoğlu, “Lütfi Paşa Âsafnâmesi”, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, s. 87).

⁵⁴ Uzunçarşılı, *Merkez*, s. 192-193.

⁵⁵ *Topçular Kâtibi*, s. 322-23; Yine 1 Rebi'ülevvel 1007 (2 Ekim 1598) tarihinde Eflâk vilâyetine yapılacak sefer için Padişah; Veziriazam Mehmed Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa, çavuşbaşı, reisülküttâb ve defter emininin sefere memur olduğunu bir ferman ile bildirmişti (*Selânikî*, II, 768).

⁵⁶ Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Feridun M. Emecen, “Sefere Göttürülen Defterlerin Defteri”, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, s. 241-268.

otağ-ı hümayunu⁵⁷ kurularak, çevresinde ağalarının çadırları, karşısında baş defterdar, reisülküttab, defter emini ve çavuşbaşı otakları veziriazam hazretlerinin otaklarını çevirerek yerleşmişti⁵⁸.

Serdar ile sefere memur olanların arasında bir kısım dergâh-ı âli çavuşları da bulunmakta idi. Bu çavuşların sorumluluğu ise onlara “baş ve buğ” olarak tayin olunan çavuşbaşıya aitti. Padişah’ın bizzat katıldığı ya da veziriazamların serdâr-ı ekrem olarak tayin edildiği seferlerde merkezdeki asıl çavuşbaşının, sefere katılan dergâh-ı âli çavuşlarından sorumlu olarak sefere katılması ve yerine bir kaymakam bırakması âdettendi⁵⁹.

Padişah ve sadrazamın bizzat katılmadığı seferlerde ise asıl çavuşbaşının yerine başka birinin sefere tayin edildiği de oluyordu. Bunun tayini ise padişah veya sadrazamın isteği ile olmaktadır. Meselâ Evâhir-i Şevval 1041 (11-20 Mayıs 1632) tarihinde Özi muhâfazasında olan Vezir Mehmed Paşa’ya gönderilen bir hükümde; o tarihte asıl çavuşbaşı olan Mustafa Ağa’nın arzı ile, sefere memur olan çavuş ve çavuş-zâdelere “baş ve buğ” tayin olunmasının *mu’tâd-ı kadîm* olduğu belirtilerek ehil birisinin sefer çavuşbaşısı olarak tayin edildiği görülmektedir⁶⁰. Yine 3 Şevval 1147 (26 Şubat 1735)’de ordu-yu hümayûn çavuşbaşılığına Mustafa Ağa tayin edilmişti⁶¹.

⁵⁷ Otağ-ı hümayun hakkında bilgi için bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1988, s. 270-272.

⁵⁸ “... Üsküldar’a, ordu-yı hılmayun geçüp, çadırların müzeyyen kurup, bey’ u şirâya meşgul oldular. Ve Sâhib-i devlet hazretlerinin otak u bârgâhları bâlâda ve cevâniblerinde ağalarının haymeleri ve mukabelesinde Vezir Baş-defterdar otakları ve Reisülküttab otağı ve Defter Emini ve Çavuşbaşı ve Kethuda Bey otağı, Vezir-i azam Serdar hazretlerinin otak u bârgâhların ihâta edüp ve Yeniçeri Ağası’nın otakları ilerüde ve kethuda ve zabıtlar haymeleri, ağalarının otakların ilerüde ve kethuda ve zabıtlar haymeleri, ağalarının otakların ihata edüp, yeniçeri odaların haymeleri sahrâları dutup ve bölük ağaları otakları yemin ü yesarda kaidelerince kurulup ve cebehane Sadr-ı azam hazretlerinin otaklarının canib-i ketiflerinde konulup, ordu-yı hilmayun ilerüde şâhî darbuzanlar ordu başında zencirlenüp, bir kal’a misal müzeyyen olup, teferrüc ederlerdi.” (Topçular Kâtibi, s. 706-707). Diğer misâler için bkz. a.g.e, s. 102-103, 327.

⁵⁹ *Mür’i’t-tevârih*, II.A, 114.

⁶⁰ A.RSK, nr. 1501, s. 32; Aynı şekilde Gurre-i Zilka’de 1055 (20 Aralık 1645)’de Girit seferi çavuşbaşılığı, önceden Azak seferinde çavuşbaşılık yapan Rıdvan Çavuş’a verilmişti (A.RSK. 1517, s. 57); Yine Zilka’de 1007 (Mayıs-Haziran 1599) tarihinde Uyvar seferine

Serdar'ın emri altında olan çavuşbaşı, sorumluluğunda bulunan çavuşların yoklamasını elindeki yoklama defteriyle⁶² yapar ve sefer sırasında bu konudaki sorunlarla da ilgilenirdi. Seferlerde yararlılıkları görülen dergâh-ı âli çavuşlarının timarlarına terakki verilmesi⁶³, faydalı hizmette bulunmuş dergâh-ı âli çavuşlarının adamlarına belli bir miktar timar verilmesi⁶⁴, sefere gelmeyen çavuşların çavuşluk ve timarlarının ellerinden alınarak başka hizmet gösterenlere aktarılması⁶⁵, çavuş oğullarına kanunları üzere timar verilmesi⁶⁶ gibi merkezdeki asıl çavuşbaşının da ifa ettiği vazifeleri serdar çavuşbaşısı kendi defteriyle ya da mühürlü tezkeresiyle arz ederek yerine getirirdi. Meselâ Evâil-i Zilka'de 1009 (4-13 Mayıs 1601) tarihinde Anadolu'da "Yazıcı" olarak bilinen celâli üzerine gönderilen Vezir Hacı Ali Paşa ile birlikte dergâh-ı âli çavuşlarından yüzaltmış çavuş ve Çavuşbaşı Ömer Ağa da sefere memur olmuş idi. Bu sırada ortaya çıkan Macar seferine söz konusu çavuşlar katılamayıp Anadolu'da hizmette olduklarından, timarlarının ve çavuşluklarının ellerinden alınmaması için kayıtlı oldukları çavuşbaşı defterinin bir sûreti de Rumeli'ye gönderilmişti⁶⁷.

çıkıldığında asıl çavuşbaşı İstanbul'da bırakılmış, yerine Konyalı Kare Ali-zâde sefer çavuşbaşısı olarak görevlendirilmişti (*Topçular Kâtibi*, s. 203).

⁶¹ A.ÇVB, dos. 1/37.

⁶² KK, nr. 152, vr. 49a/4 (1012/1603-04); Seferler sırasında yapılan yoklama defterleri hakkında detaylı bilgi için bkz. E. Afyoncu, *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Defterhâne-i Âmire (XVI-XVIII. Yüzyıllar)*, MÜSBE Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997, s. 37-38.

⁶³ KK, nr. 108, s. 88/5 (994/1585-86); nr. 169, vr. 59a (1019/1610-11).

⁶⁴ Bu miktar XVI. yüzyılın sonlarında üç bin akçelik bir timar idi (A. Emîri-III. Murad, nr. 369; KK. 110, s. 44/2 (995/1586-87); KK. 124, s. 209/3 (995/1586-87).

⁶⁵ KK, nr. 147, s. 41 (1010/1601-02); nr. 254, s. 38, 39, 51 (1006/1597-98).

⁶⁶ Dergâh-ı âli çavuşlarının oğullarına kanunları üzere altı bin akçelik bir timar verilmekteydi (KK, nr. 131, vr. 69a, 121b (1006/1597-98); nr. 171, vr. 3a (1019/1610-11); nr. 175, vr. 29b (1028/1618-19). Bu rakam Fatih Kanunnâmesi'nde onbin akçe olarak zikredildiğine göre daha sonra azaltılmış olmalıdır (*Fâtih Kanunnâmesi*, A. Özcan neşri, 40).

⁶⁷ A.DVN, dos. 8/17.

IV. İSTANBUL ASÂYİŞİ İLE İLGİLİ VAZİFELERİ

İstanbul'un asâyişinden sorumlu olan en üst makam Sadrazam idi. Çarşamba günleri toplanan divânın ardından sadrazam şehirdeki esnafı, çarşı ve pazarlardaki meyve ve sebze fiyatlarını denetlemekteydi⁶⁸. *Kola çıkmak* olarak da nitelendirilen bu teftiş işinde sadrazamın alayında en önde subaşı ve asesbaşı adamlarıyla beraber yürürlerdi. Ardından çardak çorbacısı ve İstanbul kadısının kethüdâsı birlikte gelirlerdi. Onlardan sonra dergâh-ı âli çavuşları başlarında mücevveze ve Çavuşbaşı da başında selimî kavuğu olduğu halde ilerlerlerdi. Onların arkasından İstanbul kadısı, Yeniçeri ağası ve maiyyeti, ihtisab ağası yer alır, sadrazamın sağında muhızır ağa, solunda bostancılar odabaşısı, arkasında muhızır ağa ortası ve en geride de cebeci ve topçu çavuşları olacak şekilde giderlerdi⁶⁹.

Sadrazamların bir teftiş kolu daha vardı ki bu da 1677'de Merzifonî Kara Mustafa Paşa tarafından ihdâs edilen ve bayramın üçüncü günü âdet üzere yapılan *büyük kol* idi. Sadrazam o gün, Hz. Eyüb'ün kabrini ziyaret edip ikinci namazını kıldıktan sonra alayla yürürdü. Bu alayda *küçük kol* 'dakinden fazla olarak Çavuşbaşı ile beraber yürüyen reisülküttâb, yeniçeri kethüdâsı ve başçavuşu, sadrazam silahdarı, çuhadarı, tezkireci, telhisci, kapıcılar kethüdâsı, bölük ağaları ve kethüdâları bulunurdu⁷⁰.

İstanbul'un asâyişinden tek bir kişi sorumlu değildi. Sadrazam'dan sonra kendisine tâbi olarak çeşitli alanlarda görevli olan bostancıbaşı, cebecibaşı, yeniçeri ağası, topçubaşı ve kapudan paşa da bu görevi paylaşmaktaydı. Bu zabıta yöneticilerinin altında ise halkla doğrudan temas halinde olan subaşı, asesbaşı, muhızır ağa ve yeniçeri çorbacıları bulunmaktaydı. Çavuşbaşı ise asâyiş ile ilgili konularda divân tarafından verilen kararların uygulanmasında subaşı, asesbaşı ve muhızır ağa gibi bu konuda verilen emirleri uygulayan görevliler arasında aracılık görevi

⁶⁸ Robert Mantran, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, (çev. M. A. Kılçbay), İstanbul 1991, s. 74-75; R. Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, I, 119-120.

⁶⁹ TAPK, 503; Uzunçarşılı, *Merkez*, 141-143.

⁷⁰ TAPK, 521-22; *Merkez*, 144.

üstlenmekteydi⁷¹. Yani yargının gereğinin yerine getirilmesinde divânın bir kontrolçüsü, teftişçisi gibiydi.

Çavuşbaşı'nın bu konuda emri altında olan İstanbul subaşı, şehrin asâyişinden gece ve gündüz sorumlu idi. Gece güvenliğinden sorumlu olan asesbaşı ile çarşı ve pazar yerlerinin denetiminden sorumlu olan muhtesib⁷², İstanbul subaşı ile birlikte bu görevi yerine getirmekteydi. Ayrıca asesbaşı, daha önce değinildiği gibi divân toplantılarında, suçluların yakalanıp mahkemeye sevki ve cezalandırılmaları ile ilgili adlî konularda subaşı ile birlikte bir infaz memuru olarak yer alırdı. Verilen emirleri çavuşbaşı vasıtasıyla alır ve yerine getirirdi⁷³. Ayrıca çavuşbaşı, kendisine biri hakkında tutuklama, öldürme, müsâdere gibi bir emir verildiğinde, maiyyetindeki dergâh-ı âli çavuşları ile birlikte subaşı, asesbaşı ve muhızır ağanın yardımını isteme hakkına sahipti⁷⁴.

Divânda İstanbul'un asâyişiyle ilgili bir şikâyet görüşüldükten sonra alınan karar, uygulanması amacıyla genellikle İstanbul kadısına hitaben yazılmakta ve İstanbul subaşısından emri yerine getirmesi istenmekteydi. Bu tür hükümler divânda bazen çavuşbaşıya teslim edilir, o da ya bizzat kendisi ya da emrindeki çavuşları vasıtasıyla yukarıda belirtildiği üzere aracılık görevini yerine getirerek hükmü yerine ulaştırırdı. Meselâ 13 Muharrem 980 (25 Mayıs 1572) tarihinde İstanbul kadısına hitaben yazılan bir hükümde, İstanbul'da sıklaşan yangınların önlenmesi amacıyla halkın evlerinde alacağı tedbirlerle ilgili bir karar alınmış ve ihmalkâr davrananların tesbit edilip subaşı vasıtasıyla *cerime* lerin yani cezaların aldırılması istenmişti. En son olarak da bu emir, yerine ulaştırılması amacıyla çavuşbaşıya teslim edilmişti⁷⁵. Bazen

⁷¹ Mantran, *17. Yüzyıl*, I, 123, 140, 142.

⁷² İstanbul'da ihtisab ağası olarak da zikredilen muhtesib hakkında geniş bilgi için bkz. *a.g.e.*, I, 280-325; R. Levy, "Muhtesib", *İA*, VIII, 532-33.

⁷³ *a.g.e.*, I, 147-148.

⁷⁴ *a.g.e.*, I, 142-143; Daha önce değinildiği gibi Çavuşbaşı'nın bir kısım adlî vazifelerinde bu görevliler kendisine aktif olarak yardımcı olmaktadır.

⁷⁵ A. Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, İstanbul 1935, s. 60/5; A. Refik, *Eski İstanbul*, İstanbul 1931, s. 69; Aynı şekilde 17 Muharrem 980 (29 Mayıs 1572)'de İstanbul kadısına yazılan hükümde İstanbul'daki yahudilerin piyasaya *kızıl ve kırkık akçe* sürmeleri üzerine bunlar kimlerin elinde bulunursa Subaşı tarafından cezaların alınması

yine İstanbul kadısına hitaben yazılıp en sonunda İstanbul subaşısına teslim edilen hükümler bulunmaktaydı⁷⁶.

Bununla beraber İstanbul kadısı ve çavuşbaşıya ortak hitapla yazılmış hükümler de bulunmaktaydı. Meselâ Evâhir-i Şevval 1139 (11-20 Haziran 1727) tarihinde İstanbul kadısı, yeniçeri ağası ve çavuşbaşı İsmail Ağa'ya hitaben yazılan hükümde İstanbul'da Yeni Cami civarındaki yahudilerin çıkartılması istenmektedir⁷⁷. Bunun gibi İstanbul asâyişi ile ilgili misâllere arşiv belgelerinde sıkça rastlanmaktadır.

V. DİĞER VAZİFELERİ

A. Makam Müjdeleme

Veziriazam, vezir ve beylerbeyilerin tayin ve azillerinde çavuşbaşı, makam müjdeleme ve makam mührünün eski sahibinden alınıp yeni sahibine ulaştırılmasında vazife alabiliyordu. Bu konudaki ilk misâle Yavuz Sultan Selim devrinde rastlamaktayız. Mısır'ın fethinden sonra 13 Şa'ban 923 (31 Ağustos 1517) tarihinde toplanan divânda Mısır Beylerbeyiliği Hayır Bey'e verilmiş, bu kararı da çavuşbaşı gidip müjdelemiştir⁷⁸.

Veziriazam olanlara bu müjde, pâdişahın isteği doğrultusunda çavuşbaşının görevlendirilerek makam mührünü eski sahibinden alarak yeni sahibine vermesi ile

---

istenmişti. Ve hüküm yerine ulaştırılması amacıyla çavuşbaşıya teslim olunmuştu (Refik, *On Altıncı Asır*, s. 68/2).

⁷⁶ 26 Zilka'de 975 (24 Mayıs 1568)'de İstanbul'da meyhanelerin kaldırılmasına dair hüküm (Refik, *On Altıncı Asır*, s. 141/8).

⁷⁷ A. Refik, *Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul 1930, s. 88/120; Aynı şekilde Evâil-i Rebi'ülevvel 1163 (8-17 Nisan 1750)'de İstanbul kadısı ve çavuşbaşıya hitaben yazılan hükümde İstanbul'da giyilen kavukların nizam altına alınması gerektiği bildirilerek çavuşbaşından bu işi takip etmesi istenmektedir (*a.g.e.*, s. 103/133).

⁷⁸ Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtin*, I, 492.

iletilebilmektedir⁷⁹. Nitekim 8 Zilhicce 993 (1 Aralık 1585) tarihinde Veziriazam Osman Paşa'nın vefatı üzerine mühr-i şerif çavuşbaşı tarafından ikinci vezir Mesih Paşa'ya götürülmüştü⁸⁰. Sefer zamanlarında ise seferde görevli olan çavuşbaşı bu vazifeyi yerine getirebilirdi⁸¹. Bazen de çavuşbaşı, kapıcılar kethüdâsı ile birlikte bu vazifeyi icra etmekteydi⁸². Tayin müjdesi, vezir olanlara da aynı şekilde çavuşbaşı tarafından verilebiliyor ve karşılığında hil'at giydiriliyordu⁸³.

Bu vazifeyi çavuşbaşının yanısıra maiyyeti olan divân çavuşları, kapıcılar kethüdâsı ve bostancıbaşı da yerine getirmekteydi. Bahsedilen görevlilerin tümü divân hizmetkârı olduğundan bu gibi işlerde görev alabiliyorlardı. Nitekim Sultan II.Selim ve III. Murad'a saltanat müjdesini bir dergâh-ı âli çavuşu⁸⁴, Sultan III. Mehmed'e ise bostancıbaşı vermişti⁸⁵. Şevvâl 960 (Eylül-Ekim 1553) tarihinde Şehzâde Sultan Mustafa öldürüldükden sonra Sadrazam Rüstem Paşa'dan sadrazamlık mührünü

⁷⁹ Evâsıt-ı Rebi'ülâhır 1005 (1-10 Aralık 1596) tarihinde pâdişahın fermânı ile Çavuşbaşı Kettânî Ömer Ağa, Veziriazam Cığala-zâde Sinan Paşa'dan mührü alıp İbrahim Paşa'ya ulaştırmıştır (*Selânikî*, II, 649-650; *Hasan Bey-zâde*, s. 200; *Peçuyî*, II, 206).

⁸⁰ KK. 244, s. 33'den naklen Nejat Göytünç, "XVI. Yüzyılda Ruûs ve Önemi", *İÜEF Tarih Dergisi (=TD)*, XVII/22 (Mart 1967), 22.

⁸¹ Safer 1013 (Temmuz 1604) tarihinde serdar olan Sadrazam Ali Paşa'nın Belgrad'da vefatı üzerine sadrazamlık mührü çavuşbaşı ile İstanbul'a gönderildi (*Peçuyî*, II, 295-296); Yine Rebi'ülevvel 1020 (Mayıs-Haziran 1611) tarihinde şark seferi sırasında Veziriazam Murad Paşa'nın vefatı üzerine sadâret mührünü İstanbul'a götürmek Çavuşbaşı Hasan Ağa'ya ferman olunmuştu (*Topçular Kâtibi*, s. 475).

⁸² Şa'ban 1031 (Haziran-Temmuz 1622) tarihinde Çavuşbaşı Halıcı-zâde Mustafa Ağa ve Kapıcılar kethüdâsı Ahmed Ağa, Veziriazam Davud Paşa'dan mührü talep edip Mısır Beylerbeyi Mere Hüseyin Paşa'ya ulaştırmışlardı (*Topçular Kâtibi*, s. 609).

⁸³ 18 Cemâziyelevvel 1003 (29 Ocak 1595) tarihinde "... Lala Mehmed Paşa hazretleri nezâret-i emvâl ile mesned-i vezârete oturup vezir olmak fermân olundu. Çavuşbaşı Çoban Süleyman Ağa hükm-i şerîf iletilip hil'at-ı fâhire geydi. ..." (*Selânikî*, II, 437).

⁸⁴ *Selânikî*, I, 104-105.

⁸⁵ Cemâziyelevvel 1003 (Ocak-Şubat 1595) tarihinde Bostancıbaşı Ferhad Ağa, Sultan III. Murad'ın vefatı ile Manisa'ya giderek şehzâde Sultan III. Mehmed'e saltanatını müjdeledi (*Künhü'l-ahbâr*, vr. 610a-610b; *Peçuyî*, II, 163).

kapıcılar kethüdâsı almış ve ikinci vezir Ahmed Paşa'ya vererek sadrazamlığını müjdelemiştir⁸⁶.

XVI. ve XVII. yüzyıllarda şeyhülislâmların tayin ve azilleri de çavuşbaşılar vasıtasıyla tebliğ edilirdi. Çavuşbaşı, yeni tayin edilen şeyhülislâmın evine giderek müjdesini verir ve saraya davet ederdi⁸⁷. Aynı şekilde yine çavuşbaşı tarafından bildirilen şeyhülislâmların azil haberinin, XVIII. yüzyıldan itibaren kendisine hürmeten reisülküttâb vasıtasıyla tebliğ edildiği görülmektedir⁸⁸. Azil haberinin dışın da çavuşbaşı, herhangi bir sebeple şeyhülislâma gönderildiğinde azledildiğini sanıp telâşa düşmemesi için gündüz vakti önlerinde fenerli bir adam giderdi⁸⁹. XVIII. yüzyıldan itibaren ise şeyhülislâmlığa tayin edilenlerin davetlerini reisülküttâblar yerine getirmeye başlamışlardı⁹⁰.

⁸⁶ *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 436b-437a; *Künhü'l-ahbâr*, vr. 347b; *Peçuyî*, II, 303; Aynı şekilde Rebi'ülevvel 1005 (Ekim-Kasım 1596) tarihinde pâdişah fermânı ile kapıcılar kethüdâsı, sadrazamlık mtühtürntü İbrahim Paşa'dan alarak Cığala-zâde Sinan Paşa'ya ulaştırmıştı (*Solak-zâde*, s. 638-639).

⁸⁷ Receb 1065 (Mayıs-Haziran 1655) tarihinde Şeyhülislâm Ebû Said Efendi azledilmiş, yerine Hüsam-zâde Abdurrahman Efendi tayin edilerek davet yazısını kendisine ulaştırmakla çavuşbaşı görevlendirilmişti (*Naimâ*, VI, 95-96); Aynı şekilde 1061 (1651)'de Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'yi şeyhülislâmlığa davet için çavuşbaşı ile divân çavuşları yollanmıştı (Uzunçarşılı, *İlmiye*, s. 193)

⁸⁸ 24 Cemâziyelâhır 1180 (27 Kasım 1766) tarihinde Şeyhülislâm Dürrî-zâde Mustafa Efendi'nin azlini tebliğ için Reisülküttâb Ömer Efendi yollanmıştı (*Mür'î't-tevârih*, II.A, 102).

⁸⁹ Uzunçarşılı, *İlmiye*, s. 194; *Saray*, s. 415-416; Recep Ahıskalı, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Reisü'l-küttâblık Müessesesi*, MÜ Türkiyat Araş. Enst. Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992, s. 32-33.

⁹⁰ Gurre-i Cemâziyelâhır 1187 (20 Ağustos 1773) tarihinde Çavuşbaşı Abdülkerim Bey tarafından azli bildirilen Şeyhülislâm Mehmed Said Efendi'nin yerine tayin olan Mehmed Molla Efendi'ye bu haberi Reisülküttâb İsmail Bey ulaştırmıştır (*Mür'î't-tevârih*, II.B, 114).

B. Davet

Saray içerisinde düzenli olarak icra edilen divân toplantıları dışında herhangi bir sebeple yapılan toplantılar da vardı ki, bunlar şehzâdelerin sünnet düğünü, mevlid, meşveret meclisi gibi toplantılardı. Toplantı veya törenlere katılması icab eden kimselerin davet edilip getirilmesinde çavuşbaşı görev alabilmekteydi. XVI. ve XVII. yüzyıllarda şeyhülislâmların tayin ve azillerini tebliğ etmekle görevli olan çavuşbaşı, şeyhülislâmların bir vesile ile saraya ya da paşakapısına davet edilmesi işiyle de vazifeli idi. Meselâ 21 Zilka'de 936 (17 Temmuz 1530) tarihinde Kanunî'nin oğullarının sünnet düğünleri sırasında ulemâya verilen ziyâfette şeyhülislâmı davete çavuşbaşı gönderilmiş ve o da emrindeki çavuşlarla önüne düşüp getirmişti⁹¹.

Saltanat değişiklikleri sırasında da divâna çağrılanlar arasında yer alan şeyhülislâmın davet tezkiresini gerektiğinde çavuşbaşı ulaştırmaktaydı⁹². Divân toplantıları dışında bazı olağanüstü durumlarda yapılan meşveret meclisi⁹³ toplantılarında da çavuşbaşı, şeyhülislâmı davet ile vazifelendirilmiş idi⁹⁴. Bütün bunlar çavuşbaşının, şeyhülislâmların azillerinde olduğu gibi davetlerinde de tebliğ ile vazifeli olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat bu görev özellikle çavuşbaşıya verilmiş bir vazife değildi. Çünkü aynı vazifeyi yine divân hizmetkârlarından olan kapıcılar kethüdâsı da yerine getirmekteydi⁹⁵. XVIII. yüzyıldan itibaren ise Bâbîâli tarafından şeyhülislâma yapılan tüm davetler reisülküttâb vasıtasıyla ulaştırılmaktaydı⁹⁶.

⁹¹ *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 201a; *Künhü'l-ahbâr*, vr. 315b-316a; *Hasan Bey-zâde*, s. 36; *Peçuyî*, I, 155; *Solak-zâde*, s. 476.

⁹² 18 Receb 1012 (21 Aralık 1603) tarihinde tahta çıkan Sultan I. Ahmed'in aynı gün toplanan divânına Şeyhülislâm Mustafa Efendi'yi davet için çavuşbaşı gönderilmişti (*Hasan Bey-zâde*, s. 284; *Peçuyî*, II, 290-291; *Solak-zâde*, s. 681).

⁹³ Meşveret Meclisi hakkında geniş bilgi için bkz: A. Mumcu, *a.g.e.*, s. 157-162; Bernard Lewis, "Meşveret", *TED*, sayı 12 (İstanbul 1982), s. 775-782.

⁹⁴ 1012 (1603-1604) tarihinde Revan kalesinin İran Şahı'nın eline geçme tehlikesi belirince Kaim-makam Kasım Paşa meşveret meclisi tertib edip Şeyhülislâm'ı davet için Çavuşbaşı'yı göndermişti (*Hasan Bey-zâde*, s. 263-264; *Naimâ*, I, 365).

⁹⁵ 1013 (1604-1605) tarihinde Padişah huzurunda yapılacak bir müşâvere için Kapıcılar kethüdâsı Şeyhülislâmı getirmekle görevlendirilmişti (*Hasan Bey-zâde*, s. 293-294).

⁹⁶ R. Ahıskalı, *a.g.t.*, s. 32-33.

XVIII. yüzyılda gelişen ve değişen Osmanlı bürokrasi ile birlikte çavuşbaşının da vazifelerinde genişlemeler oldu. Bunlardan biri de bayram, mevlid, surre çıkarılması gibi törenlerde davet tezkirelerinin bir kısmının çavuşbaşı tarafından düzenlenmesiydi. Meselâ mevlid daveti için kapıcıbaşı, rikâb-ı hümâyun ağaları, yeniçeri ağası, ocak ağaları ile defterdarlar, nişancı ve defter emininin tezkireleri çavuşbaşı tarafından yazılırdı⁹⁷. Sünnet sebebiyle yapılan mevlid-i şerif toplantılarında yazılan davet tezkireleri de çavuşbaşıya verilir, o da çavuşlar vasıtasıyla yerlerine ulaştırırdı⁹⁸.

Netice olarak Çavuşbaşı, bu gibi davet işlerinde emrindeki çavuşlarla birlikte vazifeliydi. Yalnız bu vazife sadece çavuşbaşının selâhiyetinde olmayıp diğer divan hizmetlileri tarafından da yerine getirilmekteydi.

C. Ulaklık

Divân-ı hümâyunda karara bağlanan bazı hükümlerle, pâdişah veya sadrazamın emirlerini istenilen yerlere ulaştırmak ve tebliğ etmek *Ulak* adı verilen kişilerin göreviydi. Adı geçen vazifeye tatar ve çavuş adı verilen hizmetlilerin yanısıra, konunun önemine göre hâcegan veya diğer üst seviyeden devlet ricâli de tayin edilebiliyordu.

Vazife verildiği takdirde çavuşbaşının da emrindeki çavuşlarla birlikte merkezden verilen emirleri yerlerine ulaştırıp tebliğ etme işini yerine getirdikleri görülmektedir. İster devlet merkezinde isterse seferde olsun çavuşbaşı, yüksek rütbeli devlet adamlarına istendiğinde bir emir veya haberi ulaştırmak ya da haber getirmekle görevlendirilebiliyordu⁹⁹. Meselâ 959 (1552) tarihinde vuku bulan Nahçevan seferi

⁹⁷ Mustafa Münif, *Defter-i Teşrifat*, Üniv. Ktb, TY, nr. 8892, vr. 2a'dan naklen M. Kütükoğlu, *Diplomatik*, s. 253n.

⁹⁸ 11 Rebi'ülevvel 1180(17 Ağustos 1766) tarihinde şehzâdelerin sünnet düğünü münasebetiyle yapılacak mevlid için Sadrazam tarafından hazırlanan davet tezkireleri çavuşbaşıya verilmiş, o da çavuşlar vasıtasıyla bunları göndermişti (*Mür'î't-tevârih*, II.A, 88-89).

⁹⁹ Kanunî Sultan Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzâde II. Bâyezid'in, babasının sağlığında kardeşi Şehzâde II. Selim ile giriştiği taht mücadelesinin devlet içerisinde karışıklıklar yaratması neticesi Pâdişah'ın suâli üzerine Şeyhülislâm, bu kargaşayı yaratanın öldürülmesi ve

sırasında, ordu içerisinde Şehzâde Sultan Mustafa lehine haberler çıkması üzerine Sadrazam Rüstem Paşa, bu durumu padişaha bildirmeleri için sipâhi ağası ve çavuşbaşyı ulaklıkla görevlendirmişti¹⁰⁰.

Genelde çavuşlar tarafından yerine getirilen bu vazifede çavuşbaşya, ulaklıkla beraber gönderildiği yerde teftişde bulunma ve gerektiğinde cezalandırma yetkisi de verilebiliyordu¹⁰¹.

Divân'ın aslî üyesi olmayıp divân hizmetkârlarından addedilen çavuşbaşy, herhangi bir sebeple devletin askerî kurumlarında çıkan bir kargaşa ve huzursuzluğun divâna ve bir devlet görevlisine yönelmesi durumunda; bazen sadece kendisi bazen de kapıcılar kethüdâsı ile birlikte ortamı yumuşatıp nasihatlarla bulunmakla da görevliydi.

Bu sorunlar genelde üç ayda bir yapılan maaş ödemeleri sırasında yaşanmaktaydı. Yeniçerilerin ya da sipâhilerin mevâciblerinin *züyûf akçe* üzerinden ya da eksik ödenmesi, onların başkaldırmalarına ve de divân önünde toplanarak veziriazam ya da defterdarın başını istemelerine sebep olmaktaydı¹⁰². Bu durumlarda çavuşbaşy ve gerekirse yanında başka görevlilerle birlikte kendilerine gönderilerek nasihatte bulunulur ve sorunun çözümü için bir yol aranır¹⁰³.

---

bunlara karşı savaştan kaçanların dinsiz addedilmesi gerektiğini bildirmiş ve bu cevap tüm memlekete duyurulmuş, ayrıca çavuşbaşy tarafından Bâyezid'e tebliğ edilmişti (Ogier Ghiselin De Busbecg, *Türkiyeyi Böyle Gördüm*, Haz. Aysel Kurutluoğlu, Tarihsiz, s. 132).

¹⁰⁰ *Tabakâtü'l-memâlik*, vr. 432a-b; *Kühül'lahbâr*, vr. 347a; *Peçuyî*, I, 300.

¹⁰¹ 975 (1567-68) tarihinde "... on nefer yarar çavuşlar ile Burunsuz Çavuşbaşya "İlgar ile gidesin" diyü ulak hilmi virilüp, "Diyâr-ı Mısıryye'ye varup, ahvâli görüp n'eydüği ma'lûm oldukda bâ'is-i fitne vül fesâd kim idüği bilündükde cezâsı virile" diyü mü'ekked ahkâm-ı şerîfe yazılup siyâset fermân olunmuşdı. ..." (*Selânikî*, I, 73).

¹⁰² 23 Rebi'ulâhır 1001 (26 Ocak 1593) tarihinde Masar ulufesinin ödenmesi sırasında sipâhiler kendi ulufelerinin her zaman eksik verildiği iddiasıyla başkaldırıp Veziriazam Siyavuş Paşa'nın ve Baş defterdar Emir Paşa'nın başını istemişler, kendilerini teskine yollanan çavuşbaşy ve kapıcılar kethüdâsını da taşlamışlardı (*Selânikî*, I, 302; *Naimâ*, I, 77-78).

¹⁰³ Bu kişiler bazen dinlenir bazen de umursanmayıp taşlanırdı. Meselâ, 16 Cemâziyelevvel 997 (2 Nisan 1589) tarihinde sipâhiler, kendilerine ödenen *züyûf akçe* sebebiyle Divân önünde toplanmışlar, bunun üzerine veziriazam da Çavuşbaşy Hızır Ağa ve Kapıcılar kethüdâsı Yemişçi Hasan Ağa'yı sipahileri sakinleştirmek ve ikna etmek için göndermiş fakat onlar da taşlanmışlardı (*Selânikî*, I, 210-211; *Hasan Beyzâde*, s. 129-130).

VI. GELİR VE HARCAMALARI

A. Gelirleri

Müşâhere-hârân denilen aylıklar arasında yer alan çavuşbaşıya Fâtih kanunnâmesinde günlük altmış akçe ulûfe verilmesi istenmekteydi¹⁰⁴. XV. yüzyıla ait bu rakamın ne kadar zaman sabit kaldığı tesbit edilememiştir. Ancak XVI. yüzyılda çavuşbaşının günlük 70, aylık ise toplam 2100 akçe aldığı¹⁰⁵, XVII. yüzyıl boyunca ise sözkonusu rakamların hiç değişmeden sabit kaldığı ortaya çıkmaktadır¹⁰⁶. I. Ahmed zamanında hazine kethüdâsı olan Ayn Ali Efendi, Kuyucu Murad Paşa'nın emriyle 1609 yılında hazırladığı risâlesinde¹⁰⁷; 1018 yılının Receb, Şaban ve Ramazan (Reşen) aylarının (Ekim, Kasım, Aralık 1609) mevâcibini misâl göstererek çavuşbaşının günlük 70, aylık 2100, senelik ise 25200 akçe maaş aldığını belirtmektedir¹⁰⁸.

Bunun yanısıra bazı istisnâlara da rastlanarak çavuşbaşının, bir önceki görevinin ulûfesiyle bu makama tayin edildiği görülmektedir. Nitekim 29 Za 1061 (13 Kasım 1651) tarihli bir ruus kaydında çavuşbaşılığın, dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Mahmud Bey'e kapıcıbaşılık ulûfesiyle mutasarrıf olmak üzere hatt-ı hümâyunla

¹⁰⁴ "... ve çavuşbaşına altmış akçe ve kapucular kethudâsına altmış akçe ve cebeci ve topçubasına ellışer akçe ulûfe verile." (*Fâtih Kanunnâmesi*, A. Özcan neşri, s. 48); Ayrıca Uzunçarşılı, Fâtih devrine ait 883 tarihli bir mevâcib defterine dayanarak çavuşbaşının 16 akçe yevmiye aldığını belirtmekte ise de (Uzunçarşılı, *Saray*, s. 408), sözkonusu çavuşbaşının Enderun Çavuşbaşı olduğu yapılan tetkikte anlaşılmıştır (KK. 7154, s. 9; A. Refik, "Fâtih Devrine Ait Vesikalar", *TOEM*, 8-11/49-62 (İstanbul 1335-37), 14).

¹⁰⁵ Muharrem 955-Receb 956 (Şubat 1548-Temmuz 1549) yıllarına ait bir mevâcib defterinde Çavuşbaşı Şücâ' Bey'in yevmiyesinin 70, aylığının ise 2100 akçe olduğu kaydedilmektedir (MAD. 7118, s. 4, 35, 96).

¹⁰⁶ Meselâ 1013 (1604-05) (KK. 3398, s. 2), 1049 (1648) (MAD. 2231, s. 8) ve 1097 (1685-86) (MAD. 5966, s. 5) tarihli mevâcib defterlerinde çavuşbaşının yevmiyesi 70, aylığı da 2100 akçe idi.

¹⁰⁷ Mehmet İpşirli, "Ayn Ali Efendi", *DİA*, IV, 258-59.

¹⁰⁸ Ayn Ali Efendi, *Risâle-i Vazife-hârân ve Merâtib-i Bendegân-ı Âl-i Osman (Kavânîn-i Âl-i Osman der Hulâsa-i Mezâmin-i Defter-i Dîvan* ile birlikte neşr edilmiştir), İstanbul 1979, s.96.

verildiği kaydedilmektedir¹⁰⁹. Çavuşbaşı ile ortak görevleri bulunan kapıcılar kethüdâsı da çavuşbaşı ile her zaman aynı miktarda ulûfe almaya devam etmiştir. Onun da kanunnâmede 60 akçe yevmiye aldığı belirtilirken XVII. yüzyıldan itibaren 70 akçe aldığı arşiv kayıtlarında mevcuttur¹¹⁰.

Çavuşbaşılardan ayrı arpalık¹¹¹ timar ve zeamet gelirleri de bulunmaktaydı. Maaşlara ilaveten daha çok saray mensuplarına tahsis edilen bu gelir, rakam olarak sabit bir gelir değildi. Çavuşbaşı olan kişi, önceki görevi sırasında mutasarrıf olduğu arpalık zeamet ile de bu göreve getirilebilmekte¹¹² ya da görevde iken arpalık geliri artırılabilirdi. Meselâ 5 Receb 989 (5 Ağustos 1581) tarihinde çavuşbaşılık görevinde bulunan Hızır Ağa'ya kırk bin akçe arpalık zeamet verilmişti¹¹³. Hızır Ağa'nın bu gelirine, halihazırda arpalık yolu ile mutasarrıf olduğu Niğbolu sancağındaki yirmi üç bin akçelik zeamet ile vefat eden oğlunun on yedi bin üçyüz doksan yedi akçelik zeameti de eklenmiş, toplam olarak seksen bin üçyüz doksan yedi akçelik zeamet *ber-vech-i arpalık* kendisine verilmişti¹¹⁴. Çavuşbaşı da bu geliri bir adamını göndererek tahsil etmekteydi¹¹⁵.

Çavuşbaşılar tasarruflarında olan arpalık timar ve zeametleri ile emekli de olabilmekteydi. Nitekim 7 Receb 968 (23 Mart 1561)'de Çavuşbaşı Sinan Ağa,

¹⁰⁹ A.RSK. 1522, s. 177; Kapıcıbaşılık ulûfesi, Fâtih kanunnâmesinde belirtildiği üzere günlük 150 akçe olup, bu rakam XVI. ve XVII. yüzyılda da sabit kalmıştır (*Fâtih Kanunnâmesi*, A. Özcan neşri, s. 48).

¹¹⁰ Muharrem 955-Receb 956 (Şubat 1548-Temmuz 1549) yıllarına ait mevâcib defterinde kapıcılar kethüdâsı günlük 60 akçe almaya devam ederken (MAD. 7118, s. 4, 96), 1019 (1610-11) tarihli mevâcib defterinde (MAD. 7422, s. 6) ve Ayn Ali Efendi'nin risâlesinde bu rakamın günlük 70 akçeye çıktığı görülmektedir (*a.g.e.*, s. 96). XVII. yüzyıl boyunca bu rakam sabit kalmış ve değişmemiştir.

¹¹¹ Geniş bilgi için bkz. Cahit Baltacı, "Arpalık", *DİA*, III, 392-93.

¹¹² 29 Za 1055 (17 Ocak 1646) tarihinde çavuşbaşılık, dergâh-ı âli kapıcıbaşılardan Hamza Paşa-zâde Mehmed Ağa'ya arpalık zeametiyle verilmişti (A.RSK. 1517, s. 63).

¹¹³ KK. 239, s. 129.

¹¹⁴ 9 Receb 989 (9 Ağustos 1581) tarihli hüküm (KK. 94, s. 186/3).

¹¹⁵ 16 Receb 989 (16 Ağustos 1581) tarihli Niğbolu kadısına yazılan hükümde, Çavuşbaşı Hızır Ağa'nın zeametindeki mahsulâtın gönderdiği adama zabt ve tasarruf ettirilmesi istenmekteydi (KK. 94, s. 204/6).

mutasarrıf olduğu ulûfesi ve arpalık timarı ile emekli olmuştu¹¹⁶. Yine 18 Receb 999 (12 Mayıs 1591)'da Çavuşbaşı Koca Hüseyin Çavuş, elindeki altmış bin akçe arpalık zeamet ile emekli olmuştu¹¹⁷.

Çavuşbaşılardan maaş ve arpalık timar gelirlerinden başka bir takım vergi gelirleri de vardı¹¹⁸. Bunlardan biri, fevkalâde hallerde ve özellikle savaş zamanlarında toplanan avâriz gelirleriydi. Çavuşbaşılardan, kendilerine mahsus kılınmış ve eskiden beri verilmesi âdet olmuş Halep vilâyeti avârizinden bin kuruşluk bir geliri bulunmaktaydı¹¹⁹. Aynı şekilde kapıcılar kethüdâsına da Şam avârizi gelirinden her sene bin kuruş verile gelmekte idi¹²⁰. Bunun yanında yine çeşitli yerlerde geliri kendilerine tahsis edilen ve bir çeşit hayvan vergisi olan celeb-keşân ağnâmından da gelir sağlıyorlardı. Meselâ 14 Rebi'ülâhır 1100 (5 Şubat 1689) tarihli Beğ Dağı kadısına yazılan hükümde, Çavuşbaşı Mehmed Ağa'nın 1100 senesine mahsub olmak üzere Beğ Dağı celeb-keşân ağnamı bedelini uhdesinde bulundurduğu belirtilmektedir¹²¹.

Yeni tahta çıkan padişah, âdet üzere devlet erkânına bahşiş ve hediyeler dağıtırdı. Bunlar arasında çavuşbaşılardan da bulunurdu. Nitekim Sultan III. Mehmed'in tahta çıkışında (27 Ocak 1595), çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdâsına onbeş biner akçe ve

¹¹⁶ MD, nr. 4, s. 198/2058.

¹¹⁷ *Selânikî*, I, 241-42; Yine 5 Muharrem 958 (12 Ocak 1551) tarihli bir ruus buyruldunda sâbık Çavuşbaşı Hasan Ağa'nın yüz on bin akçelik zeamete mutasarrıf iken vefat ettiği belirtilmektedir (KK. 209, s. 160).

¹¹⁸ “Çavuşbaşı olan Durak dâme mecdehu emekdâr olmağla sadâkat ile çavuşbaşılık hizmetinde olmak şartıyla hatt-ı şerîfle İstanbul gümrüğünden ikiyüz akçe ve ermenüden yevmî yüz akçe ve çingânedden yevmî yüz akçe cem'an dörtyüz akçe vazifeye kayd-ı huyûtta oldukça mutasarrıf olmak üzere hatt-ı şerîf mücebince kayd buyruldu (21 Zilhicce 1057/16 Ocak 1648 tarihli) (KK. 260, s. 116).

¹¹⁹ 20 Muharrem 1061 (12 Ocak 1651) tarihli Halep Paşasına, kadısına ve defterdarına yazılan hükümde, 1061 senesine ait Halep avârizini toplayan kimsenin eskiden beri çavuşbaşılara verilegelen bin kuruş kalemiyeyi vermek istemediği belirtilerek, bu miktarın çavuşbaşının adamına ödenmesi istenmektedir (KK. 72, s. 118).

¹²⁰ 17 Zilka'de 1178 (8 Mayıs 1765)'de Şam kadısına ve defterdârına yazılan hükümde rikâb-ı hümâyunda kapıcılar kethüdâsı olanlara Şam avârizi malından her sene bin kuruşun verildiği belirtilerek 1177 senesine mahsuben de verilmesi istenmekteydi (Cev.-Saray, nr. 5436).

¹²¹ A. Emîri-II. Süleyman, nr. 2432.

birer serâser hil'at verilmişti¹²². Aynı şekilde yeni vezir olanların da çavuşbaşıya hediyeler vermesi âdetti. Nitekim 8 Şa'ban 1114 (27 Aralık 1702) tarihinde vezirliğe getirilen Reisülküttâb Râmi Mehmed Efendi, “*kaide, selef-i vüzerâ giydikleri serâsere kaplu kürkü Çavuşbaşı Ağa'ya ihsân eylemekdir. Ancak vâfir zamandan berü terk olunmağla, bu dahi kanûna karîb bir manadır*” diyerek çavuşbaşıya elbise ve çavuşlara da yüz kuruş vermişti¹²³.

İstanbul'un fethinden sonra Fâtih'in verdiği ayrıcalıklarla varlıklarını koruyan Ermeni ve Rum Patrikleri, XVIII. yüzyılda yeni tayin edilen sadrazama çeşitli hediyelerle birlikte 500 kuruş, sadaret kethüdâsına 250 kuruş, çavuşbaşına da 200 kuruş vermekteydiler¹²⁴.

B. Harcamaları

Çavuşbaşılar, görevleri sırasında kendi gelirlerinden cami, çeşme gibi birçok hayır eserleri de yaptırmışlardır. 23 Safer 1006 (5 Ekim 1597) tarihinde Çavuşbaşı Ömer Ağa arzuhal sunarak, Teke sancağında nefsi Elmalı'da müslümanların camiye ihtiyaçları olduğunu belirterek kendi malı ile bir cami inşa etmek için izin istemekteydi¹²⁵. Yine eski çavuşbaşılardan Süleyman, evâsıt-ı Rebi'ülevvel 1028 (26 Şubat-7 Mart 1619)'de vefat ettiğinde, İstanbul'da inşa ettirdiği caminin yanına kendi arzusu üzerine defnedilmişti¹²⁶. Selh-i Cemâziyelevvel 978 (30 Ekim 1570) tarihinde de Çavuşbaşı Mustafa Ağa, kendi parasıyla yaptırdığı çeşmeye su getirtmek için izin almaya çalışmaktaydı¹²⁷.

¹²² *Kühü'l-ahbâr*, vr. 610a; Aynı şekilde Sultan IV. Mehmed de 18 Receb 1058 (8 Ağustos 1648) tarihinde tahta çıktığında çavuşbaşına onbeş bin akçe ve bir hil'at vermişti (*Eyyubî Efendi Kanunnâmesi*, s. 56).

¹²³ *Zübde-i Vekayiât*, s. 756.

¹²⁴ P. G. İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, terc. H. D. Andreasyan, İstanbul 1956, s. 16.

¹²⁵ A.RSK. 1474, s. 262.

¹²⁶ KK. 175, vr. 2a.

¹²⁷ KK. 78, s. 42.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEŞRİFATTAKİ YERİ

I. TOPLANTI VE TÖRENLERDE

A. Divân-ı Hümâyûn Toplantılarında

Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinden XVII. yüzyıl ortalarına kadar düzenli olarak toplanan Divân-ı hümâyûn toplantılarında uygulanmakta olan belli bazı teşrifatî kurallar mevcuttu. Çavuşbaşı ve Kapıcılar kethüdâsı'nın mühim vazifeleri içerisinde yer alan divân toplantısı merâsimleri bu teşrifatî kurallar doğrultusunda yapılır ve bir düzen içerisinde devam ederek sona ererdi.

Haftada dört gün toplanılan divân günlerinde, Ayasofya'da kılınan sabah namazından sonra vezirler, kazaskerler, defterdarlar ve diğer divân halkı Bâb-ı hümâyûn önünde toplanırlardı. Kapı açıldıktan sonra çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsı; vezirleri, kazaskerleri ve defterdarları orta kapının iç tarafında karşılayıp selamlardı¹. Bunlar divanhâneye girmeyip reis tahtası denilen yerde veziriazamın gelmesini beklerlerdi. Bu sırada çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdâsı da divân ile orta kapı arasında kapıya karşı gümüş asâları ile otururarak veziriazamı beklerlerdi². Veziriazam

---

¹ "Divân'a her gün vüzerâm ve kadiaskerlerim ve defterdarlarım geldikde çavuşbaşı ve kapucular kethüdâsı önlerine düşüp istikbâl etsünler." (Fâtih Kanunnâmesi, A. Özcan neşri, 42); Mehmed bin Ahmed, *Defter-i Teşrifât*, İÜ. Ktb., TY, nr. 9810, vr. 41b.

² Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhîsü'l-beyân fî kavânîn-i âl-i Osman*, haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998 (Baskıda), s. 74; *Eyyubî Efendi Kanunnâmesi*, s. 27.

geldiğinde çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsı, kendisini yine Orta kapı'nın iç tarafında karşılar, selâm verir ve önüne düşerek divanhâneye kadar eşlik ederdi³.

XVIII. yüzyılda da karşılama merâsiminde temelde bir değişikliğe rastlanmamaktadır. Yine çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdâsı, divâna gelenleri orta kapının dâhilinde karşılar ve sîm asâlarını yere vurarak sadrâzam gelinceye dek önlerinde bekliyecekleri yere götürürlerdi⁴. Veziriazam devlet erkânına sırasıyla selâm vererek divanhâneye girer ve ardından da diğerleri girerek yerlerini alırlardı. Bu sırada çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsı da divanhâne yakınında selâm dururlardı⁵. XVIII. yüzyılda ise sadrazamı karşılayarak Kubbe-i hümayun önündeki taş direğe dek götürürlerdi. Sadrazam burada durarak diğer erkânı selâmladıktan sonra kubbe-i hümayûna girerdi. İçeridekileri selâmladıktan sonra dışarı çıkan çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsı da kendilerine mahsus yerde istirahata çekilirlerdi⁶.

Divân erkânı oturduktan sonra feth-i şerîf sûresi okunurdu. Ardından iki tezkireci ve çavuşbaşı, defterhâne ve hazine mühürlerini açıp defterleri getirirler⁷ ve davalar görülmeye başlanırdı. Çavuşbaşı divân beyi olarak gümüş asâsını yere vurarak herkes hazır olurdu. Kapının sağ tarafında çavuşbaşı, tezkire-i evvel, çavuşlar emini ve kâtabi ve çavuşlar; sol tarafında ise kapıcılar kethüdâsı, tezkire-i sâni, selâm çavuşu ve birkaç divân çavuşu divâna gelen şikâyetçilerin önlerine düşüp veziriazamın önüne getirerek iki sıra halinde dizilirlerdi⁸.

³ "Bir mahalden sonra Veziriazam hazretleri gelür. Çavuşbaşı ile Kapucular kethüdâsı orta kapının dâhilinde karşılayup kemâl-i ikrâmla selâmet aldıktan sonra önüne düşerler." (TAPK, 507).

⁴ Es'ad Efendi, *Teşrifât-ı Kadîme*, İstanbul 1979, s. 80.

⁵ TAPK, 507; *Telhîsü'l-beyân*, s. 74-75; *Eyyubî Efendi Kanunnâmesi*, s. 27.

⁶ *Teşrifât-ı Kadîme*, s. 81.

⁷ "İki Tezkireci ve Çavuşbaşı Defterhâne ve Hazîne mühürlerin açıp defterleri getirirler." (*Eyyubî Efendi Kanunnâmesi*, s. 27; *Telhîsü'l-beyân*, s. 76).

⁸ *Defter-i Teşrifât*, vr. 45b; "Ol hinde Çavuşbaşı ve kapucular kethüdâsı ve tezkireciler ve selâm çavuşu ve sair çavuşlar erbâb-ı mesâlihîn önüne düşüp doğru Veziriazam hazretlerinin önüne gelüp iki geçeliden dizilirler" (TAPK, 508); XVIII. yüzyılda da aynı usul devam etmiştir (*Teşrifât-ı Kadîme*, s. 87).

Divânda davalar sona erip tatil zamanı geldiğinde Çavuşbaşı, asâsını yere vurur ve çavuşlar ile beraber diğer hizmetkârlar dışarıya çıkarlardı. Hemen ardından matbah-ı âmireden yemekler getirilir, çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdâsı da buna eşlik ederek sofralar kuruluncaya kadar ayakta dururlar ve daha sonra kendileri de yerlerine yemek yemeye giderlerdi⁹. Divânda yemek yenilirken veziriazam önünden kalkan yemek çavuşbaşı ile maiyyetine, vezirler önünden kalkan yemek reisülküttâb ile maiyyetine, kazaskerler önünden kalkan yemek ise kapıcılar kethüdâsına verilir¹⁰. Bu durum zamanla değişerek vezirler önünden kalkan yemek reisülküttâb, çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsı önüne gitmeye başlamıştır. Çavuşbaşı emrindeki çavuşlar ile birlikte divân kapısı yanında, kapıcılar kethüdâsı da eski divanhâne önünde kâtibiyile beraber yemeğini yedi. Çavuşbaşı ve reisülküttâbın önünden kalkan yemek ise mehterhâneye giderdi¹¹.

Divân dağılırken önden yeniçeri ağası, kapıcıbaşılar ve bölük ağaları çıkdıktan sonra çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdâsı divanhâne kapısında selâm durur ve kazaskerler veziriazamı selâmlayıp çıkarlardı. Ardından çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdâsı divanhâneye girerlerdi. Kapıcılar kethüdâsı olduğu yerde kalır, çavuşbaşı ileriye çıkarak veziriazamdan mühr-i şerifi alır ve ruznâme kisesini, mâliye

⁹ *Defter-i Teşrifât*, vr. 48a; “Maslahatı tamâm olduktan sonra Çavuşbaşı değneğin yere kakup ol-işâretle çavuşlar ve sâir hüddâm cümle divanhânedan taşra çıkarlar. Matbah-ı âmireden it’âme-i nefise gelür. Çavuşbaşı ile Kapucular kethüdâsı ta’âmın önünce yine içeri girerler ve matbah-ı âmire hüddâmıyla maan selâmlayup siniler kuruluncaya dek durur. Ba’dehû yerlerinde ta’âm yemeğe giderler” (TAPK, 509); XVIII. yüzyılda da bu kurallar devam etmiştir (*Teşrifât-ı Kadîme*, s. 87).

¹⁰ “Veziriazam önünden kalkan ta’âm çavuşbaşına yoldaşlarıyla verilsün. Ve olbir vîzerâ önünden kalkan ta’âm reisülküttâba neferi ile verilsün. Ve kadıaskerler önünden kalkan ta’âm kapucular kethüdâsına verilsün” (*Fâtih Kanunnâmesi*, 35); *Defter-i Teşrifât*’ da ise veziriazamdan kalkan yemeğin reisülküttâba, vezirlerden kalkan yemeğin de çavuşbaşıya gittiği zikredilmektedir (a.g.e, vr. 52a).

¹¹ “... Vîzerâ önünden kalkan Reîs ve Çavuşbaşı ve Kapucular kethüdâsı önüne varır. Çavuşbaşı Divân kapusu yanında oturup çavuşlar ile yer. Kapucular kethüdâsı eski divanhâne önüne varır. Anda seki üzere oturup kâtib ile yer ve Kadıaskerler’den kalkan ta’âm ana gider. Mehterhâne’ye dahi Çavuşbaşı’dan ve Reîs’den kalkan gider. ...” (*Telhîsü’l-beyân*, s. 76; *Eyyubî Efendi Kanunnâmesi*, s. 29).

defterhânesini, hazineyi ve defterhâneyi mühürler ve tekrar geri getirerek mühürü veziriazama teslim ederdi¹². Bu işlem sırasında divân halkı ayakta dururdu.

Divân-ı hümayun'daki arz günlerinde ise sadrazam, padişahın divân âzâlarını huzura kabulü için reisülküttâb tarafından hazırlanmış telhisi mühürler ve kapıcılar kethüdâsıyla gönderirdi. Kapıcılar kethüdâsı da çavuşbaşı ile birlikte Bâbüssaâde'ye gidip telhisi teslim ederdi. Padişah tarafından olumlu bir cevap çıktığında her ikisi de divanhâneye geri dönerler ve telhisi sadrazama teslim ederlerdi¹³. Bunun üzerine arza ilk önce yeniçeri ağası girerdi. O çıkdıktan sonra çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdâsının divanhâne kapısında gözükmemesinin ardından kazaskerler arza girerlerdi. Onlar da çıkdıktan sonra çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdâsı, vezirlere haber vermek için divanhâne kapısında dikilirler, vezirler divanhâne ortasına gelince de iki sıra halinde sadrazama selâm dururlardı.

Çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdâsı ellerindeki gümüş değnekleri yere vurarak veziriazamın önünde Bâbüssaâde yakınına kadar giderlerdi. Arz odasına¹⁴ belirli bir düzen içerisinde girilirdi. Arz tamamlandıktan sonra da veziriazam ve vezirler arz odasından çıkarak divanhâneye giderlerdi. Çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdâsı vezirlerin önünde giderek yerlerinde otururlardı. Çavuşbaşı mühür-i şerifi veziriazamdan alıp ruznâme kisesini, mâliye defterhânesini, hazine ve defterhâneyi mühürleyip tekrar mühürü veziriazam'a teslim ederdi¹⁵. Daha sonra da divân dağılırdı.

¹² *Teşrifât-ı Kadîme*, vr. 57b; *TAPK*, 509-510; *Eyyubî Efendi Kanunnâmesi* 'nde ilk önce hazinenin, daha sonra da iki defterhânenin mühürlendiği belirtilmektedir (s. 29; Aynı şekilde *Telhîsü'l-beyân*, s. 76).

¹³ Uzunçarşılı, *Merkez*, s. 31.

¹⁴ "Mevâcib ihrâc olunduğu günlerde ve vesâ'il-i resmîyye-i sâirede Sadrazamlar ile Şeyhülislâmların ve Vüzerâ ile Kazaskerlerin ve Yeniçeri Ağası ile Divân-ı hümayun ricâlinin ve sefâretle gelen ecnebî devleti elçilerinin buradamerâsim-i mahsûsa ile dâhil-i huzûr-ı hümayun olmaları kanun idi." (Mehmed Refik, "Enderun-ı hümayun devâir-i âliyesinden: Arz Odası", *TOEM*, 7/38 (İstanbul 1 Haziran 1332), 114).

¹⁵ *TAPK*, 511-512.

B. Sadrazam Divânlarında

Divân-ı hümâyûn'un düzenli olarak toplandığı zamanlarda divânda görüşülmeyen konular, sadrazamın dairesinde kendi başkanlığı altında yapılan divan toplantılarında ele alınmaktaydı. Bunlardan biri ikinci divânıdır ki çavuşbaşı, divân-ı hümâyunda olduğu gibi burada da aynı şekilde hizmet ederdi.

Cuma günleri toplanılan "Huzur mürâfaası" da denilen sadrazam divânı, sabah namazından sonra kazaskerlerin Paşakapısı da denilen veziriazam konağına gelmesiyle başlardı. Bu sırada dergâh-ı âli çavuşları, muhızır ağa ve maiyyeti hazırlanır, çavuşbaşı da divânın hazır olduğunu sadrazama haber verirdi. İlk olarak kazaskerlerin divanhâneye çıkmasıyla çavuşbaşı, tekrar sadrazama haber verir ve o da kalkarak çavuşbaşının öncülüğünde iki tarafına selâm vererek divanhânedeki yerine otururdu¹⁶. Sağında Rumeli kazaskeri, solunda Anadolu kazaskeri otururdu. Yine sadrazamın solunda ayakta olarak büyük tezkireci, çavuşbaşı, çavuşlar kâtibi ve divân çavuşları dizilirdi. Çavuşbaşı'nın arka tarafında ise muhızır ağa ile bostancılar odabaşısı, kethüda yerleri, cebeci ve topçu çavuşları dururlardı. Veziriazam'ın kapıcılar kethüdâsı büyük tezkirecinin arkasında olup onun arkasında da iki nefer kapıcıbaşı dururdu. Veziriazam'ın sağ tarafında küçük tezkireci, selâm çavuşu ve divan çavuşları dizilirdi. Çavuşların altında ise subaşı ile asesbaşı bulunurdu. Muhızır ağa'nın yoldaşları ise Divanhâne merdiveninin aşağısında beklerlerdi. Divânda davâlar görüldükten sonra veziriazam, çavuşların alkışlarıyla kalkar ve kazaskerler de ayağa kalkarak selâm dururlardı. Ardından veziriazam iç tarafa geçer ve kazaskerleri davet ederdi. Önemli konular görüşülüp yemek yendikten sonra kazaskerler evlerine giderlerdi¹⁷.

C. Bayramlarda

Osmanlı Devleti'nde bayram merasimlerine her zaman çok önem verilir, günler öncesinden hazırlıklara ve tebriklere başlanırdı. Fâtih Kanunnâmesi'ndeki "*Ve bayramlarda meydan-ı divâna taht kurulup çıkmak emrim olmuştur.*" şeklindeki

¹⁶ *Defter-i Teşrifât*, vr. 59a-b; *TAPK*, 501-502.

¹⁷ *TAPK*, gös. yer; *Uzunçarşılı, Merkez*, s. 138-139.

kayıt¹⁸ da bu merasimin eskiden beri yapıldığını ve ona verilen önemi ortaya koymaktadır.

Ramazân'ın yirmi altıncı günü sadrazam, mu'tâd üzere bayram tebriki için şeyhülislâma giderdi. Giderken de reisülküttâb ile çavuşbaşı kendisine eşlik ederdi. Aynı şekilde Ramazân'ın yirmi yedinci gününde ise şeyhülislâm, sadrazama bayram tebriki için îade-i ziyarete bulunur ve çavuşbaşı ile birlikte bazı devlet erkânı kendisini karşılamaya çıkarlardı¹⁹. Bu ziyaret sırasında Şeyhülislâm, çavuşbaşı ağa tarafından irsal olunacak ziyaret saati belirtilmiş davet tezkirelerini sadrazama iletirdi²⁰. Şeyhülislâm'ın ardından vezirler, devlet erkânı sadrazama tebrike gelirlerdi.

Ramazân'ın yirmi sekizinci gününde yani bayrama üç gün kala sadrazama yapılan tebrik merasimi devam eder, çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsı gelenlerden sadrazamı haber eder ve divanhâneye gidişinde rehberlik ederdi. Bu günde, yeniçeri ağası ve ocağı tebriğe gelirdi²¹. Yeniçeri Ağası vezir rütbesinde ise, istediği takdirde çavuşbaşı ağasının odasında bir müddet istirahat eder, sadrazam gelmeden önce de divanhâneye geçerdi²². Burada da çavuşbaşı diğer görevliler gibi yerini alırdı²³. Yeniçeri ocağının divanhânedeki hazır olduğunu ellerinde sîm asâ ve mücevveze ve serâser üst ile çavuşbaşı ağa ile kapıcılar kethüdâsı, arz odasında bekleyen sadrazama bildirirlerdi. Hazırlanan sadrazam ellerindeki asâları yere vurarak yürüyen çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsını takip ederek divanhâneye gelir ve yeniçeri ocağı ile olan tebrik merâsimini edâ ederdi. Bu sırada çavuşbaşı da divanhânedeki bulunurdu. Merasimin

¹⁸ *Fâtih Kanunnâmesi*, 44.

¹⁹ *Teşriât-ı Kadîme*, s. 33-35.

²⁰ *a.g.e.*, s. 61.

²¹ *TAPK*, s. 519'da Yeniçeri Ağası'nın sadrazamı ziyaretinin bayrama iki gün kala yapıldığı belirtilmektedir.

²² *Teşriât-ı Kadîme*, s. 38-39; Mehmet Zeki [Pakalın], "Eslâfda Bayram Tebrikâtı", *TOEM*, 5/36 (1 Şubat 1331), 761.

²³ "İrte gün ki 'id-i şerîfe iki gün kalur. Yeniçeri ocağı divân-ı hümayun esvâbıyla gelüp Divanhâne'de otururlar ve Çavuşbaşı mücevveze ve uzun yenli serâser ve gümüş değneğiyle ve cümle çavuşlar mücevvezelenüp Reis efendi mücevveze ve uzun yenli sofıyla ve tezkireciler ve sâir ağalar hep mücevvezeleriyle cümle bir tarafda dururlar. ..." (*TAPK*, 519)

sonunda sadrazam, ellerindeki asâları yere vurarak yürüten çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsının rehberliğinde Arzodası'na geri dönerdi²⁴.

Ramazân'ın yirmi dokuzuncu günü yani bayrama iki gün kala sadrazama olan tebrik merasimleri devam ederdi. Çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsı da diğer günlerde olduğu gibi gelenleri karşılar ve sadrazamı bundan haberdar ederek Arzodası'ndan getirirlerdi. Bugünkü merasimin sonunda ise çavuşbaşı maiyyeti ve gedikli dergâh-ı âli çavuşlarıyla birlikte sadrazama tebrikde bulunarak eteğini öperlerdi. Bu sırada çavuşbaşı ağa ayakta dururdu. Ardından kapıcılar kethüdâsı ve maiyyeti ve en son olarak da teşrifatçının tebrikâtından sonra tören sona erer ve sadrazam, yine çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsının arkasından Arz odası'na giderdi²⁵.

Bayrama bir gün kala arife gününde sadrazam, sabah namazının ardından arz odasında kazaskerlerin ve İstanbul kadısının tebriklerini kabul ederdi. Bu sırada divanhânedede defterdarlar, müderrisler ve sair divân hocaları toplanırlardı. Bunun üzerine çavuşbaşı ağa arz odasına gelerek sadrazamı haberdar eder ve kazaskerler de izin isteyerek divanhâneye çıkarlar, diğer heyete dâhil olurlardı. Sadrazam da divanhâneye çıkmayarak Arz odası'nda kalır ve divanhânedede bir tertib üzere bulunan erkânı belirli teşrifat kuralları çerçevesinde kabul ederek tebriklerini alırdı. En son olarak da çavuşbaşı çavuşlarıyla, ardından kapıcılar kethüdâsı da kapıcılarıyla etek öperlerdi. Bu merâsimin sona ermesiyle sadrazam, çavuşlar tarafından alkışlanarak odasına çekilirdi. Aynı gün ikindi vaktinde sadrazam; önünde reisülküttâb, çavuşbaşı, dergâh-ı âli çavuşları ve diğer bazı devlet görevlileri ile birlikte şeyhülislâma iâde-i ziyarette bulunur ve sayısı elliye bulan erkân ile aynı alay içerisinde geri dönerdi²⁶.

Arife günü öğle namazından sonra ise çavuşbaşı ile divân-ı hümayûn çavuşları Alay meydanı denilen sarayın ikinci avlusunda divân elbiseleri ve asâlarıyla Adil köşkü denilen padişahın makamına karşı saf teşkil edip dururlardı. Mehterhâne yerini aldıktan sonra ikindi ezanını takiben padişah da Bâbüssaâde önünde kurulan

²⁴ *Teşrifât-ı Kadîme*, s. 38-39; Ahmed Cevad Paşa, *Târih-i Askerî-i Osmanî*, I, s. 199-200'den naklen; Mehmed Zeki, *a.g.m*, 761-62.

²⁵ *Teşrifât-ı Kadîme*, s. 40-42.

²⁶ Arife günü yapılan merasim ve Sadrazam'ın tebrikleri kabulü hakkında geniş bilgi için bkz. *TAPK*, 520-21; Mehmed Zeki, *a.g.m*, 763-765.

taht-ı hümâyûnda yerini alırdı. Kur'ân-ı Kerîm okunarak merasime başlanır, ardından mehterhâne çalar ve çavuşlarda alkış tutarlardı. Bir müddet devam eden bu törenden sonra divân çavuşlarından olan duâcı çavuş dua eder, çavuşlar “âmin” derler ve en sonunda bir fâtiha ile arife merâsimi son bulurdu²⁷.

Ramazân'ın otuzuncu günü Bâbîâlî'de tebrik merâsimi olmayıp çavuşbaşı ağa, üzerinde mücevveze ve serâser üst ve divân bisatlu at ile ikinci namazından bir saat önce saraya varıp ikinci namazını eski divanhânedede edâ eyledikten sonra Bâbü's-saâde karşısında kapıcılar kethüdâsı ile birlikte sîm asâlarıyla yerini alırdı. Bu sırada çavuşbaşı ağa cânibinden, âdet üzere mücevveze ve erkân kürk ile çavuşlar kâtibi ve emini ve duâcısı ayakta dururdu. Diğer görevlilerin de yerlerini almasının ardından padişah, arz odasından çıkarak taht-ı hümâyûna teşrif buyurdıklarında çavuşbaşı, kapıcılar kethüdâsı, mîr-ı alem ağa ve diğer görevlilerin hepsi yer öperek ve alkışlayarak kendisini selâmlarlardı. Duâcı çavuş âdet üzere dua eder, çavuşlar alkışlar ve bir müddet sonra da padişah arzodasına geri dönerdi²⁸.

Arefe günü çavuşbaşının yerine getirdiği bir vazife daha vardı. Bu da, bayram günü tebrik merasimi için tahvil kalemi tarafından hazırlanan davet edilecek zevâtın, saatleri bildiren divân tezkirelerinin çavuşbaşı ağa tarafından irsâl olunmasıydı. Bu zevât ise mevâli-i izâm, İstanbul kadısı ve müderrisîn efendileridi²⁹.

Bayram günü ise tebrik merâsimi sabah namazı ile bayram namazı arasında icra edilirdi. Bayram gecesini gece yarısından itibaren Bâb-ı hümâyûn açılır ve merâsime iştirak etmek için gelen devlet erkânı yerlerini alırdı³⁰. Vezirler geldiğinde çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsı, divân merasimlerinde olduğu gibi Orta kapı'da sîm asâları ile karşılayarak kubbe-i hümâyûna götürürlerdi. Ardından şeyhülislâm geldiğinde de kendisini aynı şekilde Orta kapı'da karşılayıp eski divanhânedeki yerlerine bırakır ve

²⁷ *Telhîsü'l-beyan*, s. 77-78.

²⁸ *Teşrifât-ı Kadîme*, s. 42-44.

²⁹ “*Sudûr-ı kirâm ve mevâli-i izâm hazerâtına ve müderrisîn efendilere tezâkir irsâli için İstanbul kadısı efendiye tahvil kaleminden tezkireler tahrîr olunup Çavuşbaşı ağa tarafından Çavuşân-ı divân ile irsâl olunur. ...*” (a.g.e, s. 62).

³⁰ *Telhîsü'l-beyân*, s. 78.

asâlarını da bırakarak geri dönerlerdi³¹. Padişah sabah namazını kıldıktan sonra “Muâyede-i umum” denilen tebrik mahalline gitmek için haber beklerdi. Daha sonra padişah, Bâbüssaâde’ye hareket edip taht-ı hümâyûna yaklaştığında çavuşlar alkışa, mehterhâne de çalmaya başladılar. Bu sırada devlet erkânı da taht-ı hümâyûnun etrafında yerlerini alırdı. Bu tertib içerisinde çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsı sîm asâlarıyla taht-ı hümâyûnun karşısında sağ tarafa yakın bir şekilde ayakta dururlardı³².

Padişah’ın taht-ı hümâyunda yerini almasıyla başlayan tebrik merâsiminde orada bulunan devlet erkânı belirli teşrifat kaideleri içerisinde tebriklerini yaparlardı. Divân hizmetkârlarından sayılan çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsının da bu merasim sırasında görevleri bulunmakta idi. Tebrik sırası sadrazama geldiğinde, ellerinde gümüş asâ ile merasime nezâret eden çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdâsı, yerlerinden ayrılarak divanhâneye giderler ve teşrifat gereğince sırasını beklemekte olan sadrazamın yanına gidip sıranın kendilerine geldiğini bildirirlerdi³³. Bunun üzerine sadrazam kalkar, çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdâsı da geldikleri gibi sîm asâlarını yere vurarak kendisini tebrik mahalline getirirlerdi. Ardından çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdâsı kendi yerlerine geçerlerdi.

Sadrazam ve sırasıyla diğer devlet erkânının da tebriklerinin ardından ilmiye sınıfının tebrik merasimi başlardı. Burada da çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsı, şeyhülislâmı haberdar etmek amacıyla yerlerinden ayrılırlar ve eski divanhâneye gidip şeyhülislâmın gelişine nezaret ederlerdi. Onların boşalan yerlerine daha önce olduğu gibi iki kapıcıbaşı ağa geçerdi. Şeyhülislâm’ın tebriğinin ardından kazaskerler, ma’zul sancak beğleri, altı bölük ağaları ve maiyyetleri ve yeniçeri ağası ve ocağı gelirlerdi. Bunların da tebriklerinin ardından merasime nezâret eden çavuşbaşı ile maiyyeti ve kapıcılar kethüdâsı, kapıcılar kâtibi etek öperler ve en son teşrifatçının tebrikiyle bayram merâsimi sona ererdi³⁴.

³¹ *Teşrifât-ı Kadîme*, s. 44-45.

³² *a.g.e.*, s. 47.

³³ *Telhîsü'l-beyân*, s. 79; Çavuşbaşı ile kapıcılar kethüdâsı ilk önce sadrazamı daha sonra şeyhülislâmı davet için gittiklerinde kendilerinin yerlerinde iki kapıcıbaşı dururdu (*Teşrifât-ı Kadîme*, s. 48-49).

³⁴ *a.g.e.*, s. 48-51.

Bu merasimin ardından padişah içeri girerek elbisesini değiştirir ve alayla bayram namazına gitmek için hazırlanırdı. Bu sırada Bayram Alayı da yerini alır ve padişahın önünden camiye gidilerek bayram namazı edâ edilirdi. Sözkonusu Bayram Alayı'nda tertib üzere başta padişah hocaları, ondan sonra kapıcıbaşı ağalar, tevkîî, defter emini, şikk-ı sâni ve sâlis defterdarları, reisülküttâb, vüzerâ ve sadrazam, mirâhur-ı sâni ağa ve onu takiben çavuşbaşı ağa gelirdi. Padişah da en sonda yerini alırdı. Namazın edâsından sonra padişah aynı alayla saraya geri dönerdi³⁵.

II. ELÇİ KARŞILAMALARINDA

A. Karşılanması ve Sadrazam Tarafından Kabûlü

Osmanlı Devleti'ne dünyanın dört bir yanından gelen hıristiyan ve müslüman elçilerin karşılanması, sadrazam ve padişah tarafından kabulü merasimle yapılır ve bu merasimlerde teşrifâtî kurallara çok önem verilirdi. Gelen elçilerin karşılanması, geldikleri istikamet ve ülkelere göre değişiklik göstermekteydi. İran, Buhara ve Hint taraflarından gelen elçiler ilk önce Üsküdar'dan alınıp karşıya geçirilir ve bir konakta misafir edilirdi. Bu karşılama işinde vazifeli olanlar arasında çavuşbaşı da bulunmakta olup mühim bir görevi yerine getirmekteydi. Elçiyi verilen emre göre bazen Üsküdar'da bazen de Sirkeci tarafındaki bir iskelede maiyyetindeki bazı çavuşlar ile birlikte karşılama ve ikâmet edeceği konağa götürmek onun başlıca vazifelerindendi. Avrupa'dan gelen elçiler ise karayolundan geliyorlar ise Küçük Çekmece civarında konaklarlar ve yine çavuşbaşı tarafından karşılanarak konaklarına götürülürlerdi. Hıristiyan devletlerin elçileri XVII. yüzyıl ortalarına kadar İstanbul Çemberlitaş'daki Elçi Hanı'nda kalırlardı. 1056 (1646) tarihinden itibaren ise Avrupalı elçiler Galata ve Beyoğlu'nda kendi sefârethânelerinde ikamet etmeye başlamışlardı.

Gelen elçiler ilk önce sadrazam daha sonra da padişah tarafından kabul edilirdi. Bu kabul merasimleri elçinin büyük veya orta elçi olmasına göre değişiklik arzietmekteydi. İstanbul'a yeni gelen bir elçinin Paşakapısı'na giderek sadrazama

³⁵ Ahmed Cevad Paşa, *Târih-i Askerî-i Osmanî*, I, s. 199-200'den naklen; Mehmed Zeki, *a.g.m.*, 758-59; Bayram alayı hakkında geniş bilgi için bkz: *Teşrifât-ı Kadîme*, s. 52-58.

itimadnâmesini takdim etmesi gerekmekteydi. Padişah'ın izninden sonra elçi merâsimle sefârethânededen alınıp Tophâne iskelesine götürülür, oradan da çavuşbaşının kendisine mahsus yedi çifte kayığı ile Kireç ya da Vezir iskelesine getirilirdi. Burada elçiyi çavuşbaşı, çavuşlar emini ve çavuşlar kâtibi karşılardı. Beraber Kireçci başı odasına girilerek elçiye kahve, tatlı, gülsuyu ve buhur ikram edilir ve kendisini Paşakapısı'na götürecektir alay hazırlanıncaya kadar oturulurdu.

Alay hazırlandıktan sonra hareket edilir, en geride bulunan sefir büyük elçi ise çavuşbaşı elçinin önünde bulunup elçinin başkâtibi ile beraber gider ve elçi arkalarından gelirdi. Eğer sefir orta elçi ise çavuşbaşı o zaman elçinin yanında ve sağ tarafında bulunurdu. Paşakapısı'na gelen elçi sadrazama mahsus binek taşında, çavuşbaşı da kendi binek taşında attan inerdi. Kanun üzere çavuşbaşı, attan iner inmez hemen Bâbîâli ricâline iltihak ederdi. Elçiyi merdiven başında divân-ı hümâyûn tercümânı karşılar, mihmandarı ile çavuşlar kâtibi ve emini önüne düşerek Arzodası'na götürürlerdi. Başka bir kapıdan ise sadrazam sağ tarafında sadâret kethüdâsı, sol tarafında kapıcılar kethüdâsı ve önünde de Bâbîâli ricâli olarak Arzodası'na girerdi. İki tarafa selâm veren sadrazamın selâmını duâcı çavuş yüksek sesle alır ve yerine otururken de divân çavuşları alkış yapardı. Sadrazam sedirin köşesine oturur, sağında reisülküttâb, çavuşbaşı, tezkireciler ve mektubcu; solunda ise sadâret kethüdâsı ile yeniçeri orta zâbitlerinden dördü bulunurdu. Bir iskemleye oturtulan elçi sadrazam ile görüşerek itimadnâmesini takdim ederdi. Elçi'ye hi'atlar giydirildikten sonra merâsimin sonunda elçinin dönüşü ve tekrar Vezir veya Kireç iskelesine varışı aynı alayla olurdu. Yalnız dönüş yolundaki alayda çavuşbaşı ağa bulunmazdı³⁶.

B. Padişah Tarafından Kabûlü

Osmanlı Devleti'ne gelen elçilerin huzura kabûlleri, ulûfe divânı ya da galebe divânı da denilen kapıkulu ocaklarına maaş verilen günde yapılırdı. Elçinin sadrazam ile görüştüğünden sonra padişahın huzuruna çıkması için genellikle sözkonusu ocakların maaş günü beklenirdi. Zamanı geldiğinde divân-ı hümâyûna davet edilen elçi,

³⁶ Uzunçarşılı, *Merkez*, s. 284-288.

Paşakapısı'nın karşısındaki Alay köşkü altına geldiğinde sadrazamın Paşakapısı'ndan çıkması için bir müddet bekletilirdi. Sadrazam çıkarken elçinin yanındaki çavuşbaşı ağaya selâm verir ve elçiye de bakarak ileri geçer ve ardından elçi alayı hareket ederdi³⁷. Saraya gelindiğinde elçi, Orta kapı'da attan iner ve kendisini divân-ı hümayûn tercümanı karşılayarak kapıcıbaşılara mahsus nöbet odasına götürür ve biraz istirahat ettirirdi. Bir süre sonra çavuşbaşı gümüş asâsıyla ve çavuşlar kâtibi ve emini de kıyafetleriyle elçinin önüne düşerek Orta kapı'dan içeriye girilirdi. Elçi Kubbealtı'na yaklaştığında kapıcılar kethüdâsı, elçi ile beraber gelmekte olan çavuşbaşığı Kubbe altı'nın divanhâne kapısı dışında sîm asâsı ile karşılayarak selâmlar ve birlikte elçinin önünde divanhâne-i hümayûna girerlerdi³⁸.

Gelen elçinin müslüman ya da hıristiyan oluşuna göre divanhâne kapısından girişte karşılama merasimi farklı olurdu. Elçi divanhâneye girip sadrazamın eteğini öptükten sonra kendisi için belirlenen yere oturur ve yeniçerilere ulufe dağıtılması işlemlerini seyrederdi. Bu işlerden sonra yemek verilir, çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdâsı da sofraların kuruluşuna nezâret ederdi³⁹. Gerek müslüman gerekse hıristiyan elçiler iskemlede oturarak veziriazamın sofrasında yemek yerlerdi. Yemeğin ardından elçi ellerini yıkar ve daha sonra çavuşbaşı tarafından divanhânedan çıkarılarak hazine önüne götürülür, orada kendisine ve maiyyetine hil'atler giydirilirdi⁴⁰. Burada bir müddet istirahat eden elçi yeniçeri ağası, kazaskerler, veziriazam ve vezirlerin huzura girişlerinden sonra iki kapıcıbaşının kolları arasında Arzodasına girer ve kendisine yer öptürülürdü. Getirdiği hediyeleri kapıcılar, Arzodası'nın penceresinin önünden geçirip iç hazine adamlarına teslim ederlerdi. Elçi, padişahın huzurunda getirdiği nâme-yi en alta duran vezire, o da en üst taraftaki vezire vermek suretiyle nâme sadrazama ulaşır, o da bunu padişahın tahtının sol yanındaki yastığın üzerine koyardı. Bu sırada padişah tarafından birkaç kısa sual ve cevaptan sonra bizzat padişah "izin" dediğinde, elçiye yer öptürülüp maiyyetiyle beraber çıkartılır ve geldiği tertip

³⁷ *Teşrifât-ı Kadîme*, s. 68-69.

³⁸ *a.g.e.*, s. 71.

³⁹ *a.g.e.*, s. 74.

⁴⁰ "Ve elçileri şevketlü Pâdişah âlem-penâh hazretlerine buluşdurmakda kanun budur ki Divân-ı hümayûn'da ba'de't-tâmelçi ellerin yudukdan sonra Ç a v u ş b a ş ı işaretiyle divanhânedan çıkarılıp hazine önünde hil'atler giydirilür ve andatevkîf üdirilür." (TAPK , 514).

üzere kaldığı konak ya da sefârethânesine götürülürdü. Yalnız dönüş yolunda çavuşbaşı bulunmaz, onun yerine çavuşlar kâtibi ve emini giderdi⁴¹.

---

⁴¹ "... Elçiler avdet eyledikde **Çavuşbaşı ağa** ile gitmek mu'tâd değildir. Çavuşlar kâtibi efendi ve emini ağa götürürler." (Teşrifât-ı Kadîme, s. 77-78).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinden itibaren varlığı bilinen divân-ı hümâyûn çavuşbaşı hakkında ilk bilgilere Fâtih Kanunnâmesi'nde rastlanmaktadır. Burada, çavuşbaşının bir divân hizmetkârı olduğu ve saraya gelen devlet erkânının karşılanmasıyla vazifeli olduğu belirtilerek daha fazla bir açıklama yapılmamaktadır. XVI. yüzyıla gelinceye kadar da devrin kaynaklarında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

XVI. yüzyıldan itibaren artan kaynaklardaki bilgiler ışığında çavuşbaşının, divân-ı hümâyûn toplantıları sırasında düzenin sağlanması ve gelenlerin karşılanması, yabancı ülkelerden gelen elçilerin karşılanması ve divâna götürülmesi gibi önemli teşrifatî görevleri bulunmaktadır. Aynı zamanda divânda adlî konularda verilen hükümlerin yerine getirilmesinde de padişah ve sadrazamın her an emrindedir. Aralarında yüksek rütbeli devlet adamlarının da bulunduğu kişilerin verilen emir doğrultusunda tutuklanması, hapsedilmesi, öldürülmesi, teftiş edilmesi ve sürgün gibi çeşitli cezaların infâzı çavuşbaşıya havâle edilebilmekteydi.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devlet bürokrasisindeki değişiklikler doğrultusunda çavuşbaşının da görevlerinde genişlemeler olmuştur. Devlet işlerinin divân-ı hümâyûndan sadrazamın Paşakapısı'ndaki hususî divânına kayması ile çavuşbaşı da sadrâzamın icraî işlerinin takibinde önemli bir konuma gelmiştir.

XVIII. yüzyıl boyunca da önemini koruyan divân-ı hümâyûn çavuşbaşılığı 1836 tarihinde kaldırılarak *Divân-ı deâvî nezâreti* ismini almış, bu da zamanla Adliye Nezâreti ve Cumhuriyet'ten sonra da Adliye Vekâleti'ne dönüşmüştür.

EKLER

DİVÂN-I HÜMÂYÜN ÇAVUŞBAŞILARI

Adı	Tayin Tarihi	Azıl Tarihi	Görev Süresi	Önceki Görevi	Sonraki Durumu	Kaynak
Süle Çavuş			783 görevli (1381-82)			Âşıkpaşa-zâde, s. 58; Neşri, s.207.
Ahmed Çavuş			868 görevli (1463-64)			Âşıkpaşa-zâde, s. 168; Neşri, s.775.
Mahmud Bey			16 C 909 görevli (5.12.1503)			Ö L. Barkan, "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", 328.
Lütfi Bey		19 Ra 920 (14.05.1514)			Sol kol ulûfçecileri ağası	Münşeatü's-selâfîn, I, 397.
Şüca' Bey	19 Ra 920 (14.05.1514)		B 921 görevli değil (08-09.1515)	Sağ kol ulûfçecileri ağası		Münşeatü's-selâfîn, I, 397, 469.
Sofu oğlu Mehmed			1 Z 930 görevli (29.09.1524)			Tabakâtü'l-memâlik, vr.121a-121b; Künhü'l-ahbâf, vr. 299b.
Mehmed Bey		N 938 (04-05.1532)	S 936 görevli (10.1529)		Mirâhur-ı sâni	KK. 1764, s. 89, 170.
Hüseyin Bey		N 938 (04-05.1532) C 941 (12.1534)	2 yıl 9 ay		Mirâhur-ı sâni	KK. 1764, s. 170, 237, 244.
Hasan Bey		C 941 (12.1534)	R 942 görevli (09-10.1535)	Dergâh-ı âli çavuşu		KK. 1764, s. 244, 249, 263.
Ali Ağa			Ca 948 görevli (08-09.1541)			Peçuyf, I, 230.
Mahmud Bey			M-B 950 görevli (04-10.1543)			KK. 1765, vr. 16b, 26a, 30b, 32b, 35a.
Şüca' Bey		L 960 (09-10.1553)	M 955 görevli (02-03.1548)		Kefe vilâyeti sancak beyi	KK. 1766, s.7; MAD.7118, s.4,96; KK. 664 mülk., s. 80,82,83; KK. 63, s.526/1.
Sinan Ağa		L 960 (09-10.1553) 7 B 968 (23.03.1561)	7 yıl 9 ay		Müttekaid	KK. 1766, s. 7, MD. 4, s. 198/2058; KK. 210, s. 243; A.RSK. 1455, s. 12.
Mehmed Çavuş		7 B 968 (23.03.1561)		Çavuşlardan subaşı		MD. 4, s. 198/2059.

Adı	Tayın Tarihi	Azıl Tarihi	Görev Süresi	Önceki Görevi	Sonraki Durumu	Kaynak
Mustafa Ağa		Ş-Z 973 (02-07.1566)	22 C 972 görevli (25.01.1565)	Kapıcıbaşı	Vefat	KK.219, s.7; KK.225, s.85; MD.6, s.429 913; MAD. 2775, s. 807/2, 925/2, 966/2.
Burunsuz Çavuş	Ş-Z 973 (02-07.1566)	M-Ca 976 (06-11.1568)	2 yıl			Künhü'l-ahbâr, vr. 460a; Selânikî, I, 25- 27, 73.
Bektaş oğlu Mehmed Ağa	M-Ca 976 (06-11.1568)	M-Ca 976 (06-11.1568)			Yeni Çavuşbaşı olmuş iken öldürülmüş.	MD. 7, s. 857/2347; Selânikî, I, 76.
Mustafa Ağa			Selb-i C 978 görevli (29.11.1570)			KK. 78, s. 42/7.
Hasan Ağa			13 N 980 görevli (17.01.1573)			KK. 225, s. 168.
Mustafa Ağa			23 N 981 görevli (17.01.1574)			MD. 23, s. 257/538.
Hasan Ağa	18 N 982 (1.01.1575)	(986) (1578-79)	28 Ra 984 görevli (26.06.1576)	Dergâh-ı âli çavuşu		KK. 230, s. 293; MD. 37, s. 14/158; Selânikî, I, 104-105; Sicill, s. 606.
Hızır Ağa	(986) (1578-79)	8 R 999 (3.02.1591)	987-999 görevli (1579-91)		Vefat	KK. 665, s. 48, 49; KK. 251, s. 254; Selânikî, I, 230; Sicill, s. 668.
Koca Hüseyin Çavuş	8 R 999 (3.02.1591)	18 B 999 (12.05.1591)	3 ay 9 gün	Dergâh-ı âli çavuşu	Mütetkaid	Selânikî, I, 230, 241; Sicill, s. 699.
Mustafa Ağa	18 B 999 (12.05.1591)	17 Ra 1000 (2.01.1592)	8 ay	Sâbık şehremini	Bölük ağası	KK. 126, s. 282, 284; Selânikî, I, 241, 259, 261-62; Sicill, s. 1181.
Çoban Süleyman Ağa (1)	17 Ra 1000 (2.01.1592)	16 S 1005 (8.10.1596)	4 yıl 9 ay	Gurebâ-i yemîn ağası		A.RSK. 1474, s. 169; Selânikî, I, 261- 262; II, 631-632; Naimâ, I, 128.
Kettâfî Ömer Ağa	16 S 1005 (8.10.1596)	Evâsıt-ı R 1007 (10-19.11.1598)	2 yıl 2 ay	Matbah emini		A.RSK.1474,s.169; Selânikî, II, 809,830 H.Beyzâde,s.200;Peçuyî,II,206;Sicill,1326
Kurd Paşalı Mustafa Ağa	Evâsıt-ı R 1007 (10-19.11.1598)	Evâsıt-ı R 1008 (1-9.11.1599)	1 yıl		Ma'zul	KK. 138, vr. 12a; Selânikî, II, 809, 830.
Kazgancı-zâde Ömer Ağa	Evâsıt-ı R 1008 (1-9.11.1599)	C-R 1012 (11-12.1603)	4 yıl	Matbah emini		A.DVN,dos.87,dos.9/61;KK.152,vr.21a, Selânikî, II, 830; Sicill, s. 1312.

Ađı	Tayin Tarihi	Azil Tarihi	Görev Süresi	Önceki Görevi	Sonrakı Durumu	Kaynak
Çoban Süleyman Ağa (2)	C-R 1012 (11-12.1603)		1012-1019 görevli (1603-1611)			A.DVN, dos. 13/48; Müh. Zeyli, nr.7, s.35/84; MAD.7422, s.6; KK. 3398, s. 2; Topçular Kâtibi, s. 389,440,446.
Mustafa Bey		N 1024 (09-10.1615)	17 R 1023 görevli (26.05.1614)	Kapıcılar kethüdâsı		A.Emiri-I.Ahmed, nr.493, 803; Topçular Kâtibi, s. 504,506.
Mere Hüseyin Ağa	N 1024 (09-10.1615)					Topçular Kâtibi, s. 504, 506.
Ali Çavuş			1 B 1027 görevli (24.06.1618)			KK. 666, s. 160.
İbrahim Ağa	19 M 1028 (05.01.1619)		R-Za 1028 görevli (03-11.1619)			KK. 666, s. 229, 256, 286, 378; KK. 175, vr. 27b.
Hüseyin Ağa			R-C 1029 görevli (03-05.1620)			KK. 666, s. 378; MAD. 1606, s. 5.
Mustafa Ağa		15 R 1030 (9.03.1621)			Dergâh-ı âli kapıcıbaşı	KK. 257, s. 29.
Mehmed Ağa	15 R 1030 (9.03.1621)			Veziriazam hazinedarbaşı		KK. 257, s. 29.
Mahmud Ağa		(B 1031) (05-06.1622)		Mirâhur-ı sâni		Solak-zâde, s. 717; Sicill, s. 907.
Arnavut Ali Çavuş	(B 1031) (05-06.1622)		B 1031 görevli (05-06.1622)			Peçuyî, II, 388.
Halıcı-zâde Mustafa Ağa	1 Ş 1031 (11.06.1622)		Ş-Z 1031 görevli (06-10.1622)	Emekdarıardan		KK. 257, s. 92; Topçular Kâtibi, s. 609, 612; Naimâ, II, 213; Sicill, s. 1196.
Ali Ağa	Evâhir-i L 1032 (18-27.08.1623)	12 Ra 1036 (1.12.1626)	3 yıl 4 ay	Kapıcılar kethüdâsı	Yeniçeri ağası	A.NŞT.1251, s.8/3; MAD.5510,s.4; Topçular Kâtibi,s.657; Naimâ,II,401-402.
Hasan Ağa	R 1036 12.1626-01.1627		R 1038 görevli (11-12.1628)			Topçular Kâtibi, s. 657, 702.
Mustafa Ağa	B 1041 (01-02.1632)	10 Ş 1042 (19.02.1633)	1 yıl		Dergâh-ı âli kapıcıbaşı	A.RSK. 1502, s.47; A.RSK.1501, s.32; MAD. 5682, s.5; Topçular Kâtibi, s.765.

Adı	Tayın Tarihi	Azıl Tarihi	Görev Süresi	Önceki Görevi	Sonraki Durumu	Kaynak
Boynu Eğri Durak Ağa (1)	10 Ş 1042 (19.02.1633)	3 M 1054 (12.03.1644)	11 yıl	Sâbık bölük ağası	Karaman beylerbeyi	A.RSK.1502, s. 47; Naimâ, IV, 65-66; H. Beyzâde, s. 392; Vecihî, vr. 9b. KK. 258, s. 45.
Hasan Ağa		13 Ca 1054 (18.07.1644)			Mirâhur-ı sâni	
Müstedam Ağa-zâde Mustafa Ağa	13 Ca 1054 (18.07.1644)	15 L 1055 (4.12.1645)	1 yıl 5 ay	Dergâh-ı âli kapıcıbaşı	Dergâh-ı âli kapıcıbaşı	KK. 258, s. 41; MAD. 416, s. 6-7.
Hamza Paşa-zâde Mehmed Ağa	29 Za 1055 (17.01.1646)			Dergâh-ı âli kapıcıbaşı		A.RSK. 1517, s. 63.
Boynu Eğri Durak Ağa (2)	29 B 1056 (9.09.1646)			Sâbık Karaman beylerbeyi	Kastamonu beylerbeyi	A.RSK. 1497, s. 10/2; Naimâ, IV, 245-246.
İbrahim Ağa		B 1057 (08.1647)				Naimâ, IV, 245-246.
Boynu Eğri Durak Ağa (3)	B 1057 (08.1647)	19 B 1058 (9.08.1648)	1 yıl	Sâbık Kastamonu beylerbeyi		A.RSK. 1497, s. 10/2; KK. 260, s. 116, 120; Naimâ, IV, 245-246, 335.
Abdülfettah Ağa	19 B 1058 (9.08.1648)	3 N 1060 (30.08.1650)	2 yıl			A.RSK. 1497, s. 10/2; Naimâ, IV, 335, 340-341.
İbrahim Ağa (1)	3 N 1060 (30.08.1650)	29 Za 1061 (13.11.1651)	1 yıl 3 ay	Sipâhî ağası		A.RSK.1497, s.10/2; A.RSK.1519, s.82; A.RSK. 1522, s. 19; KK. 72, s.118,341.
Mahmud Ağa	29 Za 1061 (13.11.1651)	21 Ra 1065 (29.01.1655)	3 yıl 2 ay	Dergâh-ı âli kapıcıbaşı	Ma'zul	A.RSK. 1497, s. 10/2; A.RSK. 1522, s. 177; A.RSK. 1529, s. 8; Sicill, s. 908.
Ahmed Ağa	21 Ra 1065 (29.01.1655)	20 Ş 1065 (25.06.1655)	4 ay	Silâhdar Ağası	Ma'zul	A.RSK. 1529, s. 8, 49; Naimâ, VI, 40; Sicill, s. 146.
İbrahim Ağa (2)	20 Ş 1065 (25.06.1655)			Çavuşbaşı		A.RSK. 1529, s. 49.
Mahmud Ağa		9 Ca 1066 (6.03.1656)	21 Ra 1066 görevli (18.01.1656)			A.RSK. 1529, s. 158, 169; Naimâ, VI, 158.
Mustafa Ağa	9 Ca 1066 (6.03.1656)			Sefer çavuşbaşı		A.RSK. 1529, s. 193.

Adı	Tayın Tarihi	Azıl Tarihi	Görev Süresi	Önceki Görevi	Sonraki Durumu	Kaynak
İbrahim Ağa	18 Z.1066(ibka) (7.10.1656)		16 Za 1067 görevli (26.08.1657)			A.RSK. 1531, s. 7; KK. 270, s. 32, 67; KK. 261, s. 7.
İsmail Ağa			S 1068 görevli (11-12.1657)			Naimâ, VI, 323; Vecihî, vr. 79b.
İbrahim Ağa			N 1071 görevli (04-05.1661)			KK. 217, s. 145.
Salih Ağa		B 1072 (02-03.1662)			Yeniçeri ağası	Râşid, I, 23.
Ahmed Ağa			1073 görevli (1662-63)			Râşid, I, 33.
İbrahim Ağa		1075 (1664-65)			Yeniçeri ağası	A.Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri (I. Ahmed devri), IX/1, 380.
Mahmud Ağa			R-L 1076 görevli (10.1665-04.1666)			A.RSK, dos. 29/63; dos. 77/31; KK. 7516, s. 99.
Karakaş Ali Ağa		Za 1078 (04-05.1668)			Silistre eyaleti beylerbeyi	Râşid, I, 148-49.
Zulfikâr Ağa	Za 1078 (04-05.1668)	1080 (1669-70)	2 yıl	Has Oda'dan çıkma	Ma'zul	Râşid, I, 148-49; Sicill, s. 1720.
Sarı Süleyman Ağa	R 1080 (08-09.1669)	22 Za 1083 (11.03.1673)	3 yıl 7 ay	Dergâh-ı âli kapıcıbaşı	Sadâret-kehtüdâsı	Zübde-i Vekayîât, s. 35; Râşid, I, 292; Sicill, s. 1550.
Mehmed Ağa	22 Za 1083 (11.03.1673)	26 Za 1087 (30.01.1677)	3 yıl 11 ay	Hademme-i harem-i has'dan rikabdar	Trablusşam beylerbeği	İ.Emin-Saray.nr.1464; Zübde-i Vekayîât, s. 35, 80; Râşid, I, 336.
Mehmed Ağa	26 Za 1087 (30.01.1677)		1088-1090 görevli (1677-79)	Huddâm-ı havâsdan rikabdar		İ. Emin-Teveihat, nr. 493, 513; Zübde-i Vekayîât, s. 80.
Mahmud Ağa			L 1093-M 1095 grv. (10.1682-01.1684)			KK. 670, s. 3, 13, 15, 18.
Mehmed Ağa		Ş 1095 (07-08.1684)			Vezirlikle Rumeli eyaleti verilmiş	Zübde-i Vekayîât, s. 177; Râşid, I, 444; Sicill, s. 1031.

Adı	Tayın Tarihi	Azıl Tarihi	Görev Süresi	Önceki Görevi	Sonraki Durumu	Kaynak
Boşnak Ahmed Ağa		Z 1096 (10-11.1685)	22 S 1096 görevli (27.01.1685)		Kasımonu Sancağı verilmiş (iki tuğ ile)	Silahdar, 217, 248; KK. 684, s. 44.
Çalık Ali Ağa	Z 1096 (10-11.1685)	12 Z 1097 (30.10.1686)	1 yıl	Sadr-ı şâbık Karaca Mustafa Paşa'nın kapıcılar kethüdüası	Vezirlikle Sakız muhâfızası	Silahdar, 217, 248; Sicill, s. 282.
Mustafa Ağa (Haseki)	12 Z 1097 (30.10.1686)	1099 (1687-88)	7 Ca 1098 görevli (21.03.1687)	Rikabdârlıktan mütekeaid	Ma'zul	İ. Emin-Saray, nr. 626; Silahdar, 248; Sicill, s. 1139.
Salt Ahmed Ağa	29 R 1099 (02.03.1688)	M 1100 (03.1688)			Vezirlikle Şam eyâleti verilmiş	KK. 673, s. 2,5,7,8; Zübde-i Vekayıât, s. 307; Râşid, II, 61.
Mehmed Ağa	M 1100 (03.1688)		N 1102 görevli (06.1691)	Kasabbaşı		MD.99, s.141/2; Zübde-i Vekayıât, s.307, 344, 398a; Râşid, II, 61, 160.
Hasan Ağa			(N) 1105 görevli (04-05.1694)			Zübde-i Vekayıât, s. 482.
Mustafa Ağa	N-Z 1105 (04-08.1694)	N 1106 (04-05.1695)	1 yıl	Dergâh-ı âli kapıcıbaşı	Sadâret kethüdüası	Zübde-i Vekayıât, s. 540; Râşid, II, 320; Sicill, s. 1184.
Abdi Ağa	N 1106 (04-05.1695)	5 R 1108 (31.10.1696)	1,5 yıl	Kapıcılar kethüdüası	Sadâret kethüdüası	Zübde-i Vekayıât, s. 540, 601; Râşid, II, 320; Sicill, s. 51.
İbrahim Ağa (Kıtuçuk)	1108 (1696-97)			Başbâkikulu	Müttekaid	Sicill-i Osmanî, s. 739.
Mustafa Ağa			M 1109 görevli (07-08.1697)			İ. Emin-Tevcihat, nr. 1158.
Mustafa Ağa	1010 (1698-99)			Sipâhi ağası	Ma'zul	Sicill-i Osmanî, s. 1131.
Kadı Halil Ağa (1)	1110 (1698-99)			Dergâh-ı âli kapıcıbaşı		Mür'î't-tevârih, I, 157; Sicill, s. 570.
Mustafa Ağa		S 1113 (07-08.1701)	17 L 1111 görevli (7.04.1700)			İ. Emin-Saray, nr. 1915; İ. Emin-Tevcihat, nr.1158; Zübde-i Vekayıât,s.715.
Yusuf Ağa	S 1113 (07-08.1701)	24 Z 1113 (21.05.1702)	10 ay	Sadrazamın kapıcılar kethüdüası	Sadâret kethüdüası	Zübde-i Vekayıât, s. 715, 725.

Adı	Tayin Tarihi	Azil Tarihi	Görev Süresi	Önceki Görevi	Sonraki Durumu	Kaynak
Çalık Mehmed Ağa	24 Z 1113 (21.05.1702)		Ra 1114 görevli (07-08.1702)	Mirâhur-1 sâni		İ. Emin-Tevcihat, nr. 1047; Zübde-i Vekayîât, s. 725.
Osman Ağa	Ca 1114 (09-10.1702)				Sadâret kethüdâsı vekili	İ. Emin-Saray, nr. 1682; Zübde-i Vekayîât, s. 740; Sicill, s. 1284-85.
Ali Ağa	Ra 1115 (07-08.1703)	4 C 1115 (15.10.1703)	3 ay	Dergâh-î âli çavuşu	Ma'zul ve Boğazkesen kalesine kal'abend	Zübde-i Vekayîât, s. 829; Râşid, III, 91-92; Sicill, s. 234.
Türk Ahmed Ağa (I)	4 C 1115 (15.10.1703)	10 L 1116 (5.02.1705)	1 yıl 4 ay		Ma'zul	İ. Emin-Saray, nr. 2252; Zübde-i Vekayîât, s. 828-829; Râşid, III, 91-92.
İbrahim Ağa	10 L 1116 (5.02.1705)			Cizye muhâsebecisi		A.RSK. 1563, s. 96.
Yusuf Ağa		26 L 1117 (10.02.1706)	Ca-C 1117 görevli (08-10.1705)		Kendi talebiyle ma'zul	Müh. Zeyli 12, s. 53/206, 65/261; Râşid, III, 185; Sicill, s. 1688.
Frenk Osman Ağa	26 L 1117 (10.02.1706)	6 R 1118 (16.07.1706)	5 ay	Mirâhur-1 evvel	Mirâhur-1 evvel	Râşid, III, 185, 204; Sicill, s. 1304-05.
Şehri Mehmed Ağa	6 R 1118 (16.07.1706)	19 Ş 1119 (14.11.1707)	1 yıl 4 ay		Hastalıktan vefat	Râşid, III, 204, 236; Sicill, s. 1572.
Mehmed Ağa	19 Ş 1119 (14.11.1707)	Evâhir-i C 1120 (6-15.09.1708)	10 ay	Sadrâzam-1 sâbık Râmi Mehmed Paşa kethüdâsı	Mirâhur-1 sâni	Râşid, III, 236, 250; Sicill, s. 1076.
Şatır Ali Ağa	Evâhir-i C 1120 (6-15.09.1708)					Râşid, III, 250.
Mehmed Ağa (Salma)	1122 (1710-11)			Sâbık Mirâhur-1 sâni		Sicill-i Osmanî, s. 951.
Viranşehirli Ahmed Ağa	26 M 1123 (16.03.1711)	1 Za 1123 (11.12.1711)	7 ay	Bolu voyvodası	Ma'zul	Râşid, III, 350, 373; Sicill, s. 147.
ZuüfîkârEfendi-zâde Kara Osman Ağa	1 Za 1123 (11.12.1711)	9 Ra 1124 (15.04.1712)	4 ay	Sâbık Başbâkikulu	Ma'zul	Râşid, III, 373, 379; Sicill, s. 1306.
Hacı Ali Ağa	9 Ra 1124 (15.04.1712)	15 L 1124 (14.11.1712)	7 ay	Sâbık Mirâhur-1 sâni	Ma'zul	Râşid, III, 379, 387; Sicill, s. 274-75.

Adı	Tayın Tarihi	Azil Tarihi	Görev Süresi	Önceki Görevi	Sonraki Durumu	Kaynak
Türk Ahmed Ağa (2)	15 L 1124 (14.11.1712)			Sâbıkâ Çavuşbaşılıktan ma'zul		Râşid, III, 387.
Halepli Abdurrahman Ağa	10 Ca 1125 (4.06.1713)	1127 (1715)	5 Ca 1125 görevli (30.05.1713)	Sâbık Başbâkikulu	Halep beylerbeyi	İ.Emin-Saray, nr. 3057; Râşid, IV, 7,140; Sicill, s. 85.
İsmail Ağa	Za 1127 (10-11.1715)		N 1128 görevli (08-09.1716)	Sadrzamanın Harem kethüdâsı		Râşid, IV, 159, 282.
Lipovalı Ahmed Ağa (1)	L 1128 (09-10.1716)	3 Ra 1129 (15.02.1717)	4-5 ay	Sadâret.kethüdâsı	Silahdar ağası	Râşid, IV, 330; Sicill, s. 147.
Kadı Halil Ağa (2)	3 Ra 1129 (15.02.1717)	R 1129 (03-04.1717)	1-2 ay	Dergâh-ı âli kapıcıbaşısı	Silahdar ağası	Râşid, IV, 330, 344; Sicill, s. 570.
Lipovalı Ahmed Ağa (2)	R 1129 (03-04.1717)			Silahdar ağası	Ma'zul	Râşid, IV, 344; Sicill, s. 147.
Ahmed Ağa (1)	1129 (1716-17)				Darphâne emini	Sicill-i Osmanî, s. 151.
Ebubekir Ağa (1)	Ca 1130 (04.1718)	Evâsıt-ı Ş 1134 (05-06.1722)	4 yıl 2 ay	Dergâh-ı âli kapıcıbaşısı	Darphâne emini	Râşid, V, 9, 236, 436; Sicill, s. 433.
Ahmed Ağa (2)	Evâsıt-ı Ş 1134 (05-06.1722)		1135 görevli (1722-23)		Darphâne emini	Râşid, V, 436; Âsım, s.19; Sicill, s.151.
Ebubekir Ağa (2)	B 1135 (04-05.1723)	13 Ra 1137 (29.11.1724)	1 yıl 7 ay	Darphâne emini	Vezirlikle Cidde ve Habeş valisi	İ. Emin-Saray, nr. 2927; Âsım, s. 234; Sicill, s. 433.
Mustafa Ağa	13 Ra 1137 (29.11.1724)	19 Ca 1139 (12.01.1727)	2 yıl 2 ay	Kapıcılar kethüdâsı	Vezirlikle Anadolu b. beyi olarak Bağdad'a	Mısır Müh., nr.3,s.214/524; Sicill,s.1185; Âsım,s. 234,440; İ.Emin-Saray, nr.3022.
İsmail Ağa	16 C 1139 (8.02.1727)	21 Ra 1143 (4.10.1730)	3 yıl 8 ay	Kapıcılar kethüdâsı	Ma'zul	A.RSK, nr. 1577, s.44; Âsım, s. 446; İ.Emin-Tevcihat, nr.1656; Sicill, s.1656.
Derviş Mehmed Ağa	21 Ra 1143 (4.10.1730)	(C) 1143 12.1730-01.1731	3 ay	Mîr-i alem	İdam olundu	İ.Emin-Tevcihat, nr.1656; Mür'i't-tevârih, I, 18-19.
Ahmed Ağa	(C) 1143 12.1730-01.1731	B 1143 (01-02.1731)	1 ay	Kapıcılar kethüdâsı	Mîrâhur-ı evvel	Sicill-i Osmanî, s. 198.

Adı	Tayın Tarihi	Azıl Tarihi	Görev Süresi	Önceki Görevi	Sonraki Durumu	Kaynak
Kel Ahmed Ağa	B 1143 (01-02.1731)	Ra 1144 (09.1731)	8 ay	Başbâkikulu	Sadâret kethüdâsı	Mür'î't-tevârih, I, 29; Sicill, s.214.
Süleyman Ağa	Ra 1144 (09.1731)	N 1144 (02-03.1732)	6 ay		Ma'zul	Sicill-i Osmani, s. 1534.
İvaz Mehmed Ağa	1145 (1732-33)	22 S 1148 (13.07.1735)	3 yıl	Başbâkikulu	Kaymakam-ı sadr-ı âli	Mür'î't-tevârih, I, 32,38-39; Sicill,s.843.
Ali Ağa	24 S 1148 (15.07.1735)	2 B 1148 (17.11.1735)	4 ay	Rikabda Kapıcılar kethüdâsı	Başbâkikulu	Sâmi Şâkir Subhi, I, 66b, 70a.
Murtaza Ağa	2 B 1148 (17.11.1735)	18 Ş 1148 (2.01.1736)	1,5 ay	Sadâret kethüdâsı		Sâmi Şâkir Subhi, I, 70a.
Ahmed Ağa	18 Ş 1148 (2.01.1736)	3 L 1150 (23.01.1738)	2 yıl 1,5 ay	Dergâh-ı âli Kapıcıbaşısı	Sadâret Kethüdâsı	A.RSK. 1572, s.59; Mür'î't-tevârih,I,78; Sicill, s. 220-21.
Derviş Mehmed Ağa	3 L 1150 (23.01.1738)	R 1153 (06-07.1740)	2,5 yıl	Başbâkikulu	İran elçisine mihmandar	A.RSK. 1572, s. 59; Mür'î't-tevârih, I, 102-103; Sicill, s. 413.
Salih Ağa	R 1153 (06-07.1740)	10 R 1155 (13.06.1742)	2 yıl	Çavuşbaşı vekili	Surre emini	A.RSK. 1570, s.3, 12; Sâmi Şâkir Subhi I, 178b, 212b; Sicill, s. 1461.
Sirozî Mehmed Ağa	10 R 1155 (13.06.1742)	26 S 1156 (21.04.1743)	9,5 ay	Silahdar ağası	Ma'zul	A.RSK. 1570, s. 3, 4; Sicill, s. 940.
Abdi Ağa (1)	26 S 1156 (21.04.1743)	7 Ş 1156 (25.09.1743)	5,5 ay	Başbâkikulu	Arpa emini	A.RSK. 1570, s. 3,4,20; Mür'î't-tevârih, I, 110-111; Sicill, s. 53.
Yeğen Ali Ağa	7 Ş 1156 (25.09.1743)	9 N 1159 (25.09.1746)	3 yıl	Arpa emini	Dergâh-ı âli cebecibaşısı	A.RSK. 1570, s. 3, 20; KK. 261/7, s.32, 439.
Abdi Ağa (2)	9 N 1159 (25.09.1746)	3 Ra 1160 (15.03.1747)	6 ay	Arpa emini	Sadâret kethüdâsı	A.RSK. 1570, s. 3, 20; Mür'î't-tevârih,I, 110-11, 132-133; Sicill, s. 53.
Mühtürdar Mustafa Ağa	3 Ra 1160 (15.03.1747)	20 B 1161 (16.07.1748)	1 yıl 4 ay	Dergâh-ı âli kapıcıbaşısı	Ma'zul	A.RSK. 1570, s. 3, 12; Sicill, s. 1140.
Giriđ Mustafa Ağa	20 B 1161 (16.07.1748)	12 S 1163 (22.01.1750)	1 yıl 6 ay	Başbâkikulu	Ma'zulen Gümülçine'ye nefy olundu.	A.RSK. 1570, s. 3, 4; Mür'î't-tevârih, I, 152-153; Sicill, s. 1132.

Adı	Tayın Tarihi	Azıl Tarihi	Görev Süresi	Önceki Görevi	Sonraki Durumu	Kaynak
Uzun İbrahim Bey	12 S 1163 (22.01.1750)	3 R 1163 (12.03.1750)	2 ay	Hademe-i saltanat-ı seniyyeden	Sadâret kethüdâsı	A.RSK. 1570, s. 3; A.RSK. 1588, s. 20.
Bosnavî Mehmed Ağa	3 R 1163 (12.03.1750)	26 S 1166 (1.01.1753)	2 yıl 9 ay	Silahdar ağası	Vezeret rütbesi verilmiş	A.RSK. 1570, s. 3; A.RSK. 1578, s. 8; Sicill, s. 1053.
Abdullatif Beğ (1)	26 S 1166 (1.01.1753)	7 L 1168 (17.07.1755)	2 yıl 6 ay	Sipâhi ağası	Sipâhi ağası	A.RSK. 1570, s. 2, 12; Sicill, s. 175.
Lârendevisânı Abdurrahman Bey	7 L 1168 (17.07.1755)	2 L 1169 (30.06.1756)	1 yıl	Dergâh-ı âli kapıcıbaşısı	Vezeretle Meraş eyaleti verilmiş	A.RSK. 1570, s. 2; Çeşmî-zâde, s. 17; Sicill, s. 96.
Ahishali Mehmed Ağa (1)	2 L 1169 (30.06.1756)	3 S 1171 (17.10.1757)	1 yıl 3 ay	Dergâh-ı âli kapıcıbaşısı	Başbâkikulu	A.RSK. 1570, s. 2, 4; Sicill, s. 1034.
Ali Ağa (1)	3 S 1171 (17.10.1757)	27 S 1171 (10.11.1757)	24 gün	Başbâkikulu	Ma'zul	A.RSK. 1570, s. 2, 4, 19; Sicill, s. 236.
Ahishali Mehmed Ağa (2)	27 S 1171 (10.11.1757)	27 Ra 1171 (9.12.1757)	1 ay	Başbâkikulu	Sadâret kethüdâsı	A.RSK. 1570, s. 2; A.RSK. 1588, s. 102-103; Mür'î't-tevârih, II.A, 14-15; Sicill, s. 1034.
Abdi Ağa	27 Ra 1171 (9.12.1757)	10 Ca 1171 (20.01.1758)	1 ay 10 gün	Kapıcılar kethüdâsı	Ma'zul	A.RSK. 1588, s. 103; Mür'î't-tevârih, II.A, 14-15; Sicill, s. 48.
Elbubekir Ağa	10 Ca 1171 (20.01.1758)	3 L 1171 (9.06.1758)	5 ay	Başbâkikulu	Ma'zul	A.RSK. 1570, s. 2, 4; Sicill, s. 427.
Kara Mahmud Paşa-zâde Mahmud Bey	3 L 1171 (9.06.1758)	10 S 1172 (13.10.1758)	4 ay	Mirâhur-ı sâni	Ma'zul	A.RSK. 1570, s. 2, 8; Mür'î't-tevârih, II.A, 15, 17, 88; Sicill, s. 910.
Selim Ağa	10 S 1172 (13.10.1758)	4 L 1172 (31.05.1759)	7,5 ay	Başbâkikulu		A.RSK. 1570, s. 2, 4; Sicill, s. 1487.
İspanakçı-zâde Mustafa Bey	4 L 1172 (31.05.1759)	26 Za 1172 (21.07.1759)	1,5 ay	Zahîre mübâşiri	Ma'zul	A.RSK. 1570, s. 2.
Hatib-zâde Ahmed Ağa	26 Za 1172 (21.07.1759)	18 M 1174 (29.08.1760)	1 yıl 1 ay	Sâbık Sadrazam kapıcılar kethüdâsı	Ma'zul	A.RSK. 1570, s. 2; C. Saray, nr. 4976; Mür'î't-tevârih, II.A, 38.
İvaz Paşa-zâde Halil Ağa (1)	18 M 1174 (29.08.1760)		10 L 1174 (ibka) (15.05.1761)	Mirâhur-ı evvel		A.RSK. 1570, s. 2, 8; Sicill, s. 583.

Adı	Tayın Tarihi	Azıl Tarihi	Görev Süresi	Önceki Görevi	Sonraki Durumu	Kaynak
Abdullatif Bey (2)	1175 (1761-62)				Ma'zul	Sicill-i Osmanî, s. 126.
Âkif Mehmed Bey	1176 (1762-63)					Sicill-i Osmanî, s. 227.
Mollacık-zâde Ali Bey	8 L 1176 (22.04.1763)	M 1177 (07-08.1763)	3 ay		Ma'zul	Mür'i't-tevârih, II.A, 56-57, 60, 87.
Recâî Efendi (1)	M 1177 (07-08.1763)	C 1177 (12.1763)	5 ay	Reisülkütâbîlik'dan ma'zul	Sadâret kethüdâsı	Mür'i't-tevârih, II.A, 60, 63, 73; Sicill, s. 1364.
İvaz Paşa-zâde Halil Ağa (2)	C 1177 (12.1763)	(R 1178) (09-10.1764)				Mür'i't-tevârih, II.A, 63; Sicill, s. 583.
İzzet Ahmed Ağa	R 1178 (09-10.1764)	C 1178 (11-12.1764)	2-3 ay	Teşrifatçı	Sadâret kethüdâsı	Mür'i't-tevârih, II.A, 73; Sicill, s.192-93.
Ali Ağa (2)	C 1178 (11-12.1764)				Ma'zul	Sicill-i Osmanî, s. 236.
Resmî Ahmed Efendi	L 1178 (03-04.1765)			Mektubî-i sadr-î âli	L 1180'de Matbah emini	Sicill-i Osmanî, s. 1376.
Yenişehirli Osman Efendi	L 1179 (03-04.1766)	13 C 1181 (5.11.1767)	1 yıl 8 ay	Reisülkütâb	Reisülkütâb	Mür'i't-tevârih, II.A, 85,107; Çeşmî-zâde, s. 43, 61; Sicill, 1300-01.
Abdullatif Bey (3)	13 C 1181 (5.11.1767)			Matbah emini	Ma'zul	Mür'i't-tevârih, II.A, 107; Çeşmî-zâde, s.61; Sicill, s. 126.
Âtuf-zâde Ömer Ağa (1)	S 1182 (06-07.1768)	C 1182 (10-11.1768)	4 ay	Anadolu muhâbecisi	Defterdâr-ı şikk-ı evvel	Sicill-i Osmanî, s. 1328.
Yüsrâ Ahmed Efendi	L 1182 (02-03.1769)	L 1183 (01-02.1770)	1 yıl	Tezkire-i evvel	Ma'zul	Mür'i't-tevârih, II.A, 114-115; II.B, 20; Çeşmî-zâde, s. 79-80.
Arabgîrî İbrahim Bey	L 1183 (01-02.1770)	L 1184 (01-02.1771)	1 yıl	Dergâh-î âli kapıcıbaşı	Silahdar ağası	Mür'i't-tevârih, II.B, 20, 62; Sicill, s. 781
Rûhi Süleyman Ağa (1)	L 1184 (01-02.1771)	1185 (1771-72)	(B) 1185 görevli (10-11.1771)	Vezir mühtirdan	Ma'zul	Mür'i't-tevârih, II.B, 62, 78; Sicill, s. 1552.

Adı	Tayın Tarihi	Azıl Tarihi	Görev Süresi	Önceki Görevi	Sonraki Durumu	Kaynak
İsbir Ağa		Ra-Ca 1187 (05-08.1773)				Mür'i't-tevârih, II.B, 64, 92-93, 97-98, 106-108, 114.
Abdülkerim Bey		19 Z 1187 (2.03.1774)	1 C 1187 görevli (20.08.1773)		Ma'zul	Mehmed Hâsib Ruznâmesi, s. 39; Mür'i't-tevârih, II.B, 98, 114; Sicill, s.122.
Çelebi Mehmed Efendi	19 Z 1187 (2.03.1774)	20 Z 1187 (3.03.1774)	1 gün	Fiyâde mukabelecisi	Sadâret kethüdâsı	Mehmed Hâsib Ruznâmesi, s. 39.
Âtuf-zâde Ömer Ağa (2)	20 Z 1187 (3.03.1774)	20 M 1188 (2.04.1774)	1 ay	Defterdar	Defterdar	Mehmed Hâsib Ruznâmesi, s. 39, 46; Sicill, s. 1328.
Recâi Efendi (2)	20 M 1188 (2.04.1774)	22 Ra 1188 (2.06.1774)	2 ay	Reisülküttâb	Ma'zul	Mehmed Hâsib Ruznâmesi, s. 46, 49; Sicill, s. 1364.
Selâmî-zâde	22 Ra 1188 (2.06.1774)			Tezkire-i evvel		Mehmed Hâsib Ruznâmesi, s. 49.
Abdüsselâm-zâde		2 M 1189 (4.03.1775)				Mehmed Hâsib Ruznâmesi, s. 61.
Mehmed Said Ağa (1)	2 M 1189 (4.03.1775)	8 Ca 1189 (6.07.1775)	4 ay	Kapı kethüdâsı		Mehmed Hâsib Ruznâmesi, s.61;Mür'i't-tevârih, III, 31; Sicill, s. 1446-47.
Mehmed Ağa	8 Ca 1189 (6.07.1775)	24 Ş 1189 (19.10.1775)	3,5 ay	Dergâh-ı âli kapıcıbaşı	Vefat	Mür'i't-tev.,III,31,34;Tevcihat D.,TSMK, Hazine K. nr.1648, vr.416; Sicill, s.947.
Mehmed Said Ağa (2)	24 Ş 1189 (19.10.1775)	21 R 1190 (8.06.1776)	8 ay		Ma'zul	Tevcihat Defteri, TSMK, nr.1648, vr.416; Sicill, s. 1446-47.
Emin Mehmed Ağa	21 R 1190 (8.06.1776)	7 L 1191 (8.11.1777)	1,5 yıl	Dergâh-ı âli kapıcıbaşı	Ma'zul	Tevcihat Defteri, TSMK, nr.1648, vr.416; Sicill, s. 452.
Ahmed Nazif Ağa (1)	7 L 1191 (8.11.1777)	5 L 1192 (26.10.1778)	11,5 ay	Ruznâme-i evvel	Darphâne emini	Tevcihat Def. TSMK, nr.1648, vr.416; Mür'i't-tevârih, III, 50; Sicill, s.1235.
Rûhi Süleyman Ağa (2)		1193 (1779)		Başbâkikulu	Ma'zul	Sicill-i Osmanî, s. 1552.
Ahmed Nazif Ağa (2)	Ş 1193 (08-09.1779)	1194 (1780)		Darphâne emini	Nişancı	Sicill-i Osmanî, s 1235.

Adı	Tayin Tarihi	Azil Tarihi	Görev Süresi	Önceki Görevi	Sonraki Durumu	Kaynak
Mehmed Said Ağa (3)	1194 (1780)	1 B 1195 (23.06.1781)		Anadolu muhâsebecisi	Nişancı	KK. 261/12, s. 24, 61, 68; Cevdet,I,230; Enverî, II, 149a+b; Sicill, s. 1446-47.
Ahmed Nazif Ağa (3)	1 B 1195 (23.06.1781)	17 N 1196 (26.08.1782)	1 yıl 2 ay	Nişancı	Kendi rızasıyla evinde ikamet	KK.261/12,s.11,68;KK.261/13,s.3,28,42; Cevdet,I,230,250;Enverî,II,149a+b,166a; Sicill, s. 1235.
Mehmed Ağa	17 N 1196 (26.08.1782)			Mirâhur-i evvel	Ma'zul	KK. 261/13, s. 42, 55; Enverî, II, 166a; Sicill, s. 960.
Abdülbâki Ağa		4 S 1197 (8.01.1783)			Ma'zul	KK. 261/13, s. 42, 55, 60, 61; Enverî, II, 178a.
Süleyman Ağa	4 S 1197 (8.01.1783)	26 Ca 1198 (17.04.1784)	1 yıl 3 ay	Sabık Cebecebaşı olup Yeniçeri kışakları binasına memur oldu.	Vezirlik ile Erzurum Valisi oldu	Mehâsinü'l-âsâr, s. 132, 182-183; KK. 261/13, s. 60,61,145,147; C. Saray, nr. 321; Sicill, s. 1544.
Sırrî Selim Bey	26 Ca 1198 (17.04.1784)	2 Ra 1199 (13.01.1785)	9 ay	Tersâne-i âmire emini	Azî ile Edirne'ye nefy olunmuş	Mehâsinü'l-âsâr, s. 132, 211-212; Enverî, II, 178a; KK. 261/13, s.145,147,181,187; Sicill, s.1493.
Seyyid Şehsuvar-zâde Hamdullah Bey	2 Ra 1199 (13.01.1785)	4 B 1199 (13.05.1785)	4 ay	Silahdar ağası	Ma'zul	Mehâsinü'l-âsâr, s. 211-212, 253; KK. 261/13,s.181,187,200,207; Sicill,595-96.
Bekir-Paşa-zâde Süleyman Bey	4 B 1199 (13.05.1785)	3 L 1199 (8.08.1785)	3 ay		Ruznâme-i evvel	Mehâsinü'l-âsâr, s. 253, 282; KK.261/13, s. 200, 207, 211, 223.
Seyyid Mehmed Hayrî Efendi	3 L 1199 (8.08.1785)	6 Za 1199 (10.09.1785)	1 ay	Sadâret kethüdâsı	Tersâne-i âmire emini	Mehâsinü'l-âsâr, s. 282, 287; KK.261/13, s. 211, 223, 227, 234.
Lâleli Mustafa Efendi	6 Za 1199 (10.09.1785)	6 S 1200 (8.12.1785)	3 ay	Nişancı	Ma'zul (B 1200'de Defter emini)	Mehâsinü'l-âsâr, s.287,300; KK. 261/13, s.227,234,242,247; Sicill, s.1173.
Abdullah Paşa-zâde Mehmed Said Bey (1)	6 S 1200 (8.12.1785)	25 Ca 1200 (26.03.1786)	3,5 ay	Kapıcılar kethüdâsı	Ma'zul	Mehâsin, s. 300; T. Lebibâ, vr.37b; KK. 261/13, s.242,247,259,262; Sicill,s.1444.
Bekir-Paşa-zâde Atâullah Bey	25 Ca 1200 (26.03.1786)	20 Ş 1200 (17.06.1786)	3 ay	Tersâne-i âmire emini	Reisülküttâb	Mehâsin, s.328-29,350; T. Lebibâ, vr.37b, 42a; KK. 261/13, s.259,262,268,274.
Rûhî Süleyman Ağa (3)	20 Ş 1200 (17.06.1786)	4 L 1201 (19.07.1787)	1 yıl 1 ay		Sipâhî ağası	Mehâsin,s.350; A.RSK.1596,s.16/3; KK. 261/13, s.268,274,323,326; Sicill,s.1552.

Adı	Tayın Tarihi	Azıl Tarihi	Görev Süresi	Önceki Görevi	Sonrakı Durumu	Kaynak
Seyyid Numan Bey	4 L 1201 (19.07.1787)	13 Ra 1202 (23.12.1787)	5 ay	Arpa emini	Baş muhasebeci	T. Lebibâ, vr. 73a; A.RSK.1596, s.16/3; KK.261/13, s.323,326,348; Sicill,s.1262.
Salih Ağa	13 Ra 1202 (23.12.1787)	Ca 1202 (02-03.1788)	2-3 ay	Matbah-ı hümâyun	Rikâb-ı hümâyun kethüdâsı	T. Lebibâ, vr.78a; A.RSK.1596, s.16/3; KK.261/13, s.348,356,359; Sicill,s.1473.
Rûhi Süleyman Ağa (4)	Ca 1202 (02-03.1788)	B 1202 (04-05.1788)	2 ay	Sipâhi ağası	Sadâret kethüdâsı	KK. 261/13, s.356,359; Sicill, s.1552.
Abdullah Paşa-zâde Mehmed Said Bey (2)	1202 (1787-88)				Kapıcılar kethüdâsı	Sicill-i Osmanî, s. 1444.
Genç Osman Ağa (1)	1204 (1789-90)	1206 (1791-92)			Ma'zul	Sicill-i Osmanî, s. 1283-84.
Mehmed Râşid Efendi	1206 (1791-92)	1 S 1207 (18.09.1792)			Reisülküttâb	C. Zabt., nr. 881; Tevcihat Def., TSMK, Hazine K., nr.1647, vr.43a; Sicill, s.1356
Genç Osman Ağa (2)	1 S 1207 (18.09.1792)		28 B 1207 görevli (11/03/1793)	Dergâh-ı âli kapıcıbaşısı		C. Zabt., nr. 881; C. Saray, nr. 7538; Sicill, s. 1283-84.
Mustafa Ağa (Seyyid)	3 R 1209 (27.10.1794)	R 1209 (10-11.1794)			Vezirlikle Rumeli Valisi	Sicill-i Osmanî, s. 1206.
İzzet Paşa-zâde Mehmed Said Bey	3 L 1210 (11.04.1796)	12 C 1213 (20.11.1798)	2 yıl 7 ay	Dergâh-ı âli kapıcıbaşısı	Ma'zul	A.RSK.1593,s.24/3;KK.261/17,s.20,205,207;Mehasin,Ün.Ktb,TY,nr.5981,vr.210b Sicill, s.1443.
Osman Efendi (1)	12 C 1213 (20.11.1798)	9 Za 1213 (15.04.1799)	5 ay	Nişancılıktan ma'zul	Sadâret kethüdâsı	A.RSK.1623, s.82/1; KK.261/17, s.205,207,242,246; Sicill, s.1291.
Mehmed Said Bey	9 Za 1213 (15.04.1799)					A.RSK. 1623, s. 82/1; KK. 261/17, s.242, 246.
Mehmed Arif Ağa (1)	1216 (1801-1802)			Rikâb-ı hümâyun kethüdâsı		Sicill-i Osmanî, s. 317-18.
Osman Efendi (2)	Z 1216 (04-05.1802)			Sadâret kethüdâsı	Sadâret kethüdâsı	Sicill-i Osmanî, s. 1291.
Genç Osman Ağa (3)	1217 (1802-03)	Z 1218 (03-04.1804)			Ma'zul	Sicill-i Osmanî, s. 1283-84.

Adı	Tayin Tarihi	Azil Tarihi	Görev Süresi	Önceki Görevi	Sonraki Durumu	Kaynak
Ârif Mehmed Efendi	L 1219 (01.1805)	Z 1220 (02-03.1806)	1 yıl 2 ay	SadâretKethüdâlığı'ndan ma'zul	1 ay sonra vefat etmiş	Sicill-i Osmanî, s. 337-38.
Hamdullah Bey			22 R 1221 görevli (9.07.1806)			C. Saray, nr. 4111.
Mehmed Arif Ağa (2)	Za 1221 (01-02.1807)	25 Ca 1222 (31.07.1807)	6 ay	Yeniçeri kâtibî	Reisülküttâb	KK. 261/20, s. 3; Sicill, s. 317-18.
Yüce İbrahim Ağa	25 Ca 1222 (31.07.1807)	Ş 1222 (10.1807)	2 ay	Sipâhî Ağası		Sicill-i Osmanî, s. 740.
Mehmed Arif Ağa (3)	Ş 1222 (10.1807)	7 Ra 1223 (3.05.1808)	7 ay	Reisülküttâb	Defter emini	KK. 261/21, s. 7, 48; Sicill, s. 317-18.
Mehmed Tahsin Ağa	7 Ra 1223 (3.05.1808)	19 Ş 1223 (10.10.1808)	5 ay		Defterdâr-ı şikk-i evvel	KK. 261/21, s. 48, 70; Câbî Tarihi, s. 289; Sicill, s. 1620.
İbrahim Efendi	2 L 1223 (20.11.1808)			Hâcegândan		Câbî Tarihi, s. 379.
Ahmed Bey	Z 1224 ibka (01-02.1810)		21 C 1224 görevli (3.08.1809)			KK. 261/23, s. 5; Câbî Tarihi, s. 723.
Ahmed Hulusî Ağa			10 Ra 1225 görevli (14.04.1810)			KK. 261/23, s. 54.
Aziz Efendi	23 L 1225 (21.11.1810)	3 Z 1226 (19.12.1811)	1 yıl 1 ay	Sâbık Tersâne emini	Veziirlikle Trabzon mansûbı verilmiş.	Câbî Tarihi, s. 873, 1000.
Seyyid Abdülkadir Efendi	1226 (1811)			Tezkire-i sâni	Ma'zul	Sicill-i Osmanî, s. 117.
Ali Bey	1227 (1812)					Sicill-i Osmanî, s. 247.
Abdülkadir Efendi			1230'dan önce		Muhâsebecilik-i harameyn-i şerefeyn	A.RSK. 1698/B, s. 3.
Mustafa Mazhar Efendi	5 L 1229 (19.09.1814)	10 Ra 1230 (20.02.1815)	5 ay	Reisülküttâb	Sadâret kethüdâsî	A.RSK. 1698/B, s. 2, 3; Sicill, s. 933.

Adı	Tayin Tarihi	Azıl Tarihi	Görev Süresi	Önceki Göbrevi	Sonraki Durumu	Kaynak
Ahmed Bey Efendi	10 Ra 1230 (20.02.1815)	3 L 1231 (27.08.1816)	1 yıl 6 ay	Tezkire-i evvel	Muhâsebecilik-i haremeyn-i şerefeyn	A.RSK. 1698/B, s. 3, 11.
Zeynelâbidin Bey (1)	3 L 1231 (27.08.1816)	25 L 1231 (18.09.1816)	22 gün	Mirârhur-i evvel	Sadâret kethüdâsı	A.RSK. 1698/B, s. 2, 3, 38.
Mehmed Salih Efendi (1)	25 L 1231 (18.09.1816)	4 Ca 1232 (22.03.1817)	6 ay	Ruznâme-i evvel	Reisülkuttâb	A.RSK. 1698/B, s. 2, 3; Sicill, s. 1465.
Ahmed Edîb Efendi	4 Ca 1232 (22.03.1817)	26 S 1233 (4.01.1818)	8,5 ay	Humbarahâne nâzırı	Sadâret kethüdâsı	A.RSK. 1698/B, s. 2, 3, 15.
Hasan Tahsin Efendi	26 S 1233 (4.01.1818)	25 L 1233 (28.08.1818)	7,5 ay	Ruznâme-i evvel	Muhâsebecilik-i evvel	A.RSK. 1698/B, s. 3, 10, 11.
Zeynelâbidin Bey (2)	25 L 1233 (28.08.1818)	10 Za 1234 (31.08.1819)	1 yıl	Sadâret kethüdâsı		A.RSK. 1698/B, s. 2, 3.
Hüseyin Hüsnü Bey (1)	10 Za 1234 (31.08.1819)	5 L 1235 (16.07.1820)	10,5 ay	Ruznâme-i evvel	Ma'zul ve ardından Nişancı	A.RSK. 1698/B, s. 3, 10, 112; Sicill, s. 730.
Mustafa Efendi	5 L 1235 (16.07.1820)	4 C 1236 (9.03.1821)	6 ay	Hatice Sultan kethüdâsı	3 L 1236'da Defter emini	A.RSK. 1698/B, s. 3, 10; KK.676 mük.2 s.4; KK. 261/24, s. 1,7; Sicill, s.1170.
Seyyid Mehmed Hayrullah Efendi	4 C 1236 (9.03.1821)	27 R 1237 (21.01.1822)	9,5 ay	Darphâne emini	Ma'zul	A.RSK. 1698/B, s. 3, 13, 119; KK. 261/24, s. 12, 40.
Mehmed Salih Efendi (2)	27 R 1237 (21.01.1822)	18 Z 1238 (25.08.1823)	1 yıl 7 ay	Nişancı	Ma'zul	A.RSK. 1698/B, s. 3; KK. 261/24, s.42; Sicill, s. 1465.
Mehmed Tâhir Bey	18 Z 1238 (25.08.1823)	18 R 1239 (21.12.1823)	4 ay	Mektubî-i hazret-i sadâret penâhî	Ma'zul	A.RSK. 1698/B, s. 3; KK. 676 mük.2, s. 102; Sicill, s. 1616-17.
Mehmed Sâdık Efendi	18 R 1239 (21.12.1823)			Reisülkuttâb		A.RSK. 1698/B, s. 3.
Zeynelâbidin Bey	1240 ibka (1824-25)					HH. 23121.
Ahmed Rifat Bey	1240 (1824-25)					Sicill-i Osmanî, s. 223.

Adı	Tayin Tarihi	Azil Tarihi	Görev Süresi	Önceki Görevi	Sonraki Durumu	Kaynak
Hüseyin Hüsnü Bey (2)	Ra 1241 (10-11.1825)	14 B 1243 (31.01.1828)	2 yıl 3 ay	Mora ordusu defterdân	Mukâtaat nâzırı	Sicill-i Osmanî, s. 730.
Seyyid Mehmed Hâdi Efendi	14 B 1243 (31.01.1828)	M 1244 (07-08.1828)	5-6 ay		Reisülküttâb vekîli	HH. 23111; Sicill, s. 554.
Afâullah Mehmed Efendi		21 C 1245 (18.11.1829)		Rumeli ordusu defterdân	Ma'zul	Sicill-i Osmanî, s. 334, 554.
İbrahim Sâib Efendi	4 L 1245 ibka (29.03.1830)					HH. 23124.
Necib Efendi	1246 ibka (1830-31)					HH. 23113.
Ali Efendi (Alyanak)	1247 (1831-32)			Defter emini		Sicill-i Osmanî, s. 256.
Eyüb Nâşid Bey	L 1247 (03-04.1832)	1248 (1832-33)		Nişancı	Ma'zul	HH. 23114-A; Sicill-i Osmanî, s. 1232.
Salih Mehmed Efendi (Uzun)	4 L 1248 (24.02.1833)	1249 (1833-34)		Humbarahâne nâzırı	Ma'zul	Sicill-i Osmanî, s. 1469.
Necib Mehmed Efendi	7 B 1249 (19.11.1833)	B-N 1252 (10-12.1836)	2 yıl	Baş muhâsebeci		Sicill-i Osmanî, s. 1246.

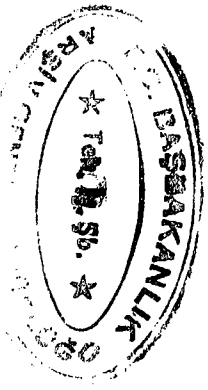
جاوش باشي فوللر نيك عرضي دور
 درگاه عالي جاوشارندان مصطفی جاوشك صلبی اوغلی محمد اجون
 برآرد دیوانوناری اوزنه تیار ویرلک جاسنده عرض اندر

لدر این ۱۴

دو کاغذین تیار
 و بارگاه کرده اقرار
 تر این فیه بیقرار و قونانک دوو کاغذین تیار
 مصطفی پادشاه فوللرین اولاده
 لبور فیه قورجوین محمد قوللرین اولاده
 اولادین غولاطیله سر اولاده قونانک
 لدر و غایت بویوشما جاسنده سر اولاده عرض اولاده
 باجه فیه و سر اولاده

عتوجاوشی بیایاغا
 طانم شرف و دیب و وزیر مع...
 فاره قاش اوغدا فوجی بیایا...
 آردیبا فوجده و بروم و بو...
 کده اولمیش فوجده و بو...
 خطه بو و بو فوجده...
 ی فوجده و بو فوجده...

Solda Divân-ı Hümâyûn Çavuşbaşısı ve yanında bir divân çavuşu